

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
Кафедра міжнародного та європейського права

Серія «Навчально-методичні посібники»

ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Навчально-методичний посібник
для студентів бакалаврату
за спеціальністю «081» Право

Одеса
Фенікс
2019

УДК 341(076.5)
П 68

**Рекомендовано до друку рішенням Навчально-методичної ради
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 2 від 11 березня 2019 року)**

Рецензенти:

Мережко О. О. – д.ю.н., професор, завідувач кафедри права Київського національного лінгвістичного університету;

Лисик В. М. – к.ю.н., доцент кафедри міжнародного права Львівського національного університету імені Івана Франка.

П 68 **Право Європейського Союзу** : навч.-метод. посіб. для практик. занять та самостійної роботи / за ред. М. Р. Аракеляна; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2019. 144 с. (Сер.: Навчально-методичні посібники).

ISBN 978-966-928-378-8

Пропонуємий навчально-методичний посібник побудований відповідно до комплексу навчально-методичного забезпечення дисципліни «Право Європейського Союзу» та складається з текстів лекцій, планів практичних занять, тем і завдань для самостійної роботи та списків літератури. Призначений для студентів вищих навчальних закладів.

УДК 341(076.5)

ISBN 978-966-928-378-8

© Колектив авторів, 2019

Відомості про авторів

Ківалов Сергій Васильович – президент Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН та НАПН України, заслужений юрист України, член Венеціанської комісії (2013-2017 рр.) (тема 19) .

Аракелян Мінас Рамзесович – кандидат юридичних наук, віце-президент, проректор з навчальної роботи, в.о. завідувача кафедри міжнародного та європейського права, професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська Юридична академія» (тема 1) .

Акіменко Юлія Юрївна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (тема 13, 17) .

Василенко Микола Дмитрович – доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного та європейського права (тема 5, 7) .

Гриб Ганна Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (тема 2) .

Жебровська Кристина Артаківна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (тема 11, 12) .

Кацин Михайло Юхимович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (тема 2, 16) .

Пасечник Олена Владиславівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (тема 5, 6) .

Ромащенко Вікторія Андріївна – кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (тема 3, 8) .

Рябошапченко Анастасія Олександрівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (тема 11, 12) .

Сурілова Олена Олексіївна – доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (тема 4, 15) .

Харитонов Роман Феліксівич – кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (тема 9, 10) .

Чистякова Юлія Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» (тема 14, 18) .

ЗМІСТ

<i>Передмова</i>	5
Тема 1. Вступ до права ЄС	7
Тема 2. Історичні передумови та етапи становлення права ЄС.	13
Тема 3. Джерела і система права ЄС	21
Тема 4. Компетенція ЄС	29
Тема 5. Загальна характеристика інституційної структури Європейського Союзу	36
Тема 6. Політичні інститути Європейського Союзу	44
Тема 7. Європейська рахункова палата і Європейський Центральний Банк як «неполітичні» інститути ЄС	53
Тема 8. Судова система ЄС та прецедентне право	61
Тема 9. Консультативні та контрольні органи ЄС.	68
Тема 10. Правовий статус особи і громадянина в ЄС.	75
Тема 11. Зовнішня політика та політика безпеки ЄС	81
Тема 12. Співвідношення режиму національного, наднаціонального та міжнародного права	88
Тема 13. Право внутрішнього ринку ЄС	95
Тема 14. Економічний і валютний союз ЄС	102
Тема 15. Цінності діяльності ЄС	108
Тема 16. Простір свободи, безпеки та юстиції ЄС	115
Тема 17. Спільна торговельна політика ЄС.	122
Тема 18. Україна-ЄС: стан виконання Угоди про асоціацію	129
Тема 19. Роль Європейської комісії за демократію через право (Венеціанської комісії) в процесі наближення українського законодавства до права ЄС	136

ПЕРЕДМОВА

Шановний друже! Ти тримаєш у руках навчально-методичний посібник, що є результатом плідної наукової роботи колективу авторів протягом останніх років. У ньому містяться тексти лекцій, контрольні запитання, питання практичних занять. Все це має служити засвоєнню тобою навчальної дисципліни «Право Європейського Союзу» та подальшому використанню отриманих знань у професійній діяльності.

Протягом ХІХ століття розвиток інтеграційних процесів у Європі значно інтенсифікувався, що було викликано промисловою революцією, розвитком форм виробництва та комунікації. Завершення Другої світової війни дало поштовх до бурхливого розвитку інтеграційних процесів на Європейському континенті. Було цілком зрозуміло, що політичне об'єднання Європи від самого початку це праця не одного року, та власне сама ідея вимагала достатньо широкого кола прихильників серед політиків, представників бізнесу і пересічних громадян.

Поступово європейські держави відійшли від старих конфліктогенних ментальних парадигм та перейшли до нової ментальної парадигми розвитку, що передбачала створення єдиної інституційної моделі з метою інтеграції національних економік в єдиний внутрішній ринок. Було зрозуміло, що успіх в економічній міждержавній інтеграції створить передумови до «ефекту переливу» на інші чутливі сфери, такі як простір свободи, безпеки, юстиції та зовнішні відносини.

У результаті численних переговорів та руйнування системи біполярного світу, 1993 р. виник Європейській Союз, що став певною «парасолькою» для різних форм колаборації між державами-членами тодішніх співтовариств. Проте власної правосуб'єктності він набув лише 2009 р., разом з набранням чинності Лісабонською угодою.

Однак разом з очевидними успіхами Європейський Союз стоїть перед серйозними викликами, від вирішення яких залежить його майбутнє. Серед таких викликів варто відзначити Брексіт, міграційну кризу, вибух популізму та соціально-економічну нестабільність. Отже, дисципліна «Право Європейського Союзу» має світоглядне значення, оскільки надає можливість краще розуміти логіку розвитку інтеграційного процесу та природу Європейського Союзу.

Ця дисципліна є вельми актуальною, враховуючи той факт, що 2014 р. наша держава уклала та ратифікувала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом. До того ж, євроатлантичні прагнення нашої дер-

жави нещодавно знайшли своє закріплення у внесенні змін до тексту Конституції України щодо інтеграції України в Європейський Союз.

Предметом дисципліни є «становлення та розвиток права Європейського Союзу», а об'єктом – інтеграційні процеси у Європі в період між другою половиною XX століття та початком XXI століття.

Метою дисципліни є формування у студентів уявлення про особливості права Європейського Союзу, його відмінності від національного та міжнародного права. Тематично цей курс охоплює: історичні передумови та етапи становлення права Європейського Союзу; джерела і систему права Європейського Союзу; компетенцію Європейського Союзу; загальну характеристику інституційної структури Європейського Союзу та її елементів; правовий статус особи і громадянина в Європейському Союзі; зовнішню політику та політику безпеки Європейського Союзу; наднаціональне та міжнародне право; право внутрішнього ринку Європейського Союзу; Економічний і валютний союз; цінності Європейського Союзу; простір свободи, безпеки та юстиції Європейського Союзу; спільну торговельну політику Європейського Союзу; стан виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Для досягнення мети дисципліни, формування компетентностей здобувачів вищої освіти передбачено проведення лекцій з використанням презентацій, практичних занять та самостійної роботи. У процесі вивчення дисципліни уявляється важливим використання наукового доробку вітчизняних та іноземних учених.

Слід зазначити, що навчальна дисципліна «Право Європейського Союзу» не тільки надасть можливість студентам ознайомитись з характеристикою процесу становлення політичної та правової реальності Європейського Союзу, а й сприятиме розумінню та засвоєнню ними таких спецкурсів, як «Право внутрішнього ринку ЄС» та «Економічне право ЄС».

Підбиваючи підсумок, доцільно зазначити, що вивчення цієї дисципліни відкриє майбутнім випускникам вузу шлях до проходження стажування та працевлаштування в інститутах і установах Європейського Союзу. Крім того, здобуті знання та навички служитимуть конкурентною перевагою при працевлаштуванні в консалтингових компаніях, які займаються правовим забезпеченням транскордонної економічної діяльності.

Сергій КІВАЛОВ,

президент Національного університету

*«Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України, заслужений юрист України*

Тема 1

ВСТУП ДО ПРАВА ЄС

Мета навчання

1. Сформувати у студентів загальні уявлення про право ЄС.
1. Ознайомити студентів з категоріями компетенції ЄС.
2. Надати студентам знання про виникнення права ЄС.
3. Визначити вплив різних правових систем на формування права ЄС.

Література

1. Аракелян М. Р., Василенко М. Д. Право Європейського Союзу: підручник. Одеса: Фенікс, 2012. 390 с.
2. Гердеген М. Європейське право: пер. з нім. Київ: К. І. С., 2008. 528 с.
3. Європейська інтеграція на початку нового тисячоліття: довідник / А. Круглашов та ін.; склад. А. М. Круглашов та ін. Чернівці, 2010. Ч. 1. 212 с.
4. Європейський Союз: економіка, політика, право: енцикл. словник. Київ: Київ. нац. ун-т, 2011. 368 с.
5. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. 2-е вид., випр. і допов. Київ: Знання, 2012. 759 с.
6. Муравьев В. И., Муртазаева Г. Н. Законотворчество. Введение в право Европейского Союза: учеб. пособие. Симферополь: АнтикВА, 2008. 96 с.
7. Право Європейського Союзу. Особлива частина: навч. посіб. / за ред. М. Р. Аракеляна, О. К. Вишнякова. Київ: Істина, 2010. 528 с.
8. Право Європейського Союзу: навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. Київ: Знання, 2010. 366 с.
9. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В. І. Муравйова. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.
10. Право Європейського Союзу: навч. посіб. / за заг. ред. Р. А. Петрова. Київ: Істина, 2013. 384 с.
11. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. О. К. Вишнякова. Одеса: Фенікс, 2013. 883 с.
12. Штрайнци Р. Європейське право. Львів: Астролябія, 2009. 480 с.

13. European Union Law / ed. By R. Schutze. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 1018 p.
14. European Union Law: Texts, cases and materials / ed. D. Chalmers, G. Davies. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 1226 p.
15. The Foundations of European Union Law / T. Harley. Oxford: Oxford University Press, 2014. 576 p.
16. The European Union: What it is and how it works / I. Toemmel. : Oxford: The European Union Series, 2014. 380 p.
17. The Politics of the European Union / H. Lelieveldt, S. Princen.: Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 342 p.
18. The Routledge Guide to the European Union / D. Leonard, R. Taylor. New York: Routledge, 2016. 339 p.
19. Access to the European Union: Law, Economics, Policies / N. Moussis. London: Intersentia, 2016. 776 p.
20. The Government and Politics of the European Union / N. Nugent. London: Red Globe Press, 2017. 512 p.

Електронні посилання

1. <http://eulaw.ru/treaties/teu>
2. <http://eulaw.ru/treaties/tfeu>
3. <http://eulaw.ru/treaties/protocols>
4. http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/association_agreement/index_uk.htm
5. <http://eulaw.ru/treaties/charter>

План лекції

1. Важливість вивчення права Європейського Союзу.
2. Предмет права Європейського Союзу.
3. Основні документи в праві Європейського Союзу.
4. Об'єкти і суб'єкти права Європейського Союзу.
5. Методологія права Європейського Союзу.
6. Місце права Європейського Союзу серед правових систем.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

Дія норм Угоди про асоціацію між Україною та ЄС передбачає пряме застосування окремих норм правової системи Європейського Союзу на території України. Наша держава бере на себе зобов'язання

привести великий масив норм права в різних сферах суспільного життя у відповідність до європейських стандартів. Таким чином, на сьогодні знання та орієнтування в правовому масиві ЄС стає важливим не тільки для юристів, а й для представників багатьох інших професій та спеціальностей, тому доцільним є викладання цієї навчальної дисципліни для студентів неюридичних спеціальностей. Поява свого часу Європейських Співтовариств і створення в подальшому на їх основі Європейського Союзу привело до виникнення принципово нової правової системи – права Європейського Союзу, яке базується на двох важливих (установчих) документах. Перший – короткий установчий документ ЄС зберіг свою колишню, знайому всім назву – «Договір про Європейський Союз» (55 статей). Другий, детальний документ відповідно був названий «Договір про функціонування Європейського Союзу» (358 статей). Раніше він називався Договором про заснування Європейського Співтовариства. Ці документи («Договір про Європейський Союз» і «Договір про функціонування Європейського Союзу»), разом узяті, отримали найменування – «Договори».

Будучи інтеграційним за своїм характером, право ЄС вводить єдині (однакові) правила поведінки громадян і організацій у багатьох сферах їхнього життя, закладаючи тим самим юридичні основи для більш тісного союзу європейських народів, «знаменує собою новий етап у процесі створення дедалі більш згуртованого союзу народів Європи, в якому прийняття рішень здійснюється за якнайбільш повного дотримання принципу гласності та з максимально можливою мірою наближення до громадян» (ст. 1 Договору про Європейський Союз). Саме в нормах цієї правової системи закріплено принципи єдиного внутрішнього ринку ЄС, правовий режим функціонування єдиної валюти євро, статус «європейських» інституцій (Рада Європейського Союзу, Європейський Парламент та ін.) і «європейських» юридичних осіб («Європейське акціонерне товариство» та ін.). Крім цього, визначено умови та порядок видачі «європейського ордера на арешт», єдиної (Шенгенської) візи тощо.

Право Європейського Союзу займає окреме становище і щодо міжнародного (публічного) права, бо ЄС наділений владними повноваженнями і має низку спільних ознак з федеративною державою (федерацією).

З метою виділення своєрідності права Європейського Союзу та його відмінностей від класичних правових систем (внутрішньодер-

жавного і міжнародного права), у науковій літературі воно часто характеризується як наднаціональне (наддержавне) право. У сучасній західній доктрині отримав також поширення термін «транснаціональне право», який робить акцент на здатності норм Європейського Союзу діяти «через» державні кордони, не обмежуючись територією однієї країни.

Дія права Європейського Союзу поширюється на територію країн, що входять до складу наднаціональної організації – «Європейський Союз». Ці країни офіційно іменуються державами-членами, і їх кількість постійно зростає.

За принципом загальнообов'язковості права Європейського Союзу на всій його території існують окремі винятки. Найбільш важливі з них стосуються норм, що регулюють єдину валюту, яку в Європейському Союзі назвали євро, а також Шенгенські угоди.

Суб'єкти права Європейського Союзу – це носії прав і обов'язків, установлених нормами цієї правової системи.

Відмітна особливість права Європейського Союзу – здатність його норм мати пряму дію, тобто встановлювати права й обов'язки безпосередньо для фізичних та юридичних осіб. Принцип прямої дії права ЄС став передумовою для запровадження 1992 р. громадянства Союзу.

Основними суб'єктами зазначеної правової системи сьогодні є:

- громадяни Союзу, якими автоматично визнаються громадяни всіх його держав-членів;
- юридичні особи, які мають офіційне місцезнаходження на території Союзу, у тому числі «європейські» юридичні особи (організації, які створюються відповідно до законодавства Союзу);
- держави-члени Союзу та їхні компетентні органи (уряди, парламенти, національні суди, прокуратури тощо);
- ЄС у цілому та його структурні підрозділи.

Як суб'єкти права Європейського Союзу також можуть виступати треті країни (держави, що не входять до складу Союзу), іноземні громадяни, апатриди (особи без громадянства) та іноземні юридичні особи, що проживають, перебувають або здійснюють свою діяльність у межах Союзу.

Дотримання норм права Європейського Союзу є обов'язковим для всіх, хто перебуває на його території, тобто на території

будь-якої з держав-членів. В окремих випадках подібний обов'язок поширюється і на іноземців, що перебувають за межами Союзу (наприклад, дотримання умов, необхідних для отримання Шенгенської візи).

Предмет права ЄС – це суспільні відносини, які воно регулює. Зміст права ЄС складається з окремих правил поведінки – юридичних норм, серед яких особливе місце посідають норми-принципи.

У праві ЄС використовуються ті самі методи регулювання суспільних відносин, які характерні для сучасних держав: методи уповноваження, позитивного зобов'язування і заборони; імперативний і диспозитивний методи; колізійний метод.

Водночас, оскільки формування права ЄС здійснюється шляхом інтеграції правових систем різних держав, поряд із вище зазначеними, для нього характерні специфічні методи впливу – методи уніфікації та гармонізації.

Метод уніфікації передбачає встановлення Союзом єдиних правил поведінки, які безпосередньо регулюють суспільні відносини на всій його території. Метод гармонізації означає видання Союзом основ законодавства, відповідно до яких держави-члени наводять свої внутрішні закони і підзаконні акти. Шляхом гармонізації Союз «зближує» правові системи держав-членів один з одним, але не вводить повної одноманітності.

Правова система Європейського Союзу є багатомовною. Оскільки її норми здатні наділяти правами й обов'язками безпосередньо громадян, останні мусять мати можливість читати і розуміти джерела цих норм своїми рідними мовами.

Висновки, отримані при аналізі сутності права ЄС разом з іншими характеристиками права ЄС, дозволяють сформулювати три головні ознаки цього правового явища: а) право Європейського Союзу є особливою правовою системою, наднаціональним правом; б) право ЄС є інтеграційним правом; в) норми цього права створюються в рамках політичної організації – Європейського Союзу, фіксуючи межі території, на якій норми правової системи Союзу мають обов'язкову силу.

Право Європейського Союзу – це особлива правова система, норми якої регулюють суспільні відносини, що складаються під час інтеграційних процесів у рамках Європейських Співтовариств (раніше) і Європейського Союзу.

Методичні вказівки до теми

При вивченні цієї теми слід перш за все з'ясувати предмет права Європейського Союзу та його особливості. Предмет права Європейського Союзу найбільш чітко можна з'ясувати вивчивши основні документи в праві ЄС: перший – короткий установчий документ ЄС зберіг свою колишню, знайому всім назву – «Договір про Європейський Союз» (55 статей), другий – детальний документ, відповідно був названий «Договір про функціонування Європейського Союзу» (358 статей).

Слід знати такі поняття, як суб'єкт та об'єкт права Європейського Союзу, оскільки вони є базовими для вивчення права взагалі.

Слід бути дуже уважним при визначенні місця права ЄС серед інших правових систем, а також його впливу на останні.

Контрольні запитання

1. Назвіть кількість держав, які входять до складу ЄС.
2. Назвіть установчі договори, коли і ким вони були підписані.
3. Назвіть офіційну дату створення ЄС.
4. В якому році відбулося підписання Маастрихтського договору?
5. Наведіть перелік держав, що входять до складу ЄС.
6. Сформулюйте предмет права ЄС.
7. Назвіть умови членства країн у ЄС.
8. Назвіть основоположний принцип устрою ЄС, внесений Лісабонським договором.
9. Охарактеризуйте співвідношення національного і наднаціонального компонентів в праві ЄС.

План практичного заняття

1. Важливість та актуальність вивчення права ЄС.
2. Предмет права ЄС.
3. Правові основи функціонування ЄС.
4. Об'єкти і суб'єкти права ЄС.
5. Методологія права ЄС.
6. Місце права ЄС серед правових систем.

Тема 2

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВА ЄС

Мета навчання

1. Визначити поняття терміна «інтеграція» та інтерпретувати сучасні інтеграційні теорії.
2. Навчити студентів аналізувати англomовні наукові джерела та вести активну дискусію англійською мовою.
3. Узагальнити досвід інтеграційних процесів для його використання в процесі практичної діяльності з адаптації українського законодавства до права ЄС.
4. Сформувати у студентів уявлення про особливості функціонування права ЄС.

Література

1. Вишняков О. К. Перспективи входження України до внутрішнього ринку Європейського Союзу та інтеграційне правове регулювання. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. пр. / голов. ред. С. В. Ківалов; МОН молодьспорт України, Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. Вип. 62. С. 361–366.
2. Гаврилюк О. В., Румянцев А. П. Економічна інтеграція в сучасному світі. Київ: Наук. думка, 1991. 400 с.
3. Кацин М. Ю. Європейська економічна міждержавна інтеграція (XIX ст. – кін. 40-х рр. XX ст.): історико-правове дослідження: монографія. Одеса: Фенікс, 2016. 286 с.
4. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз. Історія і засади функціонування. Київ: Істина, 2009. 751 с.
5. Оборотов Ю. М. Поняття «образ держави» та його різновиди в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. Одеса, 2003. Вип. 21. С. 7–12.
6. Ball M. Post-war German-Austrian relations. The Anschluss movement, 1918–1936. California: Stanford University Press, 1937. 304 p.

7. Henderson W. The genesis of the Common market. London: Frank Cass & Co. LTD, 1962. 202 p.
8. Henderson W. The rise of German Industrial Power 1834–1914. California: University of California Press, 1975. 264 p.
9. Hudson M. The World Court and the Austro-German Customs Union. *American Bar Association Journal*. Vol. 17, № 12. P. 791–793.
10. Kaczorowska A. European Union law. New York: Routledge, 2008. 951 p.
11. Kunz J. Pan Europe, the Marshall Plan, Countries and the Western European Union. *The American Journal of International law*. 1948. Vol. 42, № 4. P. 868–877.
12. Marjolin R. Architect of European Unity. Memoirs 1911–1986. London: Weidenfeld and Nicolson, 1989. 457 p.
13. Orde A. The origins of the German-Austrian Customs Union. *Central European History*. 1980. Vol. 13, № 1. P. 34–59.
14. Pollard S. European Economic Integration 1815–1970. London: Thames and Hudson Ltd, 1974. 180 p.
15. Price H. The evolution of the Zollverein. A study of the ideas and institutions leading to German Economic Unification. New York: Ostagon books, 1973. 298 p.
16. Schmitt H. The Path to European Union. From the Marshall Plan to the Common Market. Louisiana: Louisiana State University Press, 1962. 272 p.
17. Viner J. The Customs Union issue. New York: Oxford University Press, 2014. 256 p.
18. Zieblatt D. Structuring the state. The formation of Italy and Germany and the puzzle of federalism. New Jersey: Princeton University Press, 2008. 220 p.
19. European Union Law / ed. By R. Schutze. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 1018 p.
20. European Union Law: Texts, cases and materials / ed. D. Chalmers, G. Davies. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 1226 p.
21. The Foundations of European Union Law / T. Harley. Oxford: Oxford University Press, 2014. 576 p.
22. The European Union: What it is and how it works / I. Toemmel. : Oxford: The European Union Series, 2014. 380 p.
23. The Politics of the European Union / H. Lelieveldt, S. Princen.: Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 342 p.
24. The Routledge Guide to the European Union / D. Leonard, R. Taylor. New York: Routledge, 2016. 339 p.
25. Access to the European Union: Law, Economics, Policies / N. Moussis. London: Intersentia, 2016. 776 p.
26. The Government and Politics of the European Union / N. Nulgent. London: Red Globe Press, 2017. 512 p.

Електронні посилання

1. <http://eulaw.ru/treaties/teu>
2. <http://eulaw.ru/treaties/tfeu>
3. <http://eulaw.ru/treaties/protocols>
4. http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/association_agreement/index_uk.htm
5. <http://eulaw.ru/treaties/charter>

План лекції

1. Історія розвитку європейської інтеграції в XIX столітті.
2. Міждержавні інтеграційні союзи як приклади розвитку інтеграційних процесів.
3. Становлення Європейських спільнот та їх правового регулювання.
4. Створення Європейського Союзу та роль Лісабонського договору в процесі розвитку інтеграції.

Основний зміст

На загальноєвропейському рівні європейський інтеграційний процес активізувався тільки після Другої світової війни, яка спричинила жахливі економічні та соціально-політичні наслідки для розвитку європейських держав. Багато європейських міст було зруйновано, промислова та транспортна інфраструктура вимагали значних інвестицій на технологічного відновлення. У 1950 р. міністр закордонних справ Франції Р. Шуман запропонував започаткувати на практиці процес європейського єднання.

Основу Плану Монне-Шумана складає «комунітарний метод», розроблений Ж. Монне. Він включає такі положення:

Для збереження та зміцнення миру має бути створена об'єднана федеративна Європа.

На думку Ж. Монне, необхідно послідовно створювати між європейцями широкі зони спільних інтересів, які керуються за допомогою демократичних інститутів.

Європейське будівництво мусить починатися з економіки. Економічна інтеграція найбільше відповідає насущним, практичним потребам держав, сприяє зростанню добробуту населення та водночас має більше шансів на реалізацію, оскільки не зачапас,

принаймні спочатку, такі виключно чутливі сфери національного суверенітету, як захист національної безпеки, оборона, зовнішня політика та ін.

Економічна інтеграція, яка служить основою для європейського будівництва, має пройти певні етапи розвитку своїх форм: зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок; єдиний внутрішній ринок, економічний і валютний союз, політичний союз. Ключовим положенням концепції європейського будівництва можливо вважати питання про суверенітет держав-учасниць, вірніше – питання про передачу цими державами частини своїх суверенних повноважень наднаціональним владним структурам.

Важливою умовою успішного просування в напрямі єдиної Європи стало створення політико-правової бази інтеграції: створення системи європейського права та механізму спільних інститутів, які мають право приймати рішення, обов'язкові до виконання всіма державами, без необхідності проходження додаткових імплементаційних процедур.

З метою втілення Плану Монне-Шумана в життя, 18 квітня 1951 р. було підписано Договір про створення Європейського співтовариства вугілля та сталі (ДЄСВС). Сторонами Договору були шість країн: Франція, ФРН, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург. Він склався з преамбули та 100 статей. Цей Договір набрав чинності 26 липня 1952 р. після його ратифікації парламентами шести країн. Він був укладений на 50 років, отже, 2002 р. втратив чинність.

Відповідно до ст. 1, сторони цим Договором започаткували Європейське співтовариство вугілля та сталі на основі «спільного ринку, спільних цілей та спільних інституцій». Згідно ст. 2 зазначеного документа, завданням ЄСВС було за допомогою створення спільного ринку сприяти зростанню зайнятості та підвищенню рівня життя. Також сторонам заборонялось вживати низку практик і заходів, які б перешкождали формуванню спільного ринку, зокрема: стягувати мита та еквівалентні збори, вводити кількісні обмеження (4a); застосовувати дискримінаційні умови в середовищі виробників та покупців при здійсненні політики ціноутворення; встановлювати транспортні тарифи (4b); застосовувати заходи спрямовані вплинути на свободу вибору постачальника покупцем (4b); надавати субсидії та державну допомогу (4c); використовувати практики по обмеженню конкуренції (4d).

Маастрихтський договір став великим кроком уперед у розвитку європейського інтеграційного процесу, оскільки запровадив:

- створення Економічного і монетарного союзу (ст.ст. 119, 144 ДФЄС);
- принцип субсидіарності, згідно з яким у сферах, які не є виключною компетенцією Співтовариства, він має право діяти лише настільки, наскільки поставлене завдання не може бути повною мірою вирішено окремими державами-членами (на центральному або місцевому рівні), і тому, зважаючи на його масштаби та результати, буде краще виконано Співтовариством (п. 3 ст. 5 ДЕС);
- принцип пропорційності, згідно з яким усі дії ЄС не повинні виходити за межі необхідного для досягнення цілей установчих договорів (п. 4 ст. 5 ДЄС);
- інститут громадянства Європейського Союзу. Кожен громадянин держави-члена ЄС автоматично набував громадянства Союзу. Громадянство ЄС включало право: вільно пересуватися по територіям держав-членів; право голосувати та висувати свою кандидатуру на муніципальних виборах та на виборах до Європейського Парламенту в державі-члені, де громадянин мешкає; право громадянина на дипломатичний та консульський захист іншої держави-члена на території третіх держав у разі, якщо його держава не представлена в цій третій країні. При цьому слід відрізняти громадянство ЄС від «ринкового громадянства». Отже, останнє мають усі, хто бере участь у внутрішньому ринку ЄС (фізичні або юридичні особи) (ст.ст. 20–25 ДФЄС).

У 2005 р. була здійснена спроба прийняття Конституції ЄС, але після негативних результатів референдумів щодо підтримки конституції у Франції (29 травня 2005 р.) та Нідерландах (1 червня 2005 р.) було вирішено призупинити процес ратифікації та шукати інші форми реалізації інтеграційного потенціалу. Аналізуючи причини провалу процесу ратифікації, можна зробити висновок, що держави-члени не були готові до введення єдиної для Європи конституції та впровадження посади союзного міністра закордонних справ. Також велика кількість держав-членів ЄС була не згодна із законодавчим закріпленням принципу «примату» права ЄС над правом держав-членів.

Наступним кроком на шляху розвитку європейської міждержавної інтеграції стала підготовка та укладення Лісабонського догово-

ру. Отже, 13 грудня 2007 р. Лісабонська угода була укладена. Після належних ратифікаційних процедур вона набрала чинності 1 грудня 2009 р.

Лісабонська угода врахувала перспективи поглиблення європейської інтеграції. Замість існуючих установчих договорів залишилось лише два: 1) Договір про Європейський Союз (ДЄС); 2) Договір про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС) замінив та значною мірою доповнив Договір про заснування Європейського Співтовариства.

Реформування охопило всі сфери діяльності ЄС. Було ліквідовано поліструктурний характер ЄС, та надано правосуб'єктність (ст. 47 ДЄС). Ліквідовувалась трьохопорна структура. Отже, питання, які раніше належали до I, II та III опори, відійшли повністю до компетенції інститутів ЄС. Значно посилювалась інституційна структура ЄС. Так, Європейська Рада отримала статус інституту. Крім того, вводи́лась посада голови Європейської Ради, кандидатура на яку обира́лася на 2,5 роки з правом повторного призначення на другий термін. Була введена посада Верховного представника із зовнішніх справ та політики безпеки, який автоматично ставав віце-президентом Європейської Комісії.

Основним способом ухвалення законодавчих рішень стала процедура сумісного прийняття рішення (co-decision procedure), але в редакції Лісабонського договору вона отримала назву – «звичайна законодавча процедура» (ordinary legislative procedure). Щодо голосування в Раді ЄС треба зауважити, що Лісабонський договір містив таке саме положення, яке передбачав Конституційний договір – ухвалення рішення кваліфікованою більшістю голосів. Отже, для того щоб рішення було ухвалено, його мали підтримати 55% членів Ради, не менш 15, які представляють не менше 65% населення ЄС.

Важливим здобутком Лісабонського договору стало положення ст. 6 ДЄС, згідно з яким Хартія ЄС про основні свободи отримала таку саму силу, що й установчі договори, тобто вона стала джерелом первинного права. Юрисдикція Суду ЄС нині поширена на всі сфери, за винятком простору свободи, безпеки та юстиції, а також у сфері зовнішньої політики, безпеки та оборонної політики (п. 1 ст. 24 ДЄС).

Варто звернути увагу, що як в ДЄС, так і в редакції ДФЄС відсутня жодна згадка про примат права ЄС над правом держав-членів. Натомість вона стверджується у декларації № 17 до Лісабонського договору.

На початковому етапі розвитку європейської інтеграції, її учасниками були шість держав Західної Європи: Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, ФРН, Франція. Перше розширення Європейських Співтовариств сталося на початку 70-х рр. XX століття, коли до їхніх лав приєдналися Велика Британія, Данія та Ірландія. У 80-х роках кількісний склад держав-членів збільшився з 9 до 12, зокрема 1981 р. членом стала Греція, а 1986-го – Іспанія та Португалія. Після створення Європейського Союзу відбулось декілька хвиль розширення: 1995 р. членами об'єднання стали Австрія, Фінляндія, Швеція; 2004 р. відбулось найбільше розширення з моменту початку інтеграційного процесу, зокрема до ЄС приєдналися Латвія, Литва, Естонія, Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Словенія, Кіпр та Мальта; 2007 р. до ЄС вступили Болгарія та Румунія; останнє розширення ЄС відбулося 1 липня 2013 р., коли до лав ЄС приєдналася Хорватія. Таким чином, нині сукупна кількість держав, які входять до об'єднання, складає 28 членів.

Слід зазначити, що відповідно до ст. 49 ДЄС, будь-яка європейська країна, яка поважає цінності ЄС і зобов'язується їх втілювати в життя, може звернутися із заявою про надання їй членства в Союзі. У цьому разі Європейський Парламент і національні парламенти сповіщаються про таку заяву. Держава-заявниця направляє свою заяву до Ради, що приймає рішення одноголосно після консультації з Комісією і після отримання згоди від Європейського Парламенту, який ухвалює постанову кваліфікованою більшістю членів, що входять до його складу. Враховуються критерії відповідності вимогам, установленним Європейською Радою.

Умови прийняття, що передбачені Договорами, на яких базується Європейський Союз, є предметом домовленостей між державами-членами і державою-заявницею. Така угода підлягає ратифікації всіма державами-членами відповідно до конституційних вимог кожної з них.

Варто звернути увагу, що згідно змін Лісабонського договору держави-члени отримали право вийти із складу ЄС (ст. 50 ДЄС).

Слід зазначити, що вступ нових членів зумовив динамічний розвиток інституційної структури ЄС. Протягом останніх років інститути ЄС перебувають у стадії реформування з метою збільшити їх ефективність та легітимність. Також зростання кількості держав-членів Європейського Союзу зумовило необхідність пошуку оптимальних

шляхів реформування системи прийняття рішень у рамках інституційної структури ЄС, зокрема в Раді ЄС.

Методичні вказівки до теми

При вивченні цієї теми слід з самого початку дослідити історію розвитку європейської інтеграції в XIX столітті.

Слід звернути увагу перш за все й на міждержавні інтеграційні союзи, оскільки саме вони є прикладами розвитку інтеграційних процесів у світі. Варто знати порядок формування, становлення Європейських спільнот та особливості їх правового регулювання.

Необхідно визначити роль Лісабонського договору та створення Європейського Союзу у процесі розвитку інтеграції в цілому.

Контрольні запитання

1. Розкрийте відмінності між різними інтеграційними теоріями.
2. Чому, на вашу думку, економічна інтеграція завжди передусє інтеграції в політичній сфері?
3. У чому відмінність Маастрихтського договору від Лісабонського договору?
4. Як еволюціонував парламентаризм на рівні Європейського Союзу?

План практичного заняття

1. Періодизація історії розвитку європейської міждержавної інтеграції.
2. Міждержавні інтеграційні союзи як приклади розвитку інтеграційних процесів.
3. Політико-правове становлення європейських спільнот у 1950-х рр.
4. Єдиний європейський акт 1986 р. та його політико-правова роль у розвитку інтеграції.
5. Маастрихтський договір 1992 р. та створення ЄС.
6. Роль Лісабонського договору 2007 р. у процесі розбудови ЄС.

ДЖЕРЕЛА І СИСТЕМА ПРАВА ЄС

Мета навчання

1. Сформувати у студентів знання про характер та зміст джерел і системи права ЄС.
2. Сформувати у студентів уявлення про первинне та вторинне законодавство ЄС.
3. Надати студентам знання про галузі, інститути, принципи і норми права, які утворюють систему права ЄС.
4. Провести класифікацію законодавчих інститутів ЄС.

Література

1. Абдуллин А. И. Право европейских Сообществ: к вопросу о классификации источников. *Правоведение*. 2001. № 4. С. 177–197.
2. Анакіна Т. М. Судовий прецедент у праві Європейського Союзу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. 19 с.
3. Аракелян М. Р., Василенко М. Д. Право Європейського Союзу: підручник. Одеса: Фенікс, 2012. 390 с.
4. Бойцова Л. В. Европейское право как упорядоченная система правовых норм. *Юридический мир*. 2002. № 6. С. 35–49.
5. Брацук І. Дія директив ЄС у національних правопорядках держав-членів (концепція прямої та непрямої дії). *Юридична газета*. 2009. № 11–12. С. 122–126.
6. Булакова Д. О. Особливості «первинних» джерел права Європейського Союзу. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство*. 2010. Т. 15, вип. 1. С. 5–14.
7. Дамірлі М. А. Джерела права Європейського Союзу у світлі його Конституції. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр.* 2005. Вип. 25. С. 594–605.
8. Колесниченко В. В. Ценности и принципы права Европейского Союза: проблемы соотношения. *Актуальные проблемы правового регулирования хозяйственной деятельности в современной Украине: материалы межвуз. науч.-практ. конф. (г. Симферополь, 19 дек. 2008 г.)*. Симферополь: Крымучпедгиз, 2008. С. 22–23.

9. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 16.11.2018).
10. Луць Л. А. Механізм взаємодії джерел європейського права. *Порівняльно-правові дослідження*. 2007. № 1–2. С. 107–113.
11. Право Європейського Союзу: навч. посіб. / за заг. ред. Р. А. Петрова. 3-є вид., змін. і допов. Київ: Істина, 2011. С. 20–25.
12. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В. І. Муравйова. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.
13. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. О. К. Вишнякова. Одеса: Фенікс, 2013. 883 с.
14. European Union Law / ed. By R. Schutze. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 1018 p.
15. European Union Law: Texts, cases and materials / ed. D. Chalmers, G. Davies. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 1226 p.
16. The Foundations of European Union Law / T. Harley. Oxford: Oxford University Press, 2014. 576 p.
17. The European Union: What it is and how it works / I. Toemmel. : Oxford: The European Union Series, 2014. 380 p.
18. The Politics of the European Union / H. Lelieveldt, S. Princen.: Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 342 p.
19. The Routledge Guide to the European Union / D. Leonard, R. Taylor. New York: Routledge, 2016. 339 p.
20. Access to the European Union: Law, Economics, Policies / N. Moussis. London: Intersentia, 2016. 776 p.
21. The Government and Politics of the European Union / N. Nulgent. London: Red Globe Press, 2017. 512 p.

Електронні посилання

1. <http://eulaw.ru/treaties/teu>
2. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_027.
3. <http://eulaw.ru/treaties/protocols>

План лекції

1. Джерела Європейського Союзу: поняття та зміст.
2. Первинні джерела ЄС.
3. Вторинні джерела ЄС.
4. Система права Європейського Союзу.
5. Галузі та інститути права Європейського Союзу.
6. «Інституційне» та «матеріальне» право ЄС.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У рамках Європейського Союзу була створена унікальна система регулювання суспільних відносин, яка суттєво відрізняється від класичних систем національного та міжнародного права. Гетерогенність і багаторівнева структура цього інтеграційного об'єднання обумовили гнучкість і різноманітність способів формування правових норм, а також засобів їх вираження та фіксації, тобто джерел права.

Слід звернути увагу на автономність права Європейського Союзу, унікальність системи його джерел і значну відмінність джерел права Європейського Союзу від джерел міжнародного публічного права. Незважаючи на міжнародно-правові корені цієї організації, подальший розвиток права Європейського Союзу в особливу, автономну систему наклав відбиток і на джерела права, обумовивши їх специфіку.

Говорячи про джерела права Європейського Союзу, відразу необхідно звернути найбільшу увагу на їх достатньо велику неоднорідність, що ще раз підтверджує наявність так званої полісистемності європейської нормативної структури. Поєднання елементів міжнаціональної і наднаціональної правотворчості та складність внутрішньої структури Європейського Союзу обумовлюють своєрідність європейського права. Вивчаючи нормативну структуру права Європейського Союзу, видно, що ця правова система поєднує в собі як міжнародно-правові джерела, так і джерела, автономно сформовані інститутами Європейського Союзу. Джерела права Європейського Союзу ілюструють усю неоднорідність і багатосаровість самої нормативно-інституційної системи Союзу. У зв'язку з цим як у зарубіжній, так і у вітчизняній міжнародно-правовій літературі до сьогодні відсутня єдина думка щодо системи джерел права Європейського Союзу.

З точки зору умов і порядку формування і місця всі джерела права Європейського Союзу підрозділяються на три групи, хоч і не цілком рівні за обсягом і значущістю: а) норми первинного (основоположного) права; б) норми вторинного (похідного) права; в) норми третинного (додаткового) права. До первинного права слід відносити норми установчих договорів Європейського Союзу. Під вторинним правом слід розуміти норми, вироблені на основі первинного права, створені автономно й прийняті інститутами Європейського Союзу. У свою чергу третинне право включає в себе правові норми, джерелом яких є інші акти, ніж установчі договори,

або акти, які видають інститути Європейського Союзу (наприклад, конвенції та угоди, що їх уклали держави-члени з метою реалізації розпоряджень, які містяться в установчих договорах). Крім того, Л. М. Ентін пропонує й іншу класифікацію джерел права Європейського Союзу, в якій виділяються чотири групи джерел: а) нормативно-правові акти (первинне право установчих договорів і вторинне право, прийняте на основі первинного); б) загальні принципи права; в) рішення Суду ЄС; г) міжнародні договори. Своєю чергою С. Ю. Кашкін і П. А. Калініченко пропонують таку класифікацію джерел права Європейського Союзу: а) джерела первинного права (установчі договори Європейського Союзу та спільнот); б) джерела вторинного права (акти, що їх видають інститути Союзу, а також всі інші акти, прийняті на основі установчих договорів); в) джерела прецедентного права.

До джерел первинного права належить ціла група міжнародних договорів установчого характеру, основними з яких є:

1) Договір про заснування Європейського Співтовариства (підписаний у Римі 25 березня 1957 р., набрав чинності 1 січня 1958 р.);

2) Договір про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії (підписаний у Римі 25 березня 1957 р., набрав чинності 1 січня 1958 р.);

3) Договір про Європейський Союз 1992 р.

Під «вторинним правом» слід розуміти всю сукупність правових джерел, прийнятих інституціями Європейського Союзу, а також усі інші акти, прийняті на основі установчих договорів. Вторинність (похідність) його визначається тим, що, по-перше, його нормативні джерела становлять результат діяльності інститутів Союзу (а не держав-членів) і, по-друге, зазначені інститути природним чином обмежені рамками їхньої компетенції та загальними умовами і принципами установчих договорів Європейського Союзу. У літературі виділяють такі основні види нормативно-правових актів:

- 1) регламент,
- 2) директива,
- 3) рамкове рішення.

Слід відзначити і таке джерело права, як рекомендаційні акти Європейського Союзу. Особливістю зазначених актів є те, що вони не мають загальнообов'язкової сили. Їх ще називають актами *soft law*. При цьому в рамках ЄС виділяють рекомендації та висновки (ст. 249

Договору про заснування ЄС), їх загальна відмінна риса полягає в тому, що вони не мають обов'язкової сили.

Як зазначається в літературі, прецедентне право – це окрема категорія джерел, що займає проміжне становище між первинним і вторинним правом. Правила і принципи, що закріплюються в прецедентах судів ЄС, є загальнообов'язковими для національних органів правосуддя держав-членів Союзу. Значну роль у нормотворчій діяльності Європейського Союзу має Суд ЄС, що виконує функції верховного, конституційного та касаційного суду Європейського Союзу. Як пише щодо цього Л. М. Ентін, «...завдяки преюдиціальній процедурі Суд Союзу, а також і Суд першої інстанції, тлумачить основні положення установчих договорів та інших нормативно-правових актів і формулює автономні поняття та концепції, які доповнюють і уточнюють положення нормативно-правових актів і вводять у дію нові принципово важливі для розвитку інтеграційного права положення». Хоч формально суди Союзу й не вважаються правотворчими органами, однак правотворчі функції Суду ЄС та Суду першої інстанції безпосередньо впливають із повноважень щодо тлумачення установчих договорів.

Право ЄС є особливою правовою системою, норми якої регулюють суспільні відносини, що складаються під час інтеграційних процесів у рамках Європейського Союзу. Право Європейського Союзу становить собою унікальну правову систему, яка діє паралельно із національною, тобто поряд із законодавством держав-членів ЄС. У межах правових систем держав-членів ЄС норми права Європейського Союзу є нормами прямої дії і регулюють чимало питань, які вже врегульовані національним законодавством (що стосується, зокрема, соціальних та економічних питань). Застосування саме права Європейського Союзу сприяє взаємному економічному та соціальному розвитку держав-членів ЄС. Те, що норми права Європейського Союзу є нормами права прямої дії, означає, що громадянам Європейського Союзу надано право покладатися на безпосереднє застосування норм права Європейського Союзу в національних судах, а національні суди своєю чергою мають захищати, впроваджувати та підтверджувати права, які надаються нормами права Європейського Союзу.

Правова система Європейського Союзу поєднує в собі ознаки романо-германської та англосаксонської правових систем. Від романо-германської системи в правову систему Європейського Союзу пе-

решили принципи домінування нормативно-правового акта як основного джерела права та нормативність права, а від англосаксонської правової системи – застосування прецедентного права. Система права Європейського Союзу – це впорядкована і структурована сукупність елементів, яка виявляється в стійкості різноманітних зв'язків, що входять у її зміст юридичними нормами і групами норм.

Система права ЄС постійно змінюється. Але це не означає, що не можна виділити такі її окремі складові, як галузі та інститути.

До галузей права ЄС належать: сукупність правових норм, які визначають правове становище Союзу; правове регулювання внутрішнього ринку; торговельне та комерційне право; право конкуренції; право охорони навколишнього середовища; право щодо державних замовлень; трудове право; право зовнішніх зносин тощо.

Щодо інститутів права ЄС, можна говорити про два їх види. По-перше, це інститути, що є загальними для всієї системи права ЄС. До них належать: визнання, правонаступництво, відповідальність. Окрім цього, у кожній галузі права ЄС формуються свої інститути. У межах правового регулювання внутрішнього ринку ЄС існують такі інститути, як свобода пересування товарів, вільний рух людей, свобода економічної діяльності й надання послуг, вільний рух капіталів.

До вищезгаданих галузей права ЄС треба вважати належними також групи норм, що регулюють європейську інтеграцію у сфері мирного використання атомної енергії. У цій сфері так званої секторної інтеграції склалися та діють окремі нормативні масиви в рамках Євроатома.

До інституційного права вважають належними норми, покликані закріпити устрій і компетенцію організації «Європейський Союз», статус її керівних органів (інститутів), інших органів, установ, посадових осіб. Решта норм, за допомогою яких ЄС здійснює регулювання різних сторін («матерію», «зміст») громадського життя, утворюють його матеріальне право.

Методичні вказівки до теми

Поняття «принципи права ЄС» характеризує його головні ідеї та внутрішні особливості як самостійної правової системи.

Треба проаналізувати їх зміст та джерела, розглянути їх класифікацію з огляду на сфери діяльності ЄС. Як і в інших правових систе-

мах, термін «джерела права ЄС» означає зовнішні форми відбиття його юридичних норм, однак ці форми мають значні особливості. Для розуміння цього питання потрібно уважно ознайомитись з системою джерел права ЄС, порядком їх опублікування, співвідношенням щодо юридичної сили.

Слід чітко уявити різницю між «первинним» та «вторинним» правом Союзу, між різними видами правових актів, що видаються органами ЄС, особливо розглянути рішення Суду ЄС як джерела прецедентного права. Неоднозначність права ЄС потребує його порівняльного аналізу з іншими правовими системами, які існують в сучасному світі, тобто з національним та міжнародним публічним правом. Поряд з теоретичним аспектом даного питання, дуже важливим є практична сторона. Необхідно уявляти, як на практиці повинні вирішуватись колізії, виникаючі між правом ЄС та правом держав-членів, а також інших країн.

З точки зору своєї компетенції Союз є організацією політичної влади, яка приймає юридично обов'язкові рішення як для держав-членів, так і для громадян. Але ці рішення мають різну правову силу, залежно від сфери діяльності. Для розуміння цього питання потрібно проаналізувати сутність, особливості та класифікацію компетенції ЄС.

Контрольні запитання

1. Що таке джерела права ЄС?
2. Поясніть різницю між первинними і вторинними джерелами права ЄС.
3. Які акти слід uważати належними до первинних джерел, а які – до вторинних?
4. Охарактеризуйте інституційне та матеріальне право ЄС.
5. Назвіть основні галузі та інститути права ЄС.
6. Що таке система права ЄС?

План практичного заняття

1. Поняття та особливості права Європейського Союзу. Право Європейського Союзу як правова система, сфера наукового пізнання і навчальна дисципліна.
2. Сфера дії права Європейського Союзу. Співвідношення європейського права та права Європейського Союзу. Міжнародне право,

національне право держав-членів та право Європейського Союзу: принципи взаємодії.

3. Принципи права Європейського Союзу: поняття, класифікація. Цілі, цінності та загальні принципи діяльності Європейського Союзу.
4. Основоположні принципи взаємодії Європейського Союзу з державами-членами.
5. Класифікація джерел права Європейського Союзу. Подібність і відмінність джерел права Європейського Союзу та джерел інших правових систем.
6. Система права Європейського Союзу: основні способи побудови. Предметний, функціональний і структурний підходи. Галузі та інститути права Європейського Союзу. «Інституційне» і «матеріальне» право Європейського Союзу.

Тема 4

КОМПЕТЕНЦІЯ ЄС

Мета навчання

1. Сформувати у студентів знання про характер, зміст та види компетенції Європейського Союзу.
2. Надати студентам знання про принципи відповідно до яких реалізується компетенції Європейського Союзу.
3. Ознайомити студентів з категоріями компетенції Європейського Союзу.
4. Надати студентам знання про предмети відання та повноваження Європейського Союзу та держав-членів.

Література

1. Аракелян М. Р., Василенко М. Д. Право Європейського Союзу: підручник. Одеса: Фенікс, 2012. 390 с.
2. Василенко М. Д. Просунута співпраця, диференціація і субсидіарність в правовій основі інноваційного регулювання в країнах-членах ЄС. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2012. Т. 12. С. 283–293.
3. Вдовиченко О. Визначення компетенції Європейського Союзу за Лісабонським договором. URL: <http://www.pravnuk.info/urukrain> (дата звернення: 21.01.2019).
4. Європейська інтеграційна політика: навч. посіб. / за заг. ред. В. І. Чужикова. Київ: КНЕУ, 2010. 452 с.
5. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 21.01.2019).
6. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. / за ред. Л. В. Губерського. 2-е вид., випр. і допов. Київ: Знання, 2012. 759 с.
7. Лекція професора В. Муравйова: «Загальні принципи правопорядку Європейського Союзу». Європейське право. 2012. № 2–4. С. 245–260. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evprg_2012_2-4_24 (дата звернення: 22.01.2019).
8. Муравйов В., Березовська І. Види компетенції реформованого Європейського Союзу. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2009. Вип. 37. С. 53–57.

9. Небеська М. Особливості компетенції Європейського Союзу. Розмежування компетенції між Європейським Союзом і державами-членами. Альманах міжнародного права. 2017. Т. 6. С. 35–38.
10. Основи права Європейського Союзу: нормативні матеріали (із змінами, внесеними Лісабонським договором) / за заг. ред. М. В. Буроменського. Харків: ФІНН, 2010. 392 с.
11. Право Європейського Союзу: навч. посіб. / за заг. ред. Р. А. Петрова. 3-є вид., змін. і допов. Київ: Істина, 2011. С. 20–25.
12. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В. І. Муравйова. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.
13. Савіовський М. Ю. Принцип субсидіарності в історії європейської політико-правової думки. Трипільська цивілізація. 2012. № 8. С. 31–36.
14. Шевчук Б. Засади функціонування Європейського Союзу. Ефективність державного управління. 2015. Вип. 44 (1). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2015_44\(1\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2015_44(1)_4) (дата звернення 22.09.2018).
15. Яковюк І. Субсидіарність як принцип взаємовідносин національних держав і Європейського Союзу. Вісник Академії правових наук України. 2004. № 4 (39). С. 22–30.
16. European Union Law / ed. By R. Schutze. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 1018 p.
17. European Union Law: Texts, cases and materials / ed. D. Chalmers, G. Davies. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 1226 p.
18. The Foundations of European Union Law / T. Harley. Oxford: Oxford University Press, 2014. 576 p.
19. The European Union: What it is and how it works / I. Toemmel. : Oxford: The European Union Series, 2014. 380 p.
20. The Politics of the European Union / H. Lelieveldt, S. Princen.: Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 342 p.
21. The Routledge Guide to the European Union / D. Leonard, R. Taylor. New York: Routledge, 2016. 339 p.
22. Access to the European Union: Law, Economics, Policies / N. Moussis. London: Intersentia, 2016. 776 p.
23. The Government and Politics of the European Union / N. Nulgent. London: Red Globe Press, 2017. 512 p.

Електронні посилання

1. <http://eulaw.ru/treaties/teu>
2. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_027
3. <http://europa.eu/>
4. <http://eulaw.ru/treaties/protocols>

План лекції

1. Поняття та принципи компетенції Європейського Союзу.
2. Предмети відання і повноваження Європейського Союзу.
3. Категорії компетенції Європейського Союзу.
4. Доктрина «повноважень, що мають на увазі» та її відображення в праві Європейського Союзу.
5. Механізм «просунутого співробітництва» Європейського Союзу.

Основний зміст

Компетенція ЄС – це сукупність прав і повноважень, необхідних для діяльності Союзу. Вони стосуються питань, що перебувають у віданні ЄС (предметна компетенція), та здатності Союзу впливати на вирішення питань предметної компетенції (регулююча компетенція). Компетенція ЄС складається з двох взаємопов'язаних елементів – предметів відання (різних сфер суспільного життя, щодо яких Союз може вживати заходів, у тому числі видавати правові акти) та повноважень, тобто прав і обов'язків ЄС у підвідомчих йому сферах суспільного життя.

За своїм характером вона є владною компетенцією (повноваження Союзу здійснюють його керівні органи – інститути ЄС), а за походженням – делегованою, на що вказує ч. 1 ст. 1 ДЕС.

Межі повноважень Союзу визначаються згідно з принципом наділення повноваженнями, які Союз здійснює відповідно до принципів субсидіарності та пропорційності. Принцип наділення повноваженнями означає, що Союз відповідно до ч. 2 ст. 5 ДЕС діє в межах компетенції, наданої йому державами-членами, з метою досягнення цілей ЄС, окреслених в установчих договорах. Зміст принципу субсидіарності полягає в наступному: дії держав-членів у рамках їхніх національних конституційних систем недостатні, щоб належно досягти цілей запропонованої дії, отже, їх можна краще досягти через дії Спільноти. Принцип пропорційності означає, що заходи Союзу не мають виходити за межі того, що потрібно для досягнення цілей установчих договорів.

ДЕС, окрім основоположних принципів компетенції ЄС, закріплює у Розділі V загальні положення про діяльність Союзу на міжнародній арені та спеціальні правила щодо спільної зовнішньої

політики і політики безпеки, включаючи загальну політику безпеки й оборони.

В інших питаннях компетенція ЄС регулюється ДФЄС, який згідно з ч. 1 ст. 1 «визначає порядок функціонування Союзу та встановлює сфери, межі та механізми реалізації його повноважень».

Компетенція ЄС поділяється на внутрішню і зовнішню, однак такий поділ є умовним, оскільки деякі сфери внутрішньої політики взаємопов'язані із зовнішньою діяльністю Союзу (освіта, охорона здоров'я, транс'європейські мережі, навколишнє середовище), а певні сфери повноважень установчі договори не вважають належними ні до внутрішньої, ані до зовнішньої діяльності (недискримінація та громадянство Союзу, асоціація із заморськими країнами і територіями, інституційне право ЄС).

Порядок реалізації внутрішніх повноважень щодо внутрішнього ринку, простору свободи, безпеки та юстиції, транспорту тощо переважно регулюється ч. III ДФЄС «Внутрішня політика і діяльність Союзу» (ст.ст. 26–197). Сфери зовнішніх повноважень зосереджені в Розділі V «Загальні положення про зовнішню діяльність Союзу і спеціальні положення про спільну зовнішню політику і політику безпеки» (ст.ст. 21–46 ДЄС) і ч. V «Зовнішня діяльність Союзу» ДФЄС (ст.ст. 205–222). До них належні: спільна торговельна політика, співробітництво з третіми країнами та гуманітарна допомога тощо.

Зовнішні повноваження Союзу реалізуються шляхом укладення міжнародних угод (ст. 216 ДФЄС), внутрішня компетенція – за допомогою ухвалення регламентів, директив, рішень, рекомендацій та висновків.

Обсяг повноважень Союзу неоднаковий у різних сферах його відання. Відповідно установчі договори визначають такі види компетенції ЄС: виключна, спільна з державами-членами, доповнююча та спеціальна (ст. 2 Розділу 1 «Категорії та сфери повноважень Союзу» ДФЄС).

Якщо Договори надають Союзу виключні повноваження в певній сфері, лише Союз може здійснювати законодавчу діяльність і ухвалювати юридично обов'язкові акти; держави-члени мають право діяти в цій сфері самостійно, лише заумови отримання від Союзу належних повноважень або для впровадження правових актів Союзу.

Союз має виключні повноваження в таких сферах: 1) митний союз; 2) встановлення правил конкуренції, необхідних для функціонування

внутрішнього ринку; 3) монетарна політика – для держав-членів, валютою яких є євро; 4) збереження морських біологічних ресурсів у рамках спільної політики у сфері рибальства; 5) спільна торговельна політика (ст. 3 ДФЄС). У компетентній думці 2/91 Суд ЄС розвинув концепцію охопленої сфери. Він відзначив, що для визнання виключної компетенції Співтовариства достатньо буде того, щоб положеннями внутрішнього правила, ухваленого з метою досягнення ще більшої гармонізації, якась сфера відносин була охоплена правовим регулюванням значною мірою.

У певних сферах держави-члени зберігають за собою всю повноту влади, а Союз позбавлений права здійснювати гармонізацію законодавства, окрім деяких винятків: охорона та зміцнення здоров'я людини; промисловість; культура; туризм; освіта, професійне навчання, молодь і спорт; цивільний захист; адміністративне співробітництво. Вони є сферами підтримуючої, координуючої та доповнюючої компетенції (ст. 6 ДФЄС).

Відповідно до ст. 4 ДФЄС, спільні для Союзу та держав-членів повноваження стосуються таких основних сфер: (а) внутрішній ринок; (b) соціальна політика в аспектах, визначених у цьому Договорі; (c) економічна, соціальна та територіальна єдність; (d) сільське господарство та рибальство, за винятком збереження морських біологічних ресурсів; (e) довкілля; (f) захист прав споживачів; (g) транспорт; (h) транс'європейські мережі; (i) енергетика; (j) простір свободи, безпеки та справедливості; (k) спільні проблеми безпеки у сфері охорони здоров'я в аспектах, визначених у цьому Договорі. Союз має повноваження провадити діяльність у сферах досліджень, технічного розвитку та космосу, здійснювати діяльність та провадити спільну політику у сферах співпраці з питань розвитку та гуманітарної допомоги. Проте здійснення цих повноважень не має перешкоджати державам-членам здійснювати власні повноваження.

Спеціальна компетенція Союзу стосується сфер, які хоч і визначені в установчих договорах, однак не входять до виключної, спільної і доповнюючої компетенції, наприклад, здійснення спільної зовнішньої політики та політики безпеки (ст. 2. ДФЄС).

Дорозуміла компетенція визначається ст. 352 ДФЄС та практикою Суду ЄС. Якщо дія Союзу виявиться необхідною в рамках політик, визначених Договорами, для досягнення однієї з цілей, установлених Договорами, а Договори не визначають необхідних

повноважень, Рада, діючи одностайно, за пропозицією Комісії та після отримання згоди Європейського Парламенту ухвалює належні заходи. Якщо заходи, про які йдеться, ухвалюються Радою згідно зі спеціальною законодавчою процедурою, вона також діє одностайно за пропозицією Комісії та після отримання згоди Європейського Парламенту. Передумовою застосування цієї статті є відповідність ухвалених на її основі заходів положенням договору, що забороняють гармонізацію або вважають належним те чи інше питання до сфери СЗППБ.

Крім ст. 352 ДФЕС джерелами додаткових повноважень ЄС є ст. 114 (згідно з якою для досягнення цілей, установлених у ст. 26 ДФЕС, Європейський Парламент та Рада, діючи згідно зі звичайною законодавчою процедурою та після проведення консультацій із Соціально-економічним комітетом, ухвалюють заходи щодо зближення положень законів, підзаконних або адміністративних актів держав-членів, спрямованих на створення та функціонування внутрішнього ринку) та ст. 115 ДФЕС, що передбачає вжиття аналогічних заходів з питань, які виключені з попередньої статті, стосовно «податкових положень, положень про вільне пересування осіб і положень про права й інтереси найманих працівників».

Значному розширенню сфер дорозумілої компетенції сприяє доктрина паралельної компетенції, відповідно до якої Союз має право укладати міжнародні угоди в усіх сферах, у яких має внутрішні законодавчі повноваження.

Держави-члени, які прагнуть запровадити посилену співпрацю між собою у сферах, що не належать до виключних повноважень Союзу, можуть використовувати його установи та здійснювати ці повноваження. Посилена співпраця спрямована на те, щоб досягти цілей Союзу, захистити його інтереси та посилити процес його інтеграції. Ця співпраця, відповідно до ст. 328 Договору про функціонування Європейського Союзу, відкрита всім державам-членам у будь-який час. Рада ухвалює рішення, що дозволяють посилену співпрацю як крайній засіб у разі, якщо вона встановлює, що Союз, як ціле, не може досягти цілей такої співпраці протягом розумного строку, та за умови, що в такій співпраці візьмуть участь щонайменше дев'ять держав-членів. Акти, ухвалені в рамках посиленої співпраці, зобов'язують лише держав-членів, що беруть участь у цій співпраці.

Методичні вказівки до теми

Завдання вивчення теми полягає в поглибленні уявлень студентів про компетенцію Європейського Союзу як правову категорію, основні етапи формування компетенції ЄС, джерела та змістовне наповнення компетенції ЄС, категорії компетенції ЄС.

Вивчення теми дає можливість студенту закріпити теоретичні знання щодо компетенції ЄС, оволодіти навичками самостійно працювати з різними інформаційними джерелами, інтерпретувати матеріали періодичної літератури, аналізувати наукову літературу, набувати досвіду дослідницької роботи.

Контрольні запитання

1. Розкрийте поняття «компетенція ЄС».
2. Назвіть принципи компетенції ЄС.
3. Який характер має компетенція ЄС?
4. Перерахуйте сфери виключної компетенції ЄС.
5. Назвіть сфери підтримуючої, координуючої та доповнюючої компетенції.
6. Що таке «механізм просунутої співпраці»?

План практичного заняття

1. Поняття та принципи компетенції Європейського Союзу.
2. Предмети відання і повноваження Європейського Союзу.
3. Категорії компетенції Європейського Союзу.
4. Доктрина «повноважень, що мають на увазі» та її відображення в праві Європейського Союзу.
5. Механізм «просунутого співробітництва» Європейського Союзу.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Мета навчання

1. Закріпити у студентів знань про правові основи формування та розвиток інституцій ЄС.
2. Проаналізувати установчі договори ЄС та визначати межі компетенції інституцій ЄС.
3. Виробити вміння визначати розподіл повноважень в інституційній системі ЄС.
4. Ознайомити студентів з принципами діяльності інституційного механізму ЄС.
5. Навчити студентів характеризувати інституційну структуру ЄС.

Література

1. Аракелян М. Р., Василенко М. Д. Право Європейського Союзу: підручник. Одеса: Фенікс, 2012. 390 с.
2. Барандій М. Розподіл повноважень між органами ЄС за Лісабонським договором. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. Львів, 2008. Вип. 25. С. 141–146.
3. Бережна К. В., Громов А. С. Зміни в інституційному механізмі ЄС відповідно до Лісабонського договору. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2., 2013. С. 157–160.
4. Вдовиченко О. Основні зміни інституційної системи Європейського Союзу після Лісабонського договору. *Юридична Україна*. 2010. № 9. С. 118–123.
5. Войтенко І.-Х. Наднаціональні інституції Європейського Союзу. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 4 (13). С. 231–236.
6. Гердеген М. Європейське право: пер. з нім. Київ: К. І. С., 2008. 528 с.
7. Грицаєнко Л. Інституційний механізм Європейського Союзу. *Вісник прокуратури*. 2009. № 4. С. 103–109.

8. Грицяк І. А., Говоруха В. В., Стрельцов В. Ю. Правова та інституційна основи Європейського Союзу: підручник / за заг. ред. М. Бойцуна та ін. Харків: ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. 620 с. (Серія: «Бібліотека державної служби в галузі європейської інтеграції»).
9. Європейський Союз: інституційно-правові основи та функціонування: навч.-метод. посіб. / І. А. Грицяк та ін.; за заг. ред. І. А. Грицяка. Київ: НАДУ, 2009. 188 с.
10. Як працює Європейський Союз? Довідник інституцій ЄС: пер. з англ. Київ: ТОВ «Компанія ЛІК», 2006. 52 с.
11. Bulmer S., Lequesne C. The Member States of the EU. UK: Oxford University Press, 2013. 449 p.
12. Davies K. Understanding EU Law. New York: Routledge, 2013. 178 p.
13. Chalmers D., Davies G., Monti G. EU Law. UK: Cambridge University Press, 2010. 1116 p.
14. Craig P., De Burca G. The evolution of EU Law. New York: Oxford University Press, 2011. 917 p.
15. Craig P., De Burca G. EU Law. New York: Oxford University Press, 2011. 1155 p.
16. Fairhurst J. Law of the EU. UK: Pearson Education Limited, 2014. 791 p.
17. Kenealy D., Peterson J., Corbett R. The EU: How does it work? UK: Oxford University Press, 2015. 283 p.
18. Lenaerts K., Van Nuffel P. European Union Law. Great Britain: Sweet and Maxwell, 2011. 1083 p.
19. Nigel F. EU Law. New York: Oxford University Press 2014. 527 p.
20. Nigel F. EU Treaties Legislation 2017–2018. UK: Oxford University Press, 2017. 668 p.
21. Peterson J., Shackleton M. The Institutions of the EU. UK: Oxford University Press, 2017. 465 p.
22. Schutze R. An introduction to European Law. New York: Cambridge University Press, 2012. 314 c.
23. Schutze R. European Constitutional Law. New York: Cambridge University Press, 2012. 484 p.
24. Steiner J., Woods L. EU Law. New York: Oxford University Press, 2009. 776 p.
25. European Union Law / ed. By R. Schutze. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 1018 p.
26. European Union Law: Texts, cases and materials / ed. D. Chalmers, G. Davies. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 1226 p.
27. The Foundations of European Union Law / T. Harley. Oxford: Oxford University Press, 2014. 576 p.
28. The European Union: What it is and how it works / I. Toemmel. : Oxford: The European Union Series, 2014. 380 p.

29. The Politics of the European Union / H. Lelieveldt, S. Princen.: Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 342 p.
30. The Routledge Guide to the European Union / D. Leonard, R. Taylor. New York: Routledge, 2016. 339 p.
31. Access to the European Union: Law, Economics, Policies / N. Moussis. London: Intersentia, 2016. 776 p.
32. The Government and Politics of the European Union / N. Nulgent. London: Red Globe Press, 2017. 512 p.

Електронні посилання

1. <http://europa.eu/>
2. <http://www.europarl.europa.eu/portal/en>
3. <https://www.consilium.europa.eu/>
4. <https://ec.europa.eu/>
5. <https://www.ecb.europa.eu/home/html/index.en.html>
6. <https://www.eca.europa.eu/Pages/Splash.aspx>
7. <https://curia.europa.eu/>

План лекції

1. Поняття інституційної системи Європейського Союзу.
2. Структура інституційної системи Європейського Союзу та її характерні риси.
3. Принципи побудови й організації діяльності інституційної системи Європейського Союзу.
4. Поняття та ознаки «інституту», «органу», «установи» в інституційному механізмі Європейського Союзу.
5. Еволюція ролі та статусу інститутів Європейського Союзу.
6. Джерела правового регулювання статусу інститутів, органів та установ Європейського Союзу.

Основний зміст

Історичними джерелами виникнення і становлення інституцій, а потім і побудови сучасної системи інституцій Спільнот і Союзу, є збалансування та поєднання основ міжнаціонального й наднаціонального співробітництва.

Першим правовим інструментом європейської інтеграції став Паризький договір про заснування Європейського об'єднання вугілля

та сталі 1951 р., що був укладений на п'ятдесят років. Найсуттєвіша особливість ЄОВС – це його наднаціональний, а не міжурядовий характер.

Діяльність ЄОВС забезпечували п'ять органів:

- Вищий керівний орган, що був «прообразом» сучасної Європейської Комісії;
- Консультативний комітет, доданий до Вищого керівного органу (нинішній Соціальний і економічний комітет);
- Спеціальна Рада Міністрів, яка стала «першим варіантом» сучасної Ради, яку ще називають Радою Міністрів або Радою ЄС;
- Асамблея (нинішній Європейський Парламент);
- Суд, якому на сьогодні відповідає Суд ЄС і Загальний Суд.

Наступним етапом були Римські договори про Європейське економічне співтовариство та Європейське співтовариство з атомної енергії 1957 р. У Римських договорах було закріплено принцип однастайності при голосуванні Радою Міністрів. Одночасно з Римськими договорами була укладена угода, що стосувалася деяких спільних для Європейських Співтовариств інституцій, вона передбачала заснування єдиного Суду та єдиної Парламентської Асамблеї для всіх трьох Співтовариств. Завершення процесу інституційного об'єднання не було реалізоване негайно, а тому протягом кількох років кожне Співтовариство зберігало свій власний виконавчий орган (ЄОВС – Вищий керівний орган; ЄЕС та Євратом – Комісії) і Раду. При цьому повноваження кожного органу визначалися конкретним договором про Співтовариство, положення якого регулювали його діяльність.

У 1965 р. відбулося укладення «Договору про злиття», який об'єднав виконавчі органи трьох Співтовариств, у результаті чого була створена єдина структура інститутів: Європейська Комісія, Рада ЄС, Європейський Парламент і Суд Європейських Співтовариств. «Договір про злиття» завершив перший етап створення єдиного правового механізму трьох Співтовариств.

Процес європейської інтеграції, розпочатий об'єднанням інституцій, був значно важчим завданням, ніж передбачалося. Спроба захистити еволюційний підхід до євроінтеграційних процесів була зроблена доповіддю Лео Тіндеманса, прем'єр-міністра Бельгії, 1976 р. У доповіді наголошувалося на необхідності поступового розвитку в напрямі до ЄС, який має базуватися на існуючих інституціях і методах, що розвинулися поза рамками установчих договорів.

Доповідь Лео Тіндеманса, не маючи успіху, спонукала Європейську Раду 1978 р. визначитися стосовно розробки нової концепції щодо політико-управлінської реформи в Європейських Співтовариствах. Така концепція була підготовлена й стала відомою під назвою «доповідь трьох мудреців» (Б. Бішевел, Е. Ділл і Р. Мерйолін).

Наступним етапом було прийняття Єдиного Європейського Акта 1986 р., який удосконалив три попередні установчі договори для подальшого успіху ідеї створення Єдиного Європейського Об'єднання. Зокрема, важливі зміни були внесені до інституційного механізму ЄЕС. Так, Європейський Парламент отримав повноваження, які надали йому змогу брати участь у законодавчому процесі в рамках Співтовариств через застосування нової процедури при прийнятті рішень (процедура вироблення спільної позиції). Також значно розширювалось коло питань, правові акти щодо регулювання яких мали прийматися кваліфікованою більшістю Ради, а не одноголосно, як було до цього.

У 1992 р. було підписано Маастрихтський договір, що заснував Європейський Союз та вніс подальше реформування Європейських Співтовариств.

Після прийняття Маастрихтського договору механізм правового регулювання інтеграції в ЄС охоплював так звані «три опори» Союзу: Європейські Співтовариства, спільну зовнішню політику та політику безпеки Союзу, а також співпрацю судових та правоохоронних органів у галузі внутрішніх справ та юстиції.

Подальше розширення сфер співробітництва ЄС на політичну, соціальну та інші сфери суспільного життя зумовило необхідність зміни назви «ЄЕС», з якої було вилучено слово «економічне», і таким чином Європейське економічне співтовариство стало Європейським співтовариством.

Одночасно керівні органи (інститути) Європейських Співтовариств стали виступати як інститути ЄС у цілому: Європейський Парламент (відтепер Парламент не тільки Європейських Співтовариств, а й усього ЄС), Рада ЄС (колишня Рада Європейських Співтовариств), Європейська Комісія (продовжувала використовуватися стара назва – Комісія Європейських Співтовариств) та Суд Європейських Співтовариств. Новим, п'ятим інститутом ЄС, стала Рахункова палата, яка раніше функціонувала на правах допоміжного органу Європейських Співтовариств.

Амстердамський договір, прийнятий 1997 р., продовжив інституційну реформу з таких основних напрямів, як розширення повноважень Європейського Парламенту та поступове усунення права вето представників держав-членів при прийнятті рішень у Раді ЄС.

Додаткові зміни в чинний механізм інституційного розвитку ЄС були внесені на засіданні Європейської Ради 26 лютого 2001 р. ухваленням Ніццького договору. Ніццький договір був спрямований насамперед на реформування інституційного механізму ЄС у зв'язку з майбутнім розширенням ЄС. Реформи стосувалися чисельного складу Комісії, розподілу голосів між членами Ради ЄС, визначення сфер, у яких постанови приймаються більшістю голосів. Були розширені склад та компетенція Суду першої інстанції. До компетенції Суду першої інстанції належало: розгляд питань про законність актів, ухвалених інститутами ЄС; розгляд звернень держав-членів та інститутів ЄС про бездіяльність інших інститутів об'єднання; вирішення спорів, пов'язаних з відшкодуванням збитків у разі позадоговірної відповідальності ЄС; винесення преюдиціальних рішень.

Після набрання чинності в грудні 2009 р. Лісабонським договором, первинними джерелами права ЄС стали: Договір про Європейський Союз та Договір про функціонування Європейського Союзу.

ЄС замінив Європейські Співтовариства і став їх правонаступником. Було ліквідовано поділ ЄС на три опори. Розширено коло інститутів. Правовий статус інституту ЄС отримали Європейська Рада та Європейський Центральний Банк.

Крім того, була суттєво змінена інституційна система ЄС. Розширилися сфери компетенції та діяльності інститутів і допоміжних органів. Передбачалося створення нових органів та посадових осіб ЄС, зокрема це Верховний представник ЄС з питань зовнішньої політики і безпеки, Голова Європейської Ради, та можливість створення Європейської прокуратури. Доцільно зазначити, що до Лісабонського договору в ЄС установи вважалися різновидом органів ЄС.

Тенденції розвитку інституційної системи ЄС у сучасних євроінтеграційних та глобалізаційних процесах характеризуються, по-перше, тим, що сама система не статична, а достатньо динамічна, порівняно швидко адаптується до умов. З часом у ній з'являються нові установи, а роль і функції наявних істотно модифікуються.

Щодо розмежування понять «інститут»-«орган»-«установа», то інститути ЄС – це його керівні органи, на які покладено реалізацію компетенції ЄС, у тому числі шляхом видання від імені ЄС законодавчих та інших правових актів. Органами ЄС у праві ЄС іменуються тільки допоміжні й консультативні інстанції, які покликані сприяти інститутам ЄС у різних питаннях (Соціальний і економічний комітет, Комітет Регіонів, Європейський Омбудсмен, Європейський контролер із захисту даних та ін.).

До установ належать інстанції, наділені спеціальними повноваженнями в окремих сферах і статусом юридичної особи. Специфічною рисою установ ЄС є визнання за ними власної правосуб'єктності юридичної особи, тобто суб'єкта права, формально відособленого від Європейського Союзу. Деякі установи ЄС навіть наділені правом укладати від свого імені міжнародні угоди з третіми країнами. Ці угоди, проте, потребують схвалення політичними інститутами ЄС. Аналогічно органам Європейського Союзу система його установ є відкритою і поступово розширюється.

Отже, таким чином, структуру інституційного механізму можна охарактеризувати як трирівневу. Перший (базовий) рівень складає систему із семи інститутів; другому рівню органів властива різноманітність організаційно-правових форм і загальних умов діяльності; третій рівень – установи – використовується для позначення тих відомств ЄС, які створені для виконання спеціальних функцій і мають самостійну правосуб'єктність як юридичні особи.

Інституційний і правовий механізм ЄС дозволяє успішно вирішувати конфліктні ситуації, зумовлені так званим національним механізмом держав-членів ЄС. Слід відзначити, що принциповою особливістю, яка інститутів ЄС є те, що вони беруть участь в ухваленні актів, які мають обов'язкову юридичну силу.

Методичні вказівки до теми

Для вивчення даної теми, для початку, необхідно з'ясувати поняття інституційної системи ЄС, а також її структуру та характерні риси.

Важливо звернути особливу увагу на принципи побудови й організації діяльності інституційної системи ЄС, оскільки це основа її функціонування.

Значну роль для дослідження цієї теми відіграють значення та ознаки таких понять як «інститут», «орган» та «установа» в інституційному механізмі ЄС, а також процес еволюції ролі та статусу інститутів ЄС і джерела їх правового регулювання.

Контрольні запитання

1. На яких постулатах заснована інституційна система ЄС і як вона розвивалася?
2. Як співвідносяться терміни «інститут», «орган» та «установа» в праві ЄС?
3. Розкрийте значення концептуальної основи інституційної системи.
4. Як відбувається розподіл влади в ЄС?
5. У чому полягає суть поліцентричності інституційної структури ЄС?

План практичного заняття

1. Поняття інституційної системи Європейського Союзу.
2. Структура інституційної системи Європейського Союзу та її характерні риси.
3. Принципи побудови й організації діяльності інституційної системи Європейського Союзу.
4. Поняття та ознаки «інституту», «органу», «установи» в інституційному механізмі Європейського Союзу.
5. Еволюція ролі та статусу інститутів Європейського Союзу.
6. Джерела правового регулювання статусу інститутів, органів та установ Європейського Союзу.

Тема 6

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Мета навчання

1. Сформувати у студентів уявлення про місце Європейського Парламенту в системі інститутів ЄС.
2. Надати знання про основні етапи розвитку Європейського Парламенту як інституту ЄС.
3. Розглянути внутрішньоорганізаційну структуру Європейського Парламенту.
4. Ознайомити студентів з функціями та повноваженнями Європейського Парламенту.
5. Розглянути положення про вибори до Європейського Парламенту, проаналізувати політичні групи та їх відповідальність.
6. Ознайомити студентів з принципами розробки та ухвалення законодавчих актів, видами законодавчих процедур у ЄС.

Література

1. Аракелян М. Р., Василенко М. Д. Право Європейського Союзу: підручник для студ. вищих навч. закладів. – Одеса: Фенікс, 2012. – 390 с.
2. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: Навчальний посібник. 2-ге вид., виправлене і доповнене. – К.: «Знання», 2012. – 759 с.
3. Пістракевич О. В. Особливості законотворчого процесу в європейському Союзі / О. В. Пістракевич // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. ЛРІДУ НАДУ ; за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2014. – Вип. 39. – С. 85–92.
4. Право Європейського Союзу: Навч. посібник / За заг.ред. Р. А. Петрова. – К.: Істина, 2013. – 384 с.
5. Право Європейського Союзу : підручн. / за ред. О. К. Вишнякова. – Одеса : Фенікс, 2013. – 883 с.
6. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. В. І. Муравйова. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 704 с.

7. Право Європейського Союзу: учебник / под ред. С. Ю. Кашкина. – М.: Изд-во Юрайт: ИД Юрайт, 2011. – 925 с.
8. Кн. Перша: Інституційне право Європейського Союзу / В. І. Муравйов, О. М. Шпакович, О. М. Лисенко, О. В. Святун. – К.: Ін Юре, 2015.- 312 с.
9. European Union Law / ed. By R. Schutze. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 1018 p.
10. European Union Law: Texts, cases and materials / ed. D. Chalmers, G. Davies. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 1226 p.
11. The Foundations of European Union Law / T. Harley. Oxford: Oxford University Press, 2014. 576 p.
12. The European Union: What it is and how it works / I. Toemmel. : Oxford: The European Union Series, 2014. 380 p.
13. The Politics of the European Union / H. Lelieveldt, S. Princen.: Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 342 p.
14. The Routledge Guide to the European Union / D. Leonard, R. Taylor. New York: Routledge, 2016. 339 p.
15. Access to the European Union: Law, Economics, Policies / N. Moussis. London: Intersentia, 2016. 776 p.
16. The Government and Politics of the European Union / N. Nugent. London: Red Globe Press, 2017. 512 p.

Електронні посилання

1. <http://europa.eu/>
2. <http://www.europarl.europa.eu/portal/en>

План лекції

1. Еволюція Європейського Парламенту як інституту ЄС.
2. Зміцнення ролі Європейського Парламенту в інституційному механізмі ЄС.
3. Правові основи та принципи діяльності Європейського Парламенту.
4. Склад та порядок формування Європейського Парламенту.
5. Функції та повноваження Європейського Парламенту.
6. Внутрішня організація Європейського Парламенту: правовий статус Голови Європейського Парламенту, бюро, квестори, конференції голів, генеральний секретаріат, парламентські комітети (постійні та тимчасові), конференція голів комітетів, уповноважена група з Брекзїт.
7. Порядок роботи та прийняття рішень в Європейському Парламенті.
8. Відповідальність Європейського Парламенту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

Термін «Європейський Парламент» було уведено в установчі договори ЄС 1986 р. Єдиним Європейським Актом. Попередницею Європейського Парламенту в його нинішньому варіанті була Асамблея Європейського Об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС), яка була переважно консультативним інститутом, хоч і мала деякі владні повноваження (найважливіше з них – право відправляти у відставку Комісію шляхом висловлення їй недовіри).

У 1964 р. Рада посилила позиції Європейського Парламенту в нормотворчому процесі шляхом поширення консультації за межі так званих «важливих проблем», не визначивши при цьому нових меж для їх застосування. Як результат, в середині 1970-х рр. Рада проводила консультації з Парламентом майже з усіх законодавчих пропозицій, підготовлених Комісією, а також за своєю ініціативою запровадила практику надання пояснень, чому вона не врахувала зауваження Парламенту. Комісія також почала направляти всі службові документи не тільки Раді, але й Парламенту. Хоч така практика не отримала нормотворчого закріплення, проте продовжувала існувати, і з часом став звичним трикутник: Рада – Європейський Парламент – Європейська Комісія.

Принципового значення для зміни правового статусу Європейського Парламенту набула процедура проведення загальних і прямих виборів відповідно до акту «Про вибори до Європейської парламентської асамблеї загальними прямими виборами». З 1979 р. Європейський Парламент став обиратися прямим загальним голосуванням громадян держав-членів, що істотно підвищило її вплив і авторитет.

Важливою подією в процесі зміцнення позицій Європейського Парламенту стало ухвалення 1980 р. Європейським Судом справедливості рішення у справі *Roquette Frères*, яким він скасував ухвалений Радою регламент, оскільки його було прийнято без необхідного в цьому разі консультативного висновку Парламенту. Таким чином була підтверджена обов'язковість його участі в процесі прийняття законодавчих актів у визначених установчими договорами сферах.

Чергове розширення повноважень Парламенту забезпечило підписання Єдиного Європейського Акта, який запровадив процедуру співпраці, що передбачила необхідність проведення другого читання в Парламенті під час консультацій щодо проекту нормативного акта

та процедури надання згоди Європейським Парламентом на прийняття нових членів ЄС і укладення угод про асоціацію. Також Суд у справі *Chernobyl* визнав за Парламентом право на оскарження актів інших інститутів Співтовариства, а у справі *Les Verts* обґрунтував можливість оскарження актів Європейського Парламенту. В умовах існування певних прогалин у праві ЄС Суд правосуддя визнав за Парламентом статус повноцінного суб'єкта судового провадження щодо оскарження актів інститутів ЄС.

Принципове значення для розвитку статусу Європейського Парламенту мав Маастрихтський договір, який розширив існуючі повноваження Парламенту, що сприяло його перетворенню на неодмінну складову законодавчої влади Союзу. Європейський Парламент більше не є суто консультативним органом, а перетворився на орган, який відіграє визначальну роль у законотворчому процесі ЄС. Розширення повноважень Європейського Парламенту в цей період супроводжувалося застереженням з боку Суду ЄС, згідно з яким неприпустимо, аби Парламент зловживав своїми правами. Суд зазначив, що прерогативи одного інституту не мусять перешкоджати виконанню функцій іншими інститутами, а також досягненню цілей ЄС.

У 1999 р. набрав чинності Амстердамський договір, який збільшив кількість напрямів європейської політики, в яких бере участь Європейський Парламент.

Згідно з Лісабонським договором, Європейський Парламент виступає представником вже не народів держав-учасниць, а громадян Союзу. Крім того, змінилася структура та організація самого Парламенту, до складу якого входить 750 депутатів плюс Голова. Представництво громадян є дегресивно-пропорційним з мінімальним порогом із шести представників від держави-члена. Жодна держава-член не може отримати понад 96 місць. Члени Європейського Парламенту обираються строком на п'ять років на засадах прямого загального виборчого права шляхом вільного таємного голосування.

Європейський Парламент складається з:

- Голови – вищої посадової особи Європейського Парламенту, що здійснює керівництво всією діяльністю Парламенту і його органів. Голову обирають депутати зі свого складу строком на 2,5 роки, тобто на половину п'ятирічного терміну повноважень Європейського Парламенту. Допускається повторне обрання. Від імені Парламенту його Голова підписує парламентські

акти, у тому числі бюджет ЄС і тексти регламентів, директив і рішень, прийнятих спільно Європейським Парламентом і Радою ЄС;

- заступників Голови (віце-голів), яких, як і Голову, обирають депутати зі свого складу на 2,5 роки з правом на переобрання. Кількість заступників – 14. За ними визначається порядок старшинства: перший заступник, другий і т. д. Відповідно до цього порядку, заступники призначаються до виконання повноважень Голови в разі його відсутності;
- Бюро – органу Парламенту, який регулює фінансові, організаційні й адміністративні питання, що стосуються внутрішньої організації Парламенту, його секретаріату та його органів. До складу Бюро входять 15 осіб – це Голова і його 14 заступників. У роботі Бюро також беруть участь квестори;
- квесторів – посадових осіб Європейського Парламенту, яким доручаються адміністративні та фінансові питання. Квестори підзвітні Бюро Європейського Парламенту. Так само як Голова і заступники Голови Європейського Парламенту, квестори обираються депутатами зі свого складу на 2,5 роки. Квесторів п'ять, і між ними, аналогічно заступникам Голови, встановлюється порядок старшинства. Внутрішній регламент Європейського Парламенту покладає на квесторів обов'язок ведення спеціального реєстру фінансової і професійної діяльності парламентаріїв. З цією метою кожен депутат Європейського Парламенту зобов'язаний щорічно направляти квесторам декларацію, що включає відомості про його професійну та іншу оплачувану діяльність, а також про доходи, що отримуються на додаток до платні парламентарія від третіх осіб у зв'язку з його політичною діяльністю.

До структури Європейського парламенту входить Генеральний секретаріат, який є допоміжним апаратом Європейського Парламенту. Його співробітники мають забезпечувати роботу Парламенту (переклад документів, технічне обслуговування, юридична підтримка і т. д.).

Конференція голів виступає як орган політичного керівництва роботою Парламенту. Саме Конференція голів вирішує питання планування законодавчої та іншої діяльності Парламенту, визначає склад і компетенцію парламентських комісій, вирішує питання взаємодії

Європейського Парламенту з парламентами держав-членів і т. д. До складу Конференції голів за посадою входять керівники парламентських фракцій і самого Парламенту, тобто Голова Європейського Парламенту і голови політичних груп (звідси і назва цього органу). У засіданнях Конференції голів також запрошується взяти участь один із депутатів, що не входить в жодну з фракцій, але без права голосу.

Кількість членів Конференції голів, таким чином, не є фіксованою (залежить від числа фракцій). Крім Бюро і Конференції голів, у структурі Європейського Парламенту функціонують і інші колегіальні органи з консультативними повноваженнями: Конференція голів комісій і Конференція голів делегацій. Ці органи дають рекомендації Бюро і Конференції голів з питань функціонування, відповідно, парламентських комісій або міжпарламентських делегацій, що включають депутатів Європейського Парламенту.

Аналогічно парламентам держав, з метою більш ефективної компетентної роботи щодо обговорення законопроектів та інших питань, з числа депутатів у Європейському Парламенті утворені комісії (постійні й тимчасові). Умежах комісій можуть утворюватися підкомісії.

Завдання постійних комісій – попередній аналіз проектів законодавчих та інших актів, що підлягають прийняттю Європейським Парламентом.

Тимчасові комісії Європарламенту на відміну від постійних утворюються для вивчення певного питання і називаються спеціальними комісіями. Після доповіді на пленарному засіданні спеціальна комісія розпускається.

Після реформи, проведеної в результаті Лісабонського договору, система основних напрямів діяльності (функцій) Європейського Парламенту закріплюється у ст. 14 ДЕС: «Європейський парламент спільно з Радою здійснює законодавчу і бюджетну функції. Він здійснює функцію політичного контролю та консультативну функцію згідно з умовами, передбаченими Договорами. Він обирає Голову Комісії».

Особливість законодавчих повноважень Європейського Парламенту полягає в тому, що останній не є одноосібним носієм законодавчої влади в ЄС, він завжди здійснює її спільно з Радою ЄС, яка представляє на рівні ЄС інтереси окремих держав-членів (в особі уповноважених ними національних міністрів).

Згідно Лісабонського договору, Європейський Парламент і Рада ЄС є рівноправними носіями законодавчої влади. Це означає, що за-

конодавчий акт ЄС для прийняття і набрання чинності має схвалити і Європейський Парламент, і Рада ЄС. Відсутність підтримки з боку одного із законодавчих інститутів, відповідно, тягне за собою відхилення законопроекту.

До бюджетних повноважень Європейського Парламенту належить насамперед прийняття щорічного бюджету Союзу, на основі якого виробляються фінансові асигнування ЄС. Бюджет Союзу приймається щорічно – у розрахунку на один фінансовий рік, який починається 1 січня і закінчується 31 грудня.

Найбільш широкими контрольними повноваженнями Європейський Парламент наділений відносно головного виконавчого інституту ЄС – Європейської Комісії, яка не тільки зобов'язана регулярно звітувати перед ним про свої дії, але і може бути відправлена ним у відставку шляхом висловлення вотуму недовіри. Європейський Парламент також здійснює контроль щодо інших інститутів, органів, установ ЄС і в деяких випадках відносно держав-членів ЄС.

Консультативні повноваження Європейського Парламенту стосуються видання правових актів з питань ядерної енергетики в рамках Євратому. Наприклад, норми соціального захисту населення та працівників від іонізуючого випромінювання затверджує Рада після консультації з Європейським Парламентом і за пропозицією Комісії.

Консультативні повноваження Європейського Парламенту також стосуються призначення членів Рахункової палати (призначаються Радою ЄС після консультації з Європейським Парламентом), Голови і членів Правління Європейського Центрального Банку (призначаються Європейською Радою після консультації з Європейським Парламентом).

Європейський Парламент самостійно призначає терміном на п'ять років Європейського Омбудсмена, який проводить розслідування порушень порядку управління в діяльності інститутів, органів і установ ЄС.

З 2001 р., спільно з Радою ЄС Європейський Парламент також призначає спеціального «інформаційного» омбудсмена ЄС – Європейського контролера щодо захисту даних.

Політичні переконання (точніше, партійна приналежність), а не національність визначають характер депутатських об'єднань у стінах Європейського Парламенту. Як і в національних парламентах, його депутати об'єднуються у фракції, що офіційно називаються – полі-

тичними партіями. При цьому політична партія не може включати депутатів тільки однієї держави. У залі засідань парламентарії розташовуються не за національною, а за партійною приналежністю.

У відповідності зі сформованою традицією парламентських інститутів, Європейський Парламент працює в сесійному порядку. Європейський Парламент збирається на свою щорічну сесію автоматично, «без будь-якого скликання в другий вівторок березня».

De facto Європейський Парламент є постійно діючим інститутом. За необхідності позачергові засідання проводяться на вимогу більшості депутатів Ради ЄС або Європейської Комісії.

Пленарні засідання і засідання парламентських комісій (крім слідчих) є публічними, як і документація. Протоколи засідань та інша інформація, що характеризує діяльність Європейського Парламенту, публікуються в Офіційному журналі Європейського Союзу. Після закінчення кожного засідання його відеозапис розміщується в Інтернеті.

Прийняття рішень Європейським Парламентом відбувається, за загальним правилом, простою більшістю, тобто більшістю від числа поданих голосів. Тільки в деяких особливо важливих випадках установчі договори ЄС вимагають, щоб Європейський Парламент приймав рішення абсолютною більшістю від загального числа депутатів. Такий порядок встановлено, наприклад, для: надання згоди на вступ до ЄС нових держав-членів; обрання Голови Європейської Комісії; відхилення законопроектів у рамках звичайної законодавчої процедури або відхилення проекту бюджету ЄС; прийняття власного внутрішнього регламенту.

Європейський Парламент несе колегіальну юридичну відповідальність перед Судом ЄС у формі скасування парламентських актів, а також покладання на Парламент обов'язку вчинити певні дії, якщо такий обов'язок випливає з установчих договорів (за позовами щодо бездіяльності).

Індивідуальна юридична відповідальність депутатів супроводжується низкою обмежень: по-перше, недоторканістю (імунітетом) парламентаріїв; по-друге, невідповідальністю за парламентську діяльність.

Однак ці обмеження не стосуються відповідальності депутата перед самим Європейським Парламентом за вчинені ним дисциплінарні проступки.

Методичні вказівки до теми

На основі вивчення положень Лісабонського договору необхідно визначити особливості статусу політичних інститутів Європейського Союзу: Європейської ради (склад, компетенцію, порядок роботи, процедуру прийняття рішень та ін.); Ради ЄС (склад, повноваження, порядок роботи та прийняття рішень); Комісії ЄС (склад, порядок формування, повноваження, відповідальність, порядок роботи); Європейського парламенту (склад, повноваження, порядок обрання депутатів та ін.).

Контрольні запитання

1. Розкрийте порядок законодавчої процедури в ЄС.
2. Назовіть функції Європейського Парламенту.
3. Назовіть основні принципи діяльності Європейського Парламенту.
4. Хто такі «квестори» та які функції вони виконують?
5. Назовіть основні повноваження Європейського Парламенту?
6. Спільно з яким інститутом Європейський Парламент здійснює законодавчу та бюджетну функції?
7. Назовіть мінімальну та максимальну чисельність депутатів від однієї країни-члена ЄС.

План практичного заняття

1. Еволюція Європейського Парламенту як інституту ЄС, та зміцнення ролі Європейського Парламенту в інституційному механізмі ЄС.
2. Склад та порядок формування Європейського Парламенту.
3. Функції та повноваження Європейського Парламенту.
4. Склад та порядок формування Ради ЄС.
5. Функції та повноваження Ради ЄС.
6. Порядок роботи та процедура прийняття рішень Ради ЄС. Відповідальність Ради ЄС.
7. Склад та правовий статус Європейської Ради.
8. Функції та повноваження Європейської Ради.
9. Становлення Європейської Комісії як інституту ЄС. Склад Європейської Комісії.
10. Функції, повноваження та принципи діяльності Європейської Комісії.

Тема 7

ЄВРОПЕЙСЬКА РАХУНКОВА ПАЛАТА І ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК ЯК «НЕПОЛІТИЧНІ» ІНСТИТУТИ ЄС

Мета навчання

1. Сформувати у студентів уявлення про Європейську рахункову палату та Європейський Центральний Банк як «неполітичні» інститути Європейського Союзу та їх місце в системі інститутів ЄС;
2. Розглянути етапи становлення інститутів, що обговорюються;
3. Охарактеризувати функції та повноваження Європейської рахункової палати та Європейського Центрального Банку;
4. Розглянути правосуб'єктність і незалежність ЄРП та ЄЦБ;
5. Ознайомити студентів з положеннями установчих договорів щодо відповідальності членів ЄРП та ЄЦБ.

Література

1. Аракелян М. Р. Право Європейського Союзу: підручник. Одеса: Фенікс, 2012. 390 с.
2. Дахно І. І. Право Європейського Союзу: навч. посіб. Київ: Центр учбової літ., 2018. 415 с.
3. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. / за ред. Л. В. Губерського. 2-е вид., випр. і допов. Київ: Знання, 2012. 759 с.
4. Медведєв Ю. Л., Сорока Г. Б. Право Європейського Союзу: навч.-метод. посіб. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 288 с.
5. Основи права Європейського Союзу: нормативні матеріали / за заг. ред. М. В. Буроменського. Харків: Право, 2015. 328 с.
6. Основи права Європейського Союзу: підручник / Т. М. Анакіна та ін.; за заг. ред. Т. І. Сироїд; координатор проекту А. О. Червяцова; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків: Право, 2018. 456 с.
7. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. Р. А. Петрова. Київ: Істина, 2017. 384 с.

8. Працownik Т. Р. Характерні особливості Європейського Центрального Банку з інститутами та органами ЄС. *Часопис Київського університету права*. 2008. № 3. С. 305–310.
9. Троицкий Е. Ф. Лиссабонский договор и региональное измерение Европейского Союза. *Вестник Томского государственного университета. Серия: История*. 2017. № 45. С. 67–70.
10. Шатров Е. Анализ поведения ЕСЦБ как коалиции. *Мировая экономика и международные отношения*. 2008. № 8. С. 41–48.
11. European Union Law / ed. By R. Schutze. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 1018 p.
12. European Union Law: Texts, cases and materials / ed. D. Chalmers, G. Davies. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 1226 p.
13. The Foundations of European Union Law / T. Harley. Oxford: Oxford University Press, 2014. 576 p.
14. The European Union: What it is and how it works / I. Toemmel. : Oxford: The European Union Series, 2014. 380 p.
15. The Politics of the European Union / H. Lelieveldt, S. Princen.: Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 342 p.
16. The Routledge Guide to the European Union / D. Leonard, R. Taylor. New York: Routledge, 2016. 339 p.
17. Access to the European Union: Law, Economics, Policies / N. Moussis. London: Intersentia, 2016. 776 p.
18. The Government and Politics of the European Union / N. Nulgent. London: Red Globe Press, 2017. 512 p.

Електронні посилання

1. https://europa.eu/european-union/index_en
2. <https://ecb.europa.eu/>

План лекції

1. Історія заснування Європейської рахункової палати та її місце серед інших інститутів права Європейського Союзу.
2. Організація, функції і завдання Європейської рахункової палати.
3. Склад, термін повноважень і порядок призначення аудиторів.
4. Європейський Центральний Банк як інститут Європейського Союзу та його місце в Європейській системі центральних банків.
5. Формування, організація, специфіка діяння і порядок функціонування Європейського Центрального Банку.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

Європейська рахункова палата, Європейський Центральний Банк і судова система є «неполітичними» інститутами ЄС. Очевидно, що жодна держава не може нормально існувати і функціонувати без незалежних органів державного фінансового контролю. Це правило в цілому було застосовано до ЄС. Попередником Рахункової палати були органи фінансового контролю, які існували свого часу в кожному із Співтовариств. У Європейському Співтоваристві та Євроатомі існували більш наближені до класичних рахункових палат Фінансові ради. Включення Рахункової палати до числа інститутів було викликано не зміною її повноважень, а бажанням підвищити її статус. Амстердамський договір 1997 р. включив Європейську рахункову палату до числа інститутів Європейського Союзу, розширивши її повноваження. Ніццький договір 2001 р. змінив порядок призначення аудиторів Рахункової палати і вніс інші зміни.

Термін повноважень аудиторів складає шість років, що є відносно коротким терміном для аудиторів рахункових палат Західної Європи. Термін їхніх повноважень може бути продовжений, що нерідко і відбувається.

Відповідно до п. 2 ст. 286 Договору про функціонування ЄС, аудиторів призначає Рада за пропозицією держав-членів і після консультації з Європейським Парламентом. Сьогодні таке рішення ухвалюється одногосно після обов'язкової консультації з Європейським Парламентом. Кандидати на посаду аудитора мають відповідати певним вимогам. Як показує практика, більшість аудиторів Рахункової палати мали за своїми плечима значний досвід державної служби: парламентському, з боку органів виконавчої влади або рахункових палат або зовнішньому аудиті та контролю за витратою бюджетних коштів. Після свого призначення аудитори Рахункової палати зобов'язані дотримуватися цілої низки жорстких умов, які містяться в п.п. 3, 4 ст. 286 Договору про функціонування ЄС, спільних з вимогами до вищих посадовців Комісії, Суду. Отже, аудитори Рахункової палати мусять зберігати свою незалежність від органів держав-членів ЄС. Крім того, впродовж терміну своїх повноважень аудитори не мають права займатися будь-якою іншою діяльністю, оплачуваною чи ні. Вони мусять утримуватися від будь-яких дій, що не відповідають їхнім обов'язкам.

У разі, якщо аудитор впродовж терміну своїх повноважень поруиать будь-яке із обмежень щодо його діяльності, які накладає договір, він може бути достроково усунений з посади рішенням Суду за заявою Рахункової палати.

Рахункову палату очолює голова, якого аудитори обирають зі свого складу. Термін повноважень голови – три роки, що складає половину від загального терміну повноважень аудиторів.

Внутрішня організація палати визначається Договором (відносно голови Рахункової палати) і внутрішнім Регламентом Палати, який приймає Рахункова палата і затверджує Рада. Ніццький договір 2001 р. вніс зміни у ст. 248 Договору про ЄС (у редакції 1992 р.), які закріпили існування Регламенту Рахункової палати і процедуру його ухвалення. Внутрішня організація Рахункової палати виходить з того, що всю контрольно-ревізійну діяльність цього інституту здійснюють аудитори, за кожним з яких закріплено підпорядкований йому напрям. Аудитори об'єднані в чотири основні аудиторські групи, які очолює старший аудитор групи. Два аудитори, один із яких є головою Рахункової палати, не входять до складу аудиторських груп і очолюють додатково ще дві окремі групи.

Забезпеченням діяльності аудиторів займається секретаріат Рахункової палати, який очолює генеральний секретар. Він очолює секретаріат, бухгалтерську палату, її кадрові підрозділи, а також служби перекладу.

Діяльність 28-ти аудиторів Рахункової палати забезпечується великою кількістю штатних і нештатних співробітників цього інституту.

Коло об'єктів контролю з боку Рахункової палати є дуже широким. По суті, до нього потрапляють будь-які юридичні або фізичні особи, що мають відношення до доходів і витрат ЄС. Рахункова палата має право перевіряти інститути ЄС, будь-які органи, установи ЄС і держави-члени, які розпоряджаються доходами і витратами Союзу, будь-яких юридичних або фізичних осіб, які одержують виплати з бюджету Союзу. Природно, що всі вони підлягають перевірці з боку Рахункової палати тільки в частині, яка стосується коштів з бюджету ЄС.

Методичні основи діяльності Рахункової палати зводяться до того, що аудит Рахункової палати мусить мати документальну основу. Аудит доходів має базуватися на порівнянні сум доходів, які належать

ЄС, і сум доходів, одержаних фактично. Своєю чергою перевірка витрат Союзу має базуватися на порівнянні розміру зобов'язань, прийнятих на себе ЄС, з розміром бюджетних коштів, фактично виплачених ЄС. Крім того, ст. 287 Договору про функціонування ЄС установлює також критерії для здійснення аудиту з боку Рахункової палати. Це – законність і правильність. Стаття 287 Договору про функціонування ЄС передбачає такі форми надання інформації про контрольні заходи Рахункової палати: річні звіти, спеціальні звіти та декларації.

Повноваження Рахункової палати не зводяться виключно до проведення аудиторських перевірок. Вона зобов'язана допомагати Європейському Парламенту і Раді у здійсненні їхніх повноважень щодо контролю за виконанням бюджету. Інститути ЄС можуть звертатися до Рахункової палати з питаннями, на які вона має надавати свої висновки. При ухваленні нормативних актів, наприклад фінансових регламентів, Рада і Європарламент мають одержати щодо них висновки Рахункової палати. Істотний блок повноважень Рахункової палати пов'язаний з привласненням цьому інституту права подання позовів до Суду. Рахункова палата має право подавати позови на бездіяльність, а також позови з анулювання.

У Рахункової палати відсутня важлива ознака, яка характерна для всіх інститутів ЄС, – вона не має повноважень ухвалювати будь-які рішення, юридично обов'язкові для третіх осіб. Всі її юридично обов'язкові рішення – це локальні правові акти. Всі останні рішення Європейської рахункової палати, що є характерними для рахункових палат всього світу, включаючи Рахункову палату України, носять або рекомендаційний характер (висновки щодо законопроектів), або інформаційний (річний звіт, спеціальні звіти).

Застосовуючи до інститутів ЄС традиційний поділ влади на три гілки: законодавчу, виконавчу і судову. Є очевидним, що Рахункову палату не можна вважати належною до жодної з трьох гілок влади, бо вона, з одного боку, є незалежним органом, а з іншого – не має повноважень, характерних для будь-якої з вище перелічених гілок влади.

Європейський Центральний Банк, відповідно до Лісабонського договору 2007 р., отримав статус інституту Союзу, тобто офіційно був визнаний як один із ключових елементів механізму управління ЄС (раніше, як і Європейська Рада, він уважався простим «органом» Союзу). Лісабонський договір змінив порядок формування Дирекції Європейського Центрального Банку, що є його внутрішнім органом

поточного управління. Весь склад Дирекції (Голова ЄЦБ, Віце-голова ЄЦБ і чотири члени) призначається не уряди держав-членів за спільною згодою, а Європейською Радою на основі кваліфікованої більшості (п. 2 ст. 283 Договору про функціонування ЄС). У прийнятті відповідних рішень, як і раніше, мають право брати участь тільки представники держав-членів, що входять у «зону євро». Європейський Центральний Банк і національні центральні банки держав-членів утворюють Європейську систему центральних банків (ЄСЦБ) і проводять єдину грошову політику Союзу. Основною метою діяльності ЄСЦБ є підтримка стабільності цін, сприяння досягненню цілей ЄС. ЄСЦБ діє відповідно до принципу відкритої ринкової економіки, створюючи сприятливі умови для ефективного поділу ресурсів і дотримуючись принципів, установлених у ст. 119 Договору про функціонування ЄС. Основні завдання ЄСЦБ полягають у:

- визначенні та здійсненні грошової політики Союзу;
- проведенні валютних операцій відповідно до ст. 219;
- зберіганні офіційних валютних резервів членів держав і управлінні ними (без збитку для зберігання урядами держав-членів оборотних коштів в іноземній валюті та в їх управлінні цими коштами);
- сприянні нормальному функціонуванню платіжних систем.

ЄЦБ проводить консультації відносно будь-яких запропонованих актів Союзу у сферах, які належать до його відання, а також консультації з національними органами за будь-якими проектами, які належать до його відання, але в межах і згідно з умовами, що їх установила Рада відповідно до процедури, передбаченої у п. 4 ст. 129. У сферах, які належать до його відання, Європейський Центральний Банк може подавати висновки інститутам, органам, установам Союзу або національним органам.

ЄСЦБ сприяє належному здійсненню політики, що її компетентні органи проводять у сфері нагляду за кредитними організаціями і стабільністю фінансової системи.

Рада, ухвалюючи певні рішення одноголосно, за допомогою регламентів відповідно до спеціальної законодавчої процедури і після консультації з Європейським Парламентом і Європейським Центральним Банком, може покладати на Європейський Центральний Банк особливі завдання, пов'язані з політикою щодо нагляду за кредитними організаціями та іншими фінансовими інститутами, окрім страхових підприємств.

Тільки Європейський Центральний Банк уповноважений у Союзі санкціонувати емісію банківських квитків у євро. Європейський Центральний Банк і національні центральні банки можуть випускати подібні квитки. Тільки банківські квитки, що їх випустив Європейський Центральний Банк і національні центральні банки, є законними засобами платежу в Союзі (ст. 128 Договору про функціонування ЄС).

Згідно із ст. 129 Договору про функціонування ЄС, управління ЄСЦБ здійснюють керівні органи Європейського Центрального Банку в особі Ради керівників і Дирекції. Дирекція складається з Голови, віце-голови і чотирьох інших членів (ст. 283 Договору). Голов, віце-голів та інших членів Дирекції призначає Європейська Рада, ухвалюючи кваліфікованою більшістю за рекомендацією Ради і після консультації з Європейським Парламентом і Радою осіб, які мають визнаний авторитет і професійний досвід у грошовій або банківській сфері.

Статут Європейської системи центральних банків і Європейського Центрального Банку визначається в протоколі, що додається до Договорів.

ЄЦБ має правосуб'єктність. Тільки він уповноважений санкціонувати емісію євро. Він є незалежним при здійсненні своїх повноважень і при управлінні своїми фінансами. Інститути, органи й установи Союзу, а також уряди членів держав, дотримуються цієї незалежності. ЄЦБ вживає заходів, необхідних для виконання своїх завдань. У сферах, підвідомчих ЄЦБ, з ним проводяться консультації за будь-якими проектами актів Союзу, а також за будь-якими проектами регуляції на національному рівні, і він може подавати висновки.

Рада керівників Європейського Центрального Банку складається з членів Дирекції Європейського Центрального Банку і керівників національних центральних банків держав-членів, грошовою одиницею яких є євро (ст. 283).

Кожен член Ради директорів володіє одним голосом. Рада керівників, ухвалюючи більшістю у дві третини всіх своїх членів, які володіють правом голосу чи ні, вживає будь-яких заходів, необхідних для втілення у життя принципів ЄЦБ, і може вирішити відстрочити застосування системи ротації до того дня, коли число керівників перевищить вісімнадцять.

ЄЦБ підпорядковується режиму відповідальності, передбаченому у ст. 340 Договору про функціонування Європейського Союзу. Відповідальність національних центральних банків визначається згідно з національним правом кожного з них.

Методичні вказівки до теми

Для вивчення даної теми потрібно дослідити історію заснування Європейської Рахункової палати та її місце серед інших інститутів права ЄС, її організацію, функції та завдання, а також склад, термін повноважень і порядок призначених аудиторів.

Іншою важливою складовою при вивченні цієї теми є розгляд Європейського Центрального Банку як окремого інституту ЄС та його місце у Європейській системі центральних банків, а також процес та особливості його формування, організації, діяльності та порядку функціонування.

Контрольні запитання

1. Де розташовується і як була утворена Європейська Рахункова палата?
2. Опишіть функції аудиторів.
3. Назвіть термін повноважень аудиторів.
4. Хто очолює Рахункову палату?
5. Дайте визначення поняттю «Європейська система центральних банків».
6. Які зміни вніс Лісабонський договір 2007 р. у статус ЄЦБ?
7. Назвіть основні завдання ЄЦБ.
8. Яким чином ЄЦБ реалізує свої повноваження?
9. Розкажіть про процедуру ухвалення щорічної доповіді про діяльність ЄСЦБ.

План практичного заняття

1. Історія заснування Європейської Рахункової палати та її місце серед інших інститутів права ЄС.
2. Організація, функції і завдання Європейської Рахункової палати.
3. Склад, термін повноважень і порядок призначення аудиторів.
4. Європейський Центральний Банк як інститут ЄС та його місце в Європейській системі центральних банків.
5. Формування, структура та порядок функціонування Європейського Центрального Банку.

СУДОВА СИСТЕМА ЄС ТА ПРЕЦЕДЕНТНЕ ПРАВО

Мета навчання

1. Сформувати у студентів уявлення про судову систему ЄС.
2. Детально означити студентів з системою судових інстанцій ЄС.
3. Надати студентам знання про повноваження Суду ЄС.

Література

1. Анакіна Т. М. Прецедентні рішення Суду Європейських Співтовариств у становленні правопорядку ЄС. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 2. С. 49–52.
2. Анакіна Т. М. Судовий прецедент у праві Європейського Союзу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. 19 с.
3. Аракелян М. Р., Василенко М. Д. Право Європейського Союзу: підручник. Одеса: Фенікс, 2012. 390 с.
4. Брацук І. Вплив Суду ЄС на формування та розвиток принципу прямої дії Європейського Союзу. *Юридична Україна*. 2010. № 2. С. 129–132.
5. Кононенко В. П. Порівняльна характеристика правової природи рішень Європейського суду з прав людини та суду ЄС. *Порівняльно-правові дослідження*. 2011. № 2. С. 109–114.
6. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 12.12.2018).
7. Назаров І. В. Суд Європейського Союзу як наднаціональна судова система. *Організаційні та правові проблеми забезпечення державного суверенітету*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 берез. 2009 р.). Харків, 2009. С. 62–64.
8. Право Європейського Союзу: навч. посіб. / за заг. ред. Р. А. Петрова. 3-є вид., змін. і доп. Київ: Істина, 2011. С. 20–25.
9. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В. І. Муравйова. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.

10. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. О. К. Вишнякова. Оdesa: Фенікс, 2013. 883 с.
11. Табушка С. Розвиток захисту прав людини в межах правової системи Європейського Союзу. *Європейське право*. 2013. № 1/2. С. 129–138.
12. Тимченко Л., Кононенко В. Вплив Суду ЄС на розвиток права Європейського Союзу. *Європейське право*. 2012. № 1. С. 189–196.
13. European Union Law / ed. By R. Schutze. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 1018 p.
14. European Union Law: Texts, cases and materials / ed. D. Chalmers, G. Davies. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 1226 p.
15. The Foundations of European Union Law / T. Harley. Oxford: Oxford University Press, 2014. 576 p.
16. The European Union: What it is and how it works / I. Toemmel. : Oxford: The European Union Series, 2014. 380 p.
17. The Politics of the European Union / H. Lelieveldt, S. Princen.: Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 342 p.
18. The Routledge Guide to the European Union / D. Leonard, R. Taylor. New York: Routledge, 2016. 339 p.
19. Access to the European Union: Law, Economics, Policies / N. Moussis. London: Intersentia, 2016. 776 p.
20. The Government and Politics of the European Union / N. Nulgent. London: Red Globe Press, 2017. 512 p.

Електронні посилання

1. <http://eulaw.ru/treaties/teu>
2. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_027
3. <http://eulaw.ru/treaties/protocols>

План лекції

1. Судова система Європейського Союзу.
2. Загальні принципи побудови та основні ланки судової системи.
3. Склад та повноваження Суду Європейського Союзу.

Основний зміст

Серед органів Європейського Союзу визначальна роль належить Суду ЄС, який у процесі тлумачення норм права ЄС забезпечує розвиток правової системи ЄС.

Судова система Європейського Союзу пройшла унікальний процес еволюції від Суду справедливості Європейського співтовариства

вугілля та сталі, який міг виконувати свої функції лише в рамках декількох дуже обмежених процедур щодо вузької сфери господарства, до функціонування Суду трьох Європейських Співтовариств уже з більш широкою юрисдикцією. Далі – створення 1987 р. Суду першої інстанції, який доповнив Суд Європейських Співтовариств та отримав юрисдикцію з розгляду прямих позовів від приватних осіб. Зі створенням Європейського Союзу європейська інтеграція виходить на новий етап, поступово юрисдикція Суду справедливості Європейського Союзу починає поширюватися на нові сфери правовідносин. Із набранням чинності Ніццьким договором судова система Європейського Союзу доповнюється третьою ланкою – спеціалізованими судами з окремих видів позовів або проваджень в особливих галузях. У подальшому завдяки цій можливості було створено Трибунал з питань цивільної служби ЄС (який функціонував до 1 вересня 2016 р.), що привело до перерозподілу юрисдикції всередині судової системи. Сьогодні, з набранням чинності Лісабонськими договором Суд справедливості Європейського Союзу (як загальна назва для судової системи) складається з безпосередньо Суду справедливості та Загально-го суду (колишній Суд першої інстанції).

Правозастосовча діяльність Суду ЄС є найважливішою в контексті дослідження впливу рішень Суду ЄС на розвиток права Європейського Союзу. Реалізуючи визначену установчими договорами компетенцію, Суд ЄС тісно співпрацює з іншими органами Європейського Союзу як наднаціонального, так і урядового характеру.

Судова система Європейського Союзу покликана забезпечити вирішення суперечок між суб'єктами європейської інтеграції, безконфліктність взаємодії норм права Європейського Союзу та внутрішнього права держав-членів як необхідної засади функціонування організаційно-правового механізму європейської інтеграції. З'ясовано, що за загальними принципами організації та функціонування судова система ЄС відповідає класичному міжнародно-правовому підходу, однак має помітний оригінальний характер у самій організації правосуддя в питаннях юрисдикції.

З набранням чинності Лісабонським договором, компетенція Суду Європейських Співтовариств (тепер – Суду Європейського Союзу) набула значного поширення внаслідок скасування «триопорної» системи ЄС. Суд ЄС виступає правотворчим органом, який у своїх рішеннях формулює нові принципи та норми.

До Суду ЄС також можуть звертатись Європейський Парламент, Рада чи Комісія, щоб отримати, відповідно до ст. 218, висновок Суду щодо відповідності передбачуваної угоди договорам. У разі негативного висновку Суду угода може набрати чинності лише тоді, коли до неї внесуть зміни чи буде здійснено перегляд договорів.

Суд ЄС також співпрацює з Європарламентом. Наприклад, на підставі ч. 1 ст. 228 ДФЄС Європейський Омбудсмен, якого обирає Європарламент, уповноважений отримувати від кожного громадянина Союзу чи від кожної фізичної або юридичної особи, яка проживає або має свою юридичну адресу в державі-члені, скарги стосовно випадків порушення порядку управління державою, інститутами, органами, установами чи агенціями Союзу, крім Суду ЄС при здійсненні ним своїх судових функцій. Він розглядає скарги і робить за ними доповіді. На підставі ч. 2 ст. 228 ДФЄС Суд на вимогу Європейського Парламенту може відправити у відставку омбудсмена, якщо останній більше не відповідає вимогам, необхідним для здійснення його функцій, або якщо той винен у серйозних проступках.

На підставі ст. 257 Європейський Парламент і Рада, які діють згідно зі звичайною законодавчою процедурою, можуть створювати при Загальному суді спеціалізовані суди для розгляду в першій інстанції певних категорій справ у спеціалізованих сферах. Європейський Парламент і Рада діють шляхом ухвалення регламентів за пропозицією Комісії та після консультації із Судом, або на запит Суду і після консультацій з Комісією. Члени спеціалізованих судів обираються з числа осіб, чия незалежність є безсумнівною і які мають кваліфікацію, необхідну для призначення на судові посади. Їх призначає Рада одноголосно.

Нагляд за виконанням рішень Суду ЄС здійснює Комісія ЄС. Відповідно до ч. 2 ст. 260 ДФЄС, якщо Комісія вважає, що зацікавлена держава-член не вжила заходів щодо виконання рішень Суду ЄС, то після надання цій державі можливості подати свої міркування вона може звернутися до Суду ЄС.

Відповідно до ст. 263, Суд ЄС контролює правочинність законодавчих актів, актів Ради, Комісії та Європейського Центрального Банку, окрім рекомендацій і висновків, а також актів Європейського Парламенту і Європейської Ради, спрямованих на створення правових наслідків для третіх сторін.

Найбільшу роль у розвитку правової системи Європейського Союзу відіграла саме конституційна юриспруденція Суду, яку він

здійснює, коли розглядає справи про відповідність вторинного права установчим договорам (які, по суті, набули характеру конституційних договорів), а також ухвалює преюдиціальні рішення у відповідь на запити національних судів щодо тлумачення установчих договорів, чинності та тлумачення актів інститутів, органів, служб, агентств Європейського Союзу тощо. Але і в рамках адміністративної юриспруденції Суду справедливості Європейського Союзу відбувається правотлумачна діяльність, яка має фундаментальне значення для становлення правової системи Союзу в цілому. Наприклад, згідно із ст.ст. 263, 265 Договору про функціонування Європейського Союзу Суд наділений юрисдикцією з розгляду спорів із захисту приватних осіб від дії нелегітимних актів або бездіяльності інститутів, органів, офісів, агентств Європейського Союзу, і в рамках цієї юриспруденції Суд розвиває та вдосконалює захист прав приватних осіб, що є одним із пріоритетних завдань інтеграції.

Рішення Суду ЄС є обов'язковим для національного суду, який направив преюдиціальний запит. Воно також служить прецедентом для всіх інших судових інстанцій, що стикаються з аналогічними проблемами у своїх країнах. Тим самим завдяки преюдиціальним запитам забезпечується однаковість судової практики на території ЄС.

До складу Суду входять дві категорії членів: основна – судді, та додаткова – генеральні адвокати.

Судді – повноправні члени Суду, які беруть участь у розгляді та вирішенні справ. Суддів всього 28, що відповідає кількості держав-членів. Правило «одна держава – один суддя» склалося внаслідок звичаю з моменту заснування Європейських Співтовариств. Воно необхідно для того, щоб у складі Суду були фахівці в галузі правових систем усіх держав-членів ЄС. Ніщський договір 2001 р. звів вказане правило в норму первинного права ЄС, підтверджену і Лісабонським договором. Відповідно до § 2 ст. 19 ДЕС, «до складу Суду входять по одному судді від кожної держави-члена».

Генеральні адвокати – друга, додаткова категорія членів Суду – введена за зразком судової системи Франції, де схожа посада існувала ще в Середньовіччі (*avocat general*). Згідно із ст. 252 ДФЕС, «...роль генерального адвоката полягає в тому, щоб публічно, з повною неупередженістю і незалежністю подавати мотивовані висновки у справах, які відповідно до Статуту Суду Європейського Союзу вимагають його участі».

Незважаючи на існування системи національних квот, усі члени Суду (і судді, і генеральні адвокати) є повністю незалежними посадовими особами. Система гарантій незалежності Суду і його членів у цілому аналогічна гарантіям, чинним у будь-якій демократичній державі.

Кожен член Суду має юрисдикційний імунітет, тобто не може бути притягнутий до кримінальної або іншої відповідальності в державах-членах. Щодо дій, які учинили члени Суду, імунітет зберігає силу і після припинення їхніх повноважень.

Зняти імунітет зі свого члена може лише сам Суд. Якщо це відбувається, то справа про злочин або інше правопорушення судді або генерального адвоката буде розглядатися в державі, громадянином якої він є. При цьому суддя Суду прирівнюється до членів вищих органів судової влади своєї країни (ст. 3 Статуту).

Несумісність посад охоплює не тільки адміністративні посади в інших органах влади, а й будь-яку професійну діяльність, оплачувану чи ні.

У процесі своєї діяльності Суд ЄС співпрацює з усіма органами ЄС, насамперед з Комісією ЄС, яка є «наглядачем» за дотриманням права ЄС Парламентом ЄС та Радою ЄС. До Суду мають право звертатись усі без винятку органи ЄС. Зазначене стосується і тих органів ЄС, які зачислено до таких Лісабонським договором. Як уже зазначено, Суд може отримати широкі повноваження шляхом прийняття регламентів, які Європарламент і Рада приймають спільно та можуть наділити Суд юрисдикцією стосовно санкцій, що вони визначають. Головне призначення Суду ЄС – забезпечення однакового розуміння та застосування установчих договорів і правових актів, виданих на їх основі.

Методичні вказівки до теми

Для вивчення даної теми необхідно перш за все з'ясувати саме поняття судової системи Європейського Союзу.

Важливо звернути особливу увагу на загальні принципи побудови судової системи ЄС, а також на її основні ланки, оскільки вони є основою її діяльності та функціонування.

Обов'язковими до розгляду та вивчення є також питання щодо складу та повноважень Суду, задля формування найбільш повного,

зрозумілого та чіткого уявлення про судову систему Європейського Союзу.

Контрольні запитання

1. З яких судів складається судова система ЄС?
2. Поясніть різницю між Судом та Судом ЄС?
3. Охарактеризуйте Загальний суд.
4. Охарактеризуйте роботу спеціалізованих судів.
5. Дайте визначення повноважень Суду.
6. Поясніть різницю між «Генеральним адвокатом» та традиційним поняттям «адвокат».

План практичного заняття

1. Судова система Європейського Союзу: загальні принципи побудови, Основні ланки судової системи Союзу, судові статuti Європейського Союзу.
2. Суд Європейських Співтовариств (Суд ЄС) – головний судовий орган ЄС. Склад і порядок формування Суду ЄС. Особливості статусу генеральних адвокатів. Гарантії незалежності членів Суду ЄС.
3. Пленум і палати Суду ЄС. Керівні посадові особи, секретар і апарат Суду ЄС. Організація роботи і прийняття рішень.
4. Особливості процедури в Суді ЄС. Основні процесуальні стадії, їх цілі та зміст.
5. Юрисдикція Суду ЄС. Справи прямої юрисдикції. Преюдиціальні запити національних судів. Попередній контроль міжнародних договорів ЄС та інші категорії справ, що розглядаються Судом ЄС.
6. Правовий статус Суду першої інстанції (Трибуналу). Роширення його юрисдикції Ніццьким договором 2001 р. і порядок оскарження рішень.
7. Судові палати (спеціалізовані суди) – нова ланка судової системи Європейського Союзу. Порядок створення судових палат і наділення їх юрисдикційними повноваженнями. Оскарження рішень судових палат. Юрисдикція суду щодо справ публічної служби ЄС.

КОНСУЛЬТАТИВНІ ТА КОНТРОЛЬНІ ОРГАНИ ЄС

Мета навчання

1. Сформувати у студентів уявлення про місце Економічного і соціального комітету в системі органів ЄС.
2. Сформувати у студентів уявлення про місце Комітету Регіонів у системі органів ЄС.
3. Надати знання про основні й допоміжні консультативні органи.
4. Сформувати у студентів уявлення про правовий статус Європейського Омбудсмена.
5. Ознайомити студентів з Європейським управлінням з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF).

Література

1. Аракелян М. Р., Василенко М. Д. Право Європейського Союзу: підручник. Одеса: Фенікс, 2012. 390 с.
2. Копійка В. В. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко; за ред. В. І. Губерського. 2-е вид., випр. і допов. Київ: Знання, 2012. 759 с.
3. Право Європейського Союзу: навч. посіб. / за заг. ред. Р. А. Петрова. 3-є вид., змін. і допов. Київ: Істина, 2011. С. 20–25.
4. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В. І. Муравйова. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.
5. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. О. К. Вишнякова. Одеса: Фенікс, 2013. 883 с.
6. European Union Law / ed. By R. Schutze. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 1018 p.
7. European Union Law: Texts, cases and materials / ed. D. Chalmers, G. Davies. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 1226 p.
8. The Foundations of European Union Law / T. Harley. Oxford: Oxford University Press, 2014. 576 p.
9. The European Union: What it is and how it works / I. Toemmel. : Oxford: The European Union Series, 2014. 380 p.

10. The Politics of the European Union / H. Lelieveldt, S. Princen.: Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 342 p.
11. The Routledge Guide to the European Union / D. Leonard, R. Taylor. New York: Routledge, 2016. 339 p.
12. Access to the European Union: Law, Economics, Policies / N. Moussis. London: Intersentia, 2016. 776 p.
13. The Government and Politics of the European Union / N. Nulgent. London: Red Globe Press, 2017. 512 p.

Електронні посилання

1. <http://europa.eu/>
2. <https://cor.europa.eu/en>
3. <https://ec.europa.eu/anti-fraud/>

План лекції

1. Особливості консультативних органів Європейського Союзу. Основні й допоміжні консультативні органи.
2. Економічний і соціальний комітет: порядок формування, повноваження, порядок діяльності.
3. Комітет Регіонів: склад, порядок обрання та повноваження.
4. Правовий статус Європейського Омбудсмена.
5. Європейське управління з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF).

Основний зміст

Злагоджена робота інституційного механізму ЄС значною мірою залежить від діяльності численних комітетів, що створюються при інститутах ЄС або є самостійними органами ЄС. Комітети виконують різні завдання, відіграють суттєву роль у підготовці й обговоренні проєктів нових правових актів ЄС, впливають на зміст усієї нормотворчої діяльності Союзу. Діяльність найбільш важливих з них, що мають статус консультативних органів ЄС загальної компетенції, – Економічного і соціального комітету і Комітету Регіонів – безпосередньо регулюється положеннями установчих документів ЄС (гл. 3 «Консультативні органи Союзу» розділу I частини 6 «Інституційні та фінансові положення ДФЕС»).

Відповідно до ДЕС і ДФЕС, Економічний і соціальний комітет і Комітет Регіонів сприяють законодавчим інститутам ЄС (Європейському Парламенту та Раді ЄС), а також Європейській Комісії шляхом здійснення «консультативних функцій» (§ 4 ст. 13 ДЕС; § 1 ст. 300 ДФЕС). У низці випадків установчі документи ЄС прямо передбачають обов'язок запитувати консультативний висновок Економічного і соціального комітету та (або) Комітету Регіонів.

Формально висновок консультативного органу не має обов'язкової сили для приймаючих відповідне рішення інститутів. Водночас, якщо вимогу про запит консультативного висновку не було виконано, то це розглядається як істотне порушення процедури прийняття правового акта, яке може призвести до його анулювання Судом ЄС.

Крім того, не можна не враховувати зростаючий авторитет і соціальну активність цих консультативних органів ЄС. Кожен комітет має право приймати різні рекомендації та висновки за власною ініціативою, чим вони нерідко користуються.

Раніше Економічний і соціальний комітет включав 317 членів, що їх обирала на чотири роки Рада Європейського Союзу із списку кандидатів, які представляли кожен державу-члена. За Лісабонським договором 2007 р. число членів Економічного і соціального комітету не має перевищувати 350. Рада, за пропозицією Комісії одностайно, ухвалює рішення відносно складу Комітету. Рада встановлює платню членам Комітету (ст. 301 Договору про функціонування ЄС). Подібно до Європейського Парламенту, тут передбачені національні квоти залежно від чисельності населення різних країн Союзу. Незважаючи на цю обставину, «члени Економічного і соціального комітету і Комітету Регіонів не пов'язані ніяким імперативним мандатом. Вони здійснюють свої функції повністю і незалежно в загальних інтересах Союзу» (п. 4. ст. 300 Договору про функціонування ЄС). У межах Комітету вони об'єднуються в групи залежно від їх соціального статусу: група найманих працівників, група працедавців і група представників інших видів діяльності (представники ремісників, асоціацій споживачів тощо). Найбільш численною у складі Комітету є перша група, яка об'єднує в основному представників професійних союзів, більшість з яких входить в Європейську конфедерацію професійних союзів. Члени Комітету призначаються на п'ять років. Рада затверджує список членів, який складається відповідно до пропозицій кожної держави-члена. Повноваження членів Комітету можуть поновлюватися.

Представник кожної з цих груп по черзі обирається на пост Голови Економічного і соціального комітету, представники двох інших – відповідно віце-головами. Колегіальним керівним органом Комітету виступає Бюро, що обирається також на паритетних началах з членів різних груп. Термін повноважень усіх цих внутрішніх органів – два роки.

Комітет Регіонів складається з представників територіальних і уських колективів, тобто адміністративно-територіальних утворень усередині держав-членів на різних рівнях (області, провінції, комуни тощо). Члени Комітету призначаються на п'ять років. За пропозицією Європейської Комісії, Рада ЄС одноголосно ухвалює рішення, що встановлює склад Комітету. Раніше склад Комітету Регіонів визначався квотами, зафіксованими у ст. 8 «Протоколу про перехідні положення». Згідно з п. 3 ст. 300 Договору про функціонування ЄС, до складу Комітету Регіонів входять представники регіональних і місцевих колективів, які володіють виборним мандатом у рамках регіонального чи місцевого колективу або несуть політичну відповідальність перед виборними зборами. Під «регіональними і місцевими колективами» слід розуміти політико-територіальні утворення всередині держав-членів, наділені компетенцією публічної влади: регіони, області, воєводства, провінції, комуни і т. д. Так само як і розглянутий Економічний і соціальний комітет, цей орган виносить консультативні висновки щодо законопроектів та інших документів, які приймають інститути Союзу. У багатьох випадках така консультація обов'язкова (сфери культури, охорони здоров'я, освіти та ін.). Організація роботи (сесійна) і внутрішня структура (бюро, спеціальні комісії) обох комітетів схожі. З урахуванням особливостей складу Комітету Регіонів, його члени об'єднуються в політичні групи – фракції (у цьому він схожий з Європарламентом), а також у національні делегації, що по-єднують членів комітету – вихідців з однієї держави.

Проте Лісабонський договір 2007 р. вніс суттєві зміни в правове становище Комітету Регіонів, хоч останній, незважаючи на його неодноразові клопотання, і не був визнаний елементом «інституційного механізму» Європейського Союзу (залишився простим «органом» ЄС). Завдяки новелам проекту Європейської Конституції 2004 р., відтвореним Лісабонським договором 2007 р., цей Комітет набув важливої додаткової прерогативи, яка наближає його статус до статусу інститутів Союзу.

Європейський омбудсмен – одноосібний орган, якого обирає Європарламент строком на п'ять років (вибори завжди альтернативні). У своїй діяльності омбудсмен є повністю незалежним, зокрема від самого Європарламенту. Його повноваження можуть бути достроково припинені лише в судовому порядку (Судом ЄС). Завдання омбудсмена – розслідувати справи за скаргами на «випадки порушення порядку управління в діяльності інститутів або органів Співтовариства», окрім судових. Зі скаргами до омбудсмена можуть звертатися громадяни Союзу, а також будь-яка юридична або фізична особа, що проживає (має місцезнаходження) на його території. Омбудсмен має право проводити розслідування також за власною ініціативою. Інститути й органи ЄС мусять надавати омбудсменові будь-які необхідні відомості, а їхні співробітники можуть бути запрошені для надання свідчень. Обов'язок надавати інформацію омбудсменові поширюється і на всі держави-члени (окрім відомостей, які відповідно до законодавства держави мають секретний характер). Якщо під час розгляду скарги підтверджується, що конкретний інститут або орган допустив порушення, то омбудсмен спочатку намагається досягти «полюбовного врегулювання», яке дозволить усунути порушення і задовольнити справедливі вимоги особи, яка звертається зі скаргою. Коли досягти примирення сторін не вдається, омбудсмен готує доповідь, що містить проекти критичних рекомендацій. 9 березня 1994 р. Європейський Парламент з відома Ради Європейського Союзу видав Рішення «Про статус і загальні умови здійснення функцій омбудсмена». Отже, замість доповіді омбудсмен має право припинити своїм рішенням розгляд у справі. Рішення, що його ухвалив омбудсмен, може містити критичний коментар в адресу інституту або органу ЄС. Інститут або орган, в адресу якого направлена доповідь, зобов'язаний протягом трьох місяців дати свою відповідь омбудсменові (докладний висновок) з можливою вказівкою заходів, ужитих для виконання критичних рекомендацій. Якщо омбудсмен відповідь інституту/органу визнає незадовільною, він направляє спеціальну доповідь Європейському Парламенту. Ця доповідь завершує розгляд скарги. Надалі Європарламент може вжити відповідних заходів у рамках своїх повноважень. Термін давності для подання скарги Європейському Омбудсменові – два роки з моменту, коли особі стало відомо про факти, що послужили її підставою. Поданню скарги має передувати звернення до зацікавленого

інституту або органу. З метою полегшити цю процедуру, омбудсмен затверджує типовий формуляр скарги, опублікований у Офіційному журналі Європейського Союзу.

ОЛАФ – управління з питань запобігання зловживанням та шахрайству. На ОЛАФ покладено відповідальність за боротьбу з шахрайством та зловживаннями у використанні коштів з бюджету Європейського Союзу. Управління створено рішенням Комісії 1999 р.; воно замінило підрозділ Комісії з координації запобігання шахрайству, який працював з 1998 р.

ОЛАФ має право вивчати адміністративну діяльність та фінансування будь-якої інституції чи органу ЄС. Гарантами його цілковитої незалежності є:

- директор управління, якого призначає Європейська Комісія за згодою Європейського Парламенту та Ради Міністрів. Директор ОЛАФа не мусить виконувати вказівки жодного уряду і жодної інституції (включно з Комісією). Якщо він вважає, що Комісія своїми діями зазіхає на його незалежність, то може обстоювати її навіть у Суді ЄС. Директор має право розпочинати розслідування за власною ініціативою (не лише на вимогу інституції, органу чи держави-члена);
- наглядовий комітет, обов'язком якого є контроль за проведенням розслідувань. До складу комітету входять п'ять відомих особистостей, які не працюють у структурах ЄС. Їх призначають спільно Комісія, Парламент і Рада.

ОЛАФ у своїй діяльності керується правилами, визначеними міжінституційною угодою, що її уклали між собою Комісія, Парламент і Рада 25 травня 1999 р.

Методичні вказівки до теми

При вивченні цієї теми слід перш за все з'ясувати особливості консультативних та контрольних органів Європейського Союзу. При розгляді консультативних органів Європейського Союзу слід розглянути основні й допоміжні консультативні органи, а також їх причини та цілі створення.

Слід знати порядок формування, повноваження, порядок діяльності Економічного і Соціального Комітету, а також склад, порядок обрання та повноваження Комітету Регіонів.

Слід бути дуже уважним при визначенні правового статусу Європейського омбудсмена. Знати порядок обрання омбудсмена і припинення його повноважень, порядок звернення до омбудсмена.

Студент повинен пам'ятати, що існує Європейське управління з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF), на яке покладена відповідальність за боротьбу з шахрайством та зловживаннями у використанні коштів з бюджету Європейського Союзу.

Контрольні запитання

1. Які три самостійні групи інтересів існують в Економічному і соціальному комітеті?
2. У чому полягає суть корпоративного принципу Економічного і соціального комітету?
3. Як обираються члени Економічного і соціального комітету?
4. Основна роль Комітету Регіонів.
5. Хто очолює Комітет Регіонів?
6. Консультативні повноваження Комітету Регіонів.
7. Порядок обрання на посаду Європейського Омбудсмена.

План практичного заняття

1. Причини і цілі створення консультативних органів Європейського Союзу. Основні й допоміжні консультативні органи.
2. Правове становище Економічного і Соціального Комітету.
3. Особливості Комітету Регіонів.
4. Правовий статус Європейського Омбудсмена.
5. Загальна характеристика Європейського управління з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF).

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСОБИ І ГРОМАДЯНИНА В ЄС

Мета навчання

1. Сформувати у студентів знання про основи правового становища людини і громадянина в ЄС: поняття, система, джерела.
2. Розглянути студентами принципи правового статусу особи в ЄС.
3. Ознайомити студентів з основними правами й обов'язками людини і громадянина в Європейському Союзі.
4. Надати студентам знання про гарантії прав і свобод людини і громадянина.

Література

1. Аракелян М. Р., Василенко М. Д. Право Європейського Союзу: підручник. Одеса: Фенікс, 2012. 390 с.
2. Гердеген М. Європейське право: пер. з нім. Київ: К. І. С., 2008. 528 с.
3. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека: учебник / рук. авт. кол. и отв. ред. Л. М. Энтин. Москва: Норма ИНФРА-М, 2011. 961 с.
4. Європейська конвенція про громадянство від 06.11.1997 р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 56. Ст. 59.
5. Загальна Декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 10.11.2018).
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 32. Ст. 270.
7. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. / за ред. В. І. Губерського. 2-е вид., випр. і допов. Київ: Знання, 2012. 759 с.
8. Право Європейського Союзу: навч. посіб. / за ред. Р. А. Петрова. 3-є вид., змін. і допов. Київ: Істина, 2011. С. 20–25.
9. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В. І. Муравйова. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.
10. European Union Law / ed. By R. Schutze. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 1018 p.

11. European Union Law: Texts, cases and materials / ed. D. Chalmers, G. Davies. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 1226 p.
12. The Foundations of European Union Law / T. Harley. Oxford: Oxford University Press, 2014. 576 p.
13. The European Union: What it is and how it works / I. Toemmel. : Oxford: The European Union Series, 2014. 380 p.
14. The Politics of the European Union / H. Lelieveldt, S. Princen.: Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 342 p.
15. The Routledge Guide to the European Union / D. Leonard, R. Taylor. New York: Routledge, 2016. 339 p.
16. Access to the European Union: Law, Economics, Policies / N. Moussis. London: Intersentia, 2016. 776 p.
17. The Government and Politics of the European Union / N. Nugent. London: Red Globe Press, 2017. 512 p.

Електронні посилання

1. <http://eulaw.ru/treaties/teu>
2. <http://eulaw.ru/treaties/tfeu>
3. <http://eulaw.ru/treaties/protocols>
4. http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/association_agreement/index_uk.htm
5. <http://eulaw.ru/treaties/charter>

План лекції

1. Інститут основ правового становища людини і громадянина: місце в системі права Європейського Союзу, джерела.
2. Громадянство Європейського Союзу.
3. Принципи правового статусу особи в Європейському Союзі.
4. Основні права, свободи й обов'язки людини і громадянина в Європейському Союзі.
5. Гарантії прав і свобод людини і громадянина.

Основний зміст

Інститут громадянства Європейського Союзу був запроваджений Маастрихтським договором 1992 р. Як впливає зі змісту ст. 2 Договору про Європейський Союз, він запроваджений як засіб захисту прав та інтересів громадян держав-учасниць ЄС.

Громадянином Союзу є кожна особа, що має громадянство будь-якої держави-члена ЄС. Питання про те, кого вважати громадянином держави-члена, вирішується згідно із законодавством відповідної держави. У ст. 17 Римського договору зазначається, що громадянство Союзу доповнює, але не замінює національного громадянства.

Зрештою ця практика отримала закріплення в Договорі про Європейський Союз. Значення прав людини підкреслено у п. 1 ст. 6 Договору, де зазначено, що права людини належать до принципів, на яких заснований Союз. Частина 2 ст. 6 встановлює, що «Союз поважає основні права людини, – як вони гарантовані підписаною в Римі 4 листопада 1950 р. Європейською Конвенцією про захист прав людини та основних свобод і як вони впливають із спільних для держав-членів конституційних традицій, – як загальні принципи права Співтовариств». Стаття 46 Договору надає під юрисдикцію Суду ЄС право перевіряти дії інститутів ЄС на предмет їх відповідності п. 2 ст. 6.

7 грудня 2000 р. керівники трьох політичних інститутів ЄС – Європейського Парламенту, Ради Європейського Союзу та Європейської Комісії – підписали й урочисто проголосили Хартію Європейського Союзу про фундаментальні права людини.

Документ містить чотири групи норм: ті, що встановлюють суб'єктивні права і свободи, їх гарантії, деякі загальні принципи, а також норми, що визначають дію Хартії як юридичного акта. Хартія складається з преамбули і 54 статей, об'єднаних у сім глав. Структура документа є новаторською: права людини розташовані не за видами, як це традиційно заведено (особисті, політичні, соціальні, економічні), а згідно з цінностями, на захист яких вони спрямовані. Тому Хартія не використовує класичного протиставлення громадянсько-політичних і соціально-економічних прав, навпаки, вона закріплює принцип неподілності всіх основних прав і свобод.

На сьогодні Хартія не є юридично обов'язковим документом. Планується надати цьому документу найвищої юридичної сили в правопорядку ЄС шляхом включення всього тексту Хартії до установчого документа Європейського Союзу.

Громадянство ЄС не замінює громадянства держави й не накладає додаткових обов'язків. Його одержують всі, хто на момент приєднання до ЄС є громадянство держав-учасниць Європейського Союзу.

Особливі права громадянина ЄС додаються додатково до прав громадянина, гарантованих конкретно державою. Громадянство Союзу

й національне громадянство держав-учасниць не є тим самим. Громадянство Союзу субсидіарне національному. З формального боку, така кількісна констатація інституту громадянства Європейського Союзу найбільш прийнятна. Громадянин держави-члена автоматично стає громадянином Союзу. Йому не потрібно звертатися в будь-які органи для набуття громадянства Союзу. Документи, що засвідчують громадянство, – національні загальногромадянські й закордонні паспорти громадян держав-членів – уніфіковані за формою й змістом і носять позначку про входження держави в ЄС.

Громадянство Союзу надає якісно нові права громадянам держав-членів, пов'язані з розширенням їх просторових можливостей. Положення про громадянство встановлюють безпосередній зв'язок між Союзом і громадянами.

Інститут громадянства Європейського Союзу – втілення ідеї створити союз не тільки держав, але й народів, об'єднання людей. Громадянство Європейського Союзу має ідеологічне значення.

Кожний громадянин країни-члена Європейського Союзу одночасно є громадянином ЄС. Європейське громадянство доповнює громадянство держави-члена, але не заміняє його. Це означає, що громадянство Європейського Союзу само по собі громадянством не є, а тільки супроводжує громадянство країни-учасниці ЄС. Отже, бути тільки громадянином Європейського Союзу неможливо.

Принципи правового становища людини і громадянина – це основні начала, на підставі яких здійснюється реалізація прав і свобод людини й громадянина, а також виконання його обов'язків.

Принцип рівності покликаний забезпечити однакові умови реалізації прав і свобод усім людям, перешкодити дискримінації або, навпаки, створенню необґрунтованих привілеїв.

Права людини, демократія та верховенство закону є головними цінностями Європейського Союзу. ЄС розглядає права людини як загальні й неподільні. ЄС активно захищає права людини й у межах Союзу, і в усьому світі.

Політика ЄС у сфері прав людини зосереджена на захисті громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав. ЄС приділяє особливу увагу заходам щодо захисту прав жінок, дітей, меншин і переміщених осіб.

Основним документом, що визначає права і свободи людини й громадянина у Європейському Союзі, є Хартія основних прав (Charter of

Fundamental Rights), яка була офіційно проголошена на саміті в Німці 7 грудня 2000 р.

Хартія, створена на основі таких важливих джерел, як Європейська Конвенція з прав людини, загальні конституціональні традиції й інструменти міжнародного права, підтвердила й підкреслила значимість і важливість дотримання основних свобод для громадян ЄС.

Хартія містить у собі громадянські, політичні, економічні та соціальні права, розділені на глави: гідність, свобода, рівність, солідарність, права громадян, правосуддя тощо.

Отже, Хартію необхідно трактувати в повному обсязі як сукупність прав і свобод, які підтримують збереження й розвиток загальноєвропейських цінностей.

Крім закріплення фундаментальних прав і свобод особлива увага у Європейському Союзі приділяється правам біженців і емігрантів, а також боротьбі з расизмом, ксенофобією й іншими видами дискримінації відносно меншин.

Гарантії прав і свобод – це умови, засоби, заходи, спрямовані на забезпечення їх практичного здійснення, охорону й захист. Гарантії заведено класифікувати на політичні, економічні та юридичні. За джерелами гарантії діляться на міжнародно-правові й внутрішньодержавні, за способом впливу – на ті, що забезпечують, що охороняють і захищають.

Гарантії прав і свобод, надані в ЄС, за обсягом і змістом менші, ніж такі самі гарантії, що їх надають держави-члени ЄС, і належать до міжнародно-правових.

Політичні й економічні гарантії забезпечуються у Європейському Союзі волею й активними діями його членів, спрямованими на закріплення власне прав і свобод, а також процедурами їх здійснення, охорони й захисту в міжнародних документах, імплементацією цих положень у національне законодавство; економічні – участю цих держав у забезпеченні діяльності інститутів ЄС, покликаних гарантувати права і свободи. Юридичні гарантії більшою мірою є такими, що захищають, найбільш яскраво вони виявляються в діяльності таких інститутів, як Європейський суд з прав людини і Європейська комісія з прав людини.

Методичні вказівки до теми

При вивченні цієї теми слід перш за все з'ясувати поняття і систему основ правового статусу людини і громадянина у Європейсько-

му Союзі. При розгляді джерел слід розглянути не тільки установчі документи Європейського Союзу, а також «Хартію основних прав Європейського Союзу» і «Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод».

Слід знати особливості громадянства Європейського Союзу. Вміти розподіляти основні права і свободи людини, й громадянина у Європейському Союзі на особисті, політичні, економічні, соціальні, культурні права і свободи.

Студент повинен пам'ятати, що існує три основних елементи в системі гарантій прав і свобод людини й громадянина – це, по-перше, інституційні гарантії, по-друге – процесуальні гарантії, по-третє матеріальні гарантії.

Контрольні запитання

1. Охарактеризуйте поняття «громадянство ЄС».
2. Які додаткові права, свободи і привілеї отримують громадяни ЄС?
3. Надайте правову характеристику Хартії ЄС про основоположні права 2000 р.
4. Які документи ЄС, окрім Хартії ЄС про основоположні права, закріплюють принцип поваги прав людини?
5. Який спеціальний орган ЄС відповідає за дотримання прав людини і основних свобод, назвіть його функції.

План практичного заняття

1. Поняття і система основ правового статусу людини й громадянина у Європейському Союзі.
2. Структура та зміст основних джерел, що закріплюють основи правового положення людини і громадянина.
3. Поняття і юридичний зміст громадянства Європейського Союзу.
4. Основні права і свободи людини й громадянина у Європейському Союзі.
5. Принципи правового статусу особи у Європейському Союзі.
6. Гарантії прав і свобод людини й громадянина у Європейському Союзі.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТА ПОЛІТИКА БЕЗПЕКИ ЄС

Мета навчання

1. Надати уявлення про розвиток спільної зовнішньої політики та політики безпеки в процесі становлення Європейського Союзу як суб'єкта міжнародного права.
2. Визначити та охарактеризувати етапи становлення спільної зовнішньої політики і політики безпеки Європейського Союзу.
3. Розглянути цілі, завдання, принципи спільної зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу.
4. Визначити та охарактеризувати основні напрями реалізації спільної зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу.
5. Охарактеризувати інституційний механізм реалізації спільної зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу.
6. Розглянути основні чинники трансформації спільної зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу.
7. Розглянути взаємовідносини України та Європейського Союзу у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

Література

1. Александров О. С. Развитие спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу. Перспективи для України. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Aleksandrov-91492.pdf> (дата звернення: 27.12.2018).
2. Аракелян, М. Р., Василенко М. Д. Право Європейського Союзу: з урахуванням змін, внесених Лісабонським договором 2007 р.: підручник. Одеса: Фенікс, 2012. 390 с.
3. Битяк Ю. П., Яковлюк І. В. Спільна політика безпеки і оборони ЄС: еволюція і стратегія розвитку. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14031/1/Butyk_Ykovyuk_3-9.pdf (дата звернення: 12.01.2019).

4. Вдовиченко В. Куди рухається Європейський Союз? (Еволюція підходів у європейських безпекових стратегіях у часи невизначеності та швидких змін ЄС). *Європейські історичні студії*. 2018. № 9. С. 6–20. URL: <https://drive.google.com/file/d/10NJ0UUIJDj57N4WXI2XkvaAYUaXaGxQ/view> (дата звернення: 12.01.2019).
5. Гладенко О. М. Європейська політична співпраця як прообраз спільної зовнішньої політики і політики безпеки Європейського Союзу. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. пр. Одеса, 2007. Вип. 34. С. 81–86.
6. Гладенко О. М. Міжнародно-правове співробітництво України з Європейським Союзом у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2010. 233 с.
7. Гладиш М. Л., Краєвська О. А. Балтійський вимір Європейської політики безпеки та оборони. *Грані*. 2015. № 4. С. 80–85.
8. Глобальна стратегія зовнішньої та безпекової політики ЄС: вплив на ситуацію в Східній Європі. URL: <http://eesri.org/wp-content/uploads/2016/07/2016-07-EU-Global-Strategy-Implications-for-Eastern-Europe-2016-C-UKR.pdf> (дата звернення: 13.01.2019).
9. Гребенюк М., Пошедін О. Європейський Союз: від економічної інтеграції до організації колективної оборони? *Політичний менеджмент*. 2012. № 1/2. С. 212–218.
10. Гріненко О. О. Роль Верховного представника з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки в контексті взаємовідносин Україна–ЄС. *Порівняльно-правові дослідження*. 2011. № 1. С. 140–148.
11. 14. Грубінко А. Велика Британія в європейській зовнішній і безпековій політиці: огляд західної історіографії. *Європейські історичні студії*. 2017. № 8. С. 8–38. URL: <http://eustudies.history.knu.ua/wp-content/uploads/2017/12/1-Hrubinko.pdf> (дата звернення: 13.01.2019).
12. Грубінко А. Участь Великої Британії у зовнішній політиці і політиці безпеки Європейського Союзу: огляд російської історіографії. *Європейські історичні студії*. 2017. № 6. С. 17–44. URL: <http://eustudies.history.knu.ua/wp-content/uploads/2017/07/6-2-Hrubinko.pdf> (дата звернення: 21.01.2019).
13. Грубінко А. В. Участь Великої Британії у процесі становлення спільної зовнішньої політики і політики безпеки: дис. ... д-ра іст. наук. Київ, 2018. 549 с. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Hrubinko_Andrii/Uchast_Velykoi_Brytanii_u_protsehi_stanovlennia_i_rozvytku_Spilnoi_zovnishnoi_polityky_i_polityky_be.pdf (дата звернення: 21.01.2019).
14. Європейське право: право Європейського Союзу: підручник: у 4 кн. / за заг. ред. В. І. Муравйова. Київ: Ін Юре, 2015. Кн. 3: Право зовнішніх зносин Європейського Союзу. 408 с.
15. Європейський Союз: посібник для журналістів. Київ: Представництво Європейського Союзу в Україні, 2016. 106 с. URL: <https://cdn3-eeas.fpfis>

- tech.ec.europa.eu/cdn/farfuture/3dJE5uDK6bY3ysvIC71Ot4IIHEKrS6YB13nAm45KLFU/mtime:1518020050/sites/eeas/files/manual_journalists_ukr_2017_web.pdf (дата звернення: 02.02.2019).
16. Ковальська В. В. Нормативно-правове регулювання діяльності спеціальних місій Європейського Союзу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 16. С. 126–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2015_16%282%29__36 (дата звернення: 02.02.2019).
 17. Ковальська В. В. Спільна зовнішня та безпекова політика ЄС – основа діяльності спеціальних місій ЄС. *Правові проблеми цивілізаційного вибору України: матеріали Всеукр. наук. конф., присвяч. пам'яті проф. Вишнякова Олександра Костянтиновича* (м. Одеса, 6 листоп. 2015 р.). Одеса, 2015. С. 215–218.
 18. Council decision of 26 July 2010 establishing the organization and functioning of the European External Action service (2010/427/ EU). *Official Journal of the European Union*. 2010. P. 30–40.
 19. European Union Law / ed. By R. Schutze. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 1018 p.
 20. European Union Law: Texts, cases and materials / ed. D. Chalmers, G. Davies. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 1226 p.
 21. The Foundations of European Union Law / T. Harley. Oxford: Oxford University Press, 2014. 576 p.
 22. The European Union: What it is and how it works / I. Toemmel. : Oxford: The European Union Series, 2014. 380 p.
 23. The Politics of the European Union / H. Lelieveldt, S. Princen.: Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 342 p.
 24. The Routledge Guide to the European Union / D. Leonard, R. Taylor. New York: Routledge, 2016. 339 p.
 25. Access to the European Union: Law, Economics, Policies / N. Moussis. London: Intersentia, 2016. 776 p.
 26. The Government and Politics of the European Union / N. Nulgent. London: Red Globe Press, 2017. 512 p.

Електронні посилання

1. <http://eulaw.ru/treaties/teu>
2. <http://eulaw.ru/treaties/tfeu>
3. <http://eulaw.ru/treaties/protocols>
4. http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/association_agreement/index_uk.htm
5. <http://eulaw.ru/treaties/charter>

План лекції

1. Теоретичні основи формування спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС як суб'єкта міжнародного права.
2. Правові засади спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС: поняття, цілі, принципи, джерела.
3. Процедура і роль інститутів ЄС у реалізації спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС.
4. Трансформація спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС у сучасних умовах.
5. Взаємовідносини України та ЄС у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки. Україна у глобальній стратегії ЄС.

Основний зміст

Спільна зовнішня політика і політика безпеки – це узгоджені дії держав-членів ЄС у сфері зовнішньої політики ЄС.

З початку 1970-х рр. відбувається перехід від системи міжнародних зв'язків, у якій держави зі своїми чітко визначеними цілями домінують над глобальною системою, до системи світового врядування, в якій держави співпрацюють задля досягнення спільної безпеки у світі. Хоч європейська зовнішня і безпекова політика не замінює національних зовнішніх політик, варто говорити про їх тісний зв'язок і навіть зрощення. Цей процес викликаний потребою підвищення спроможності ЄС відповідати на кризові явища сьогодення.

Створення Європейського Союзу відповідно до Маастрихтського договору (1992 р.) ознаменувало собою поширення інтеграції на політичну сферу, а відтак – зростання його впливу на міжнародні справи. Одним з інструментів цього впливу стало формування спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС. Метою розвитку СЗПБ є підвищення ролі ЄС у сфері безпеки, що передбачає збереження провідних позицій Союзу щодо ефективного використання «м'якої сили», а також поступове зниження військово-політичної залежності європейських країн від США і НАТО у сфері безпеки й оборони (у Європейській стратегії безпеки 2003 р. зазначалося, що на глобальному рівні Європа має здійснити відновлення багатостороннього порядку).

Протягом багатьох років спільна політика безпеки й оборони обмежувалася проведенням місій поза межами Союзу, щоб підтримувати мир, запобігати конфліктам та зміцнювати міжнародну безпеку (п. 1 ст.

42 ДЕС). У Договорі про Європейський Союз зазначається, що СЗПБ має охоплювати поступове формування спільної оборонної політики Союзу, що може привести до формування спільної оборони в разі одностайного рішення Європейської Ради (п. 2 ст. 42 ДЕС), а також створення окремими державами-членами міжнародних сил (п. 3 ст. 42 ДЕС).

Зміни в баченні як спільної зовнішньої і безпекової політики ЄС, так і її інституційного та структурного забезпечення, останні з яких запровадив Лісабонський договір, стали логічним продовженням розвитку спільної зовнішньої політики ЄС і реагуванням на виклики глобалізації.

Глобальна стратегія ЄС 2016 р. є важливим моментом історичного розвитку зовнішньої політики ЄС і першим документом такого роду з моменту прийняття Європейської стратегії безпеки 2003 р. Важливим є розуміння того, що Глобальна стратегія зовнішньої політики і політики безпеки орієнтована головним чином на країни-члени ЄС та на їхніх громадян. У цьому документі проголошено три пріоритети: забезпечення стійкості на рівні держав і суспільств на Сході й Півдні; інтегрований підхід до конфліктів; спільний регіональний порядок. У Стратегії-2016 визнається, що мир і стабільність у Європі більш не є само собою зрозумілою даністю. Порушення Росією міжнародного права і дестабілізація ситуації в Україні, на додачу до існуючих затяжних конфліктів в усьому Чорноморському регіоні, є серйозним викликом основам існуючої системи європейської безпеки. Відмінними від інших документів ЄС особливостями Глобальної стратегії Глава Представництва ЄС в Україні, посол Х'юг Мінгареллі, назвав поєднання різних зовнішньополітичних поглядів 28 країн-членів ЄС у єдиному баченні зовнішніх пріоритетів Європейського Союзу та практичне усунення розриву між зовнішньою й внутрішньою політикою і безпекою. Документ визначає, які цінності ЄС має ідентифікувати ззовні, який тип інтересів ЄС має захищати, які виклики появляються ззовні, навіть на відстані від ЄС.

Викладення теоретичних основ формування спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС як суб'єкта міжнародного права передбачає: розгляд спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС у контексті сучасних теорій євроінтеграції; аналіз етапів становлення спільної зовнішньої політики і політики безпеки; аналіз еволюції моделей спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС; характеристику правового закріплення розвитку спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС.

Розгляд правових засад спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС передбачає викладення та засвоєння інформації щодо поняття, цілей та завдання спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС; джерел спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС.

Процедура і роль інститутів ЄС у реалізації спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС передбачає характеристику: організаційної складової реалізації спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС, яку формують Європейська Рада глав держав та урядів, Рада Міністрів іноземних справ, Комітет політики і безпеки, Верховний Представник ЄС з іноземних справ; компетенцій у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС відповідно до Лісабонського договору; процедури прийняття рішень у рамках реалізації спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС.

Викладення матеріалу щодо трансформації спільної зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу в сучасних умовах передбачає ознайомлення та аналіз: положень Глобальної стратегії безпеки ЄС 2016; останніх змін воєнної доктрини ЄС у контексті прийняття Глобальної стратегії щодо зовнішньої політики і політики безпеки та Плану дій у сфері європейської оборони; миротворчої діяльності ЄС, її форм та правових основ; актуальних напрямів використання потенціалу спільної зовнішньої політики та безпеки ЄС у антикризових цілях (боротьба з тероризмом, міграційна криза).

Питання, присвячене взаємовідносинам України та ЄС у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки, передбачає: надання загальних уявлень про співробітництво ЄС із міжнародними організаціями (ООН, Рада Європи, ОБСЄ, Світова організація торгівлі та ін.); аналіз інтеграції України до спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС; розгляд інституційної співпраці України з ЄС у безпековій сфері; аналіз перспектив зовнішньополітичної та безпекової співпраці України з ЄС.

Методичні вказівки до теми

Студентам необхідно розглянути етапи становлення Спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС, їх цілі, завдання, принципи, основні напрямки реалізації. Вміти охарактеризувати інституційний механізм реалізації Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС. Дослідити основні чинники трансформації Спільної зовніш-

ньої політики та політики безпеки ЄС, розглянути взаємовідносини України та ЄС у сфері зовнішньої політики та політики безпеки.

Контрольні запитання

1. Значення основоположних договорів про Європейський Союз (Маастрихтського, Амстердамського, Ніщцького договорів і тексту Конституційного договору 2004 р.) для розвитку формування зовнішньої та безпекової політики ЄС у Лісабонському договорі.
2. Трансформація спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС відповідно Лісабонського договору.
3. Загальні положення Глобальної стратегії безпеки ЄС 2016 р.
4. Поняття, цілі та завдання спільної зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу.
5. Принципи спільної зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу.
6. Організаційний механізм реалізації спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС.
7. Формування компетенцій у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС відповідно до Лісабонського договору.
8. Правові акти ЄС у сфері спільної зовнішньої політики і політики безпеки: процедура розробки та механізм прийняття.
9. Сфери спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС.
10. Поняття і форми здійснення миротворчих операцій ЄС.
11. Взаємовідносини України та ЄС у сфері зовнішньої політики та політики безпеки.

План практичного заняття

1. Теоретичні основи формування Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС як суб'єкта міжнародного права.
2. Правові засади Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС: поняття, цілі, принципи, джерела.
3. Процедура і роль інститутів ЄС у реалізації Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС.
4. Трансформація Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС у сучасних умовах.
5. Взаємовідносини України та ЄС у сфері зовнішньої політики та політики безпеки. Україна у глобальній стратегії ЄС.

СПІВВІДНОШЕННЯ РЕЖИМУ НАЦІОНАЛЬНОГО, НАДНАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Мета навчання

1. Охарактеризувати основні напрями впливу глобалізації на національне право.
2. Дослідити взаємодію правових систем сучасності в умовах глобалізації.
3. Викласти відомості щодо виникнення наднаціонального права.
4. Визначити поняття наднаціональності, її юридичний зміст.
5. Розглянути особливості права ЄС як наднаціонального права.
6. Охарактеризувати співвідношення понять «наднаціональне право» і «транснаціональне право».

Література

1. Аракелян М. Р., Василенко М. Д. Право Європейського Союзу: з урахуванням змін, внесених Лісабонським договором 2007 р.: підручник. Одеса: Фенікс, 2012. 390 с.
2. Василенко В. Основы теории международного права. Киев: Выща шк., 1988. С. 174.
3. Вишняков О. К. Наднаціональне право як феномен. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*: зб. наук. пр. Одеса, 2014. Т. 14. С. 119–124.
4. Європейське право: право Європейського Союзу: підручник: у 4 кн. / за ред. В. І. Муравйова. Київ: Ін Юре, 2015. Кн. 1. 430 с.
5. Консолідовані версії договору про Європейський Союз та договору про функціонування Європейського Союзу (2010/С 83/01): хрестоматія / упоряд. Б. В. Бабіна. Одеса: Фенікс, 2012. 295 с.
6. Королев М. Наднациональность с точки зрения международного права. *Московский журнал международного права*. 1997. № 2. С. 16–17.

7. Міжнародне судочинство / уклад.: К. М. Вітман, О. І. Мельничук; за ред. Ю. С. Шемшученка; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Юрид. думка, 2009. 260 с.
8. Мовсесян А., Огнивцев С. Транснаціональний капітал і національні держави. *Мировая экономика и международные отношения*. 1999. № 6. С. 56–67.
9. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. О. К. Вишнякова. Одеса: Фенікс, 2013. 883 с.
10. Толстухин А. О наднаціональному характері Європейського Союзу.
11. Шпакович О. Наднаціональність у праві Європейського Союзу. *Європейське право*. 2012. № 1. С. 78.
12. *European Union Law* / ed. By R. Schutze. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 1018 p.
13. *European Union Law: Texts, cases and materials* / ed. D. Chalmers, G. Davies. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 1226 p.
14. *The Foundations of European Union Law* / T. Harley. Oxford: Oxford University Press, 2014. 576 p.
15. *The European Union: What it is and how it works* / I. Toemmel. : Oxford: The European Union Series, 2014. 380 p.
16. *The Politics of the European Union* / H. Lelieveldt, S. Princen.: Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 342 p.
17. *The Routledge Guide to the European Union* / D. Leonard, R. Taylor. New York: Routledge, 2016. 339 p.
18. *Access to the European Union: Law, Economics, Policies* / N. Moussis. London: Intersentia, 2016. 776 p.
19. *The Government and Politics of the European Union* / N. Nugent. London: Red Globe Press, 2017. 512 p.

План лекції

1. Передумови формування та розвитку наднаціонального права.
2. Наднаціональне право: поняття, особливості, ознаки.
3. Юридичний зміст поняття наднаціональності.
4. Міжнародні інтеграційні організації та проблема формування наднаціонального права.
5. Право ЄС як приклад формування наднаціонального права. Національний суверенітет та наднаціональність у рамках ЄС.
6. Механізм взаємодії національного, міжнародного та наднаціонального права.
7. Співвідношення понять «наднаціональне право» та «транснаціональне право».

Електронні посилання

1. <http://eulaw.ru/treaties/teu>
2. <http://eulaw.ru/treaties/tfeu>
3. <http://eulaw.ru/treaties/protocols>
4. http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/association_agreement/index_uk.htm
5. <http://eulaw.ru/treaties/charter>

Основний зміст

Правова глобалізація виражається в трансформації національних правових систем, що детермінує їх перетворення, зміну як формального, так і змістовного характеру. Основними напрямками трансформації національної правової системи в умовах глобалізації є: універсалізація національного права, що становить продуманий запланований процес, спрямований на стандартизацію та уніфікацію правових норм і принципів у рамках національного права відповідно до норм національного, міжнародного й наднаціонального права, реалізується через такі методи і прийоми, як рецепція, гармонізація, уніфікація, стандартизація, адаптація, апроксимація та інфільтрація; зростання впливу регіонального права на національне право; динаміка зміни співвідношення міжнародного і національного права, що виражається в частковому визнанні деяких принципів і норм міжнародного права як повноцінних джерел національного права.

Наднаціональне право, яке формується в умовах глобалізації, є правовою реальністю, має складну структуру, у рамках якої безпосередньо взаємодіють суб'єкти як національного, так і міжнародного права. Воно регулює відносини, що виникають у різних сферах життя сучасного суспільства, і його масштаби щодня збільшуються, відповідно посилюється його вплив на національну правову систему. Воно виступає самостійним регулятором нових суспільних відносин, які виникли на наднаціональному рівні.

Суть наднаціонального права полягає в тому, що суб'єкти правових відносин на основі добровільного волевиявлення виробляють систему правових норм, що формують наднаціональний правовий простір. Наднаціональне право регулює переважно стосунки між юридичними і фізичними особами з питань, які не регулюються ні внутрішнім, ані міжнародним правом. На основі цього приватні осо-

би – громадяни різних держав – беруть участь у формуванні наднаціональної правової системи.

Поняття «наднаціональне право» застосовується у двох аспектах. Перший: під наднаціональним правом розуміють усі правові системи, які формуються за межами національного (внутрішньодержавного) права, проте з його участю. Це і міжнародне право, і регіональне право (як особливий різновид міжнародного права), і наднаціональне право, яке формується за межами, але з участю вищевказаних правових систем. Другий: поняття «наднаціональне право» вживається для означення нового правового масиву, який функціонує паралельно з національним і міжнародним правом.

Суть концепції наднаціонального права полягає в тому, що суб'єкти міжнародних відносин на підставі свого добровільного волевиявлення виробляють систему правових норм, на базі яких відбувається формування наднаціонального правового простору. Наднаціональне право регулює переважно відносини, які не регулюються, а ні внутрішнім, ані міжнародним правом. Тобто вироблені норми виходять за межі як національного, так і міжнародного права, оскільки суспільні відносини, що регулюються цими нормами, не охоплюються ними. Разом з тим наднаціональне право – це особлива сфера правового регулювання, яка включає як публічно-правові, так і приватно-правові відносини, у межах якої взаємодіють суб'єкти національного і міжнародного права. Суб'єктами наднаціонального права виступають як приватні особи (індивіди і юридичні особи), так і публічні особи (держави, міжнародні організації).

Феномен наднаціональності передбачає, що національні держави на первісному етапі на добровільній основі делегують частину своїх повноважень щодо прийняття рішень наднаціональним організаціям, об'єднанням (на відміну від міжнародного права), обмежуючи таким чином свій державний суверенітет. Основним мотивом для прийняття такого рішення виступає прагнення цих держав досягти очікуваних результатів за допомогою мобілізації потенціалу й можливостей не однієї, а декількох держав. Історія має безліч тому прикладів. Але якщо раніше основним мотивом була проблема збереження державності й нації перед зовнішньою погрозою шляхом вступу до різних військово-політичних союзів, то в умовах глобалізації більшість держав мають на увазі насамперед досягнення економічних цілей. Після того як наднаціональні об'єднання й організації заручаються

такою підтримкою, вони дістають можливість вироблення власних самостійних правил гри, за умови прийняття яких роль національних держав зводиться до мінімуму. Більшість норм, прийнятих у межах наднаціонального права, мають властивість прямої дії на території різних держав. Деякі норми потребують додаткового ухвалення з боку національних держав, однак через те, що такі держави вже надали повноваження наднаціональним організаціям і об'єднанням щодо вироблення правил гри, вони змушені на них зважати.

Регіональне право також має наднаціональний характер у масштабах відповідного регіону, іншими словами, наднаціональний характер правового регулювання в сучасних умовах присутній у діяльності більшості регіональних організацій і об'єднань. Європейський Союз на підставі Лісабонського договору отримав міжнародну правосуб'єктність. Це означає, що ЄС виступає повноправним суб'єктом міжнародних відносин щодо здійснення зовнішньополітичної діяльності Союзу. Крім того, ЄС має право законотворчої діяльності, завдяки якій розробляє правові норми в межах регламентів і директив, що мають право прямої дії на території держав-членів ЄС.

Наднаціональне право, на відміну від національного, регулює суспільні відносини не в рамках окремо взятого регіону, а в масштабах усього світу, включаючи різні регіони. Головне функціональне призначення феномена наднаціональності полягає в однаковому регулюванні різних сфер життя суспільства.

Важливим є усвідомлення співвідношення понять «наднаціональне право» і «транснаціональне право». Транснаціональне право передбачає той рівень правового регулювання, на який піднялося світове співтовариство за останнє десятиліття, яке спрямоване на регулювання торгово-економічних відносин між державами, який носить також наднаціональний характер. Однак не слід ототожнювати зазначені поняття, бо транснаціональне право є частиною наднаціонального права, яке регулює конкретну частину суспільних відносин. Наднаціональне право, створене транснаціональними корпораціями, практично співіснує з міжнародним і національним правом. Сфера його інтересів, також як і сфера інтересів самих транснаціональних корпорацій, може розбігатися з інтересами національного права й національної держави. Зазначена обставина стає причиною появи колізії між нормами наднаціонального й національного права. Ці колізії є наслідком назріваючого розриву

інтересів національної держави і чималого транснаціонального капіталу. Транснаціональні корпорації за своєю природою не зацікавлені в обтяжливих національних правилах і стандартах, що відповідають переважно національним інтересам.

Методичні вказівки до теми

Студенти мають охарактеризувати основні напрямки впливу глобалізації на національне право, дослідити взаємодію правових систем сучасності в умовах глобалізації, викласти відомості щодо виникнення наднаціонального права.

Слід визначити поняття наднаціональності, його юридичний зміст, у тому числі розглянути нормативні, функціональні та інституційні ознаки наднаціонального права, основні функції наднаціональних судових органів.

Потрібно розглянути сучасні інтеграційні утворення у контексті формування наднаціонального права та особливості права ЄС як наднаціонального права, вміти охарактеризувати співвідношення понять «наднаціональне право» і «транснаціональне право».

Контрольні запитання

1. Що таке «наднаціональність» та у чому вона проявляється?
2. У чому виявляється особливість наднаціонального права?
3. Як взаємодіє національне та наднаціональне право?
4. Як взаємодіє наднаціональне та міжнародне право?
5. У чому полягає відмінність наднаціонального та транснаціонального права?
6. У чому полягає відмінність глобального та наднаціонального права?
7. Яким є значення судових наднаціональних органів у формуванні та утвердженні наднаціонального права?

План практичного заняття

1. Передумови формування та розвитку наднаціонального права.
2. Наднаціональне право: поняття, особливості, ознаки.
3. Юридичний зміст поняття наднаціональності.

4. Міжнародні інтеграційні організації та проблема формування наднаціонального права.
5. Право ЄС як приклад формування наднаціонального права. Національний суверенітет та наднаціональність у рамках ЄС.
6. Механізм взаємодії національного, міжнародного та наднаціонального права.
7. Співвідношення понять «наднаціональне право» та «транснаціональне право».

ПРАВО ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ЄС

Мета навчання

1. Сформувати у студентів знання про правовий режим внутрішнього ринку ЄС.
2. Визначити поняття та елементів внутрішнього ринку ЄС.
3. Розглянути «свободи» внутрішнього ринку ЄС.
4. Розглянути особливості про виключення з вільного пересування осіб, товарів, послуг та капіталу.
5. Дослідити специфіку імплементації норм права ЄС у внутрішні правові порядки країн-членів і третіх країн.

Література

1. Аракелян М. Р., Василенко М. Д. Право Європейського Союзу: підручник. Одеса: Фенікс, 2012. 390 с.
2. Горяча Ю. П. Правові засади внутрішнього ринку Європейського Союзу. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 1 (10). С. 275–279.
3. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу: монографія / за заг. ред. І. В. Яковюка; НАПрН України, НДІ держ. буд-ва та місцевого самоврядування. Київ: Ред. журн. «Право України»; Харків: Право, 2013. Вип. 14. 208 с. (Академічні правові дослідження).
4. Козинський С. Інноваційний контекст формування внутрішнього ринку в Європейському Союзі. *Економічні інновації*. 2010. Вип. 41. С. 143–150. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ei/2010_41/PDFFiles/18_Koz.pdf (дата звернення: 12.01.2019).
5. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 12.01.2019).
6. Право Європейського Союзу: навч. посіб. / за ред. Р. А. Петрова. 4-е вид. Київ: Істина, 2011. С. 115.
7. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В. І. Муравйова. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.
8. Поліванова О. М. Правове регулювання свободи пересування фізичних осіб у Європейському Союзі: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 233 с.

9. Решота О. А. Внутрішній ринок Європейського Союзу та міжнародна економічна інтеграція: навч. посіб. Львів: ЛПІДУ НАДУ, 2012. 153 с.
10. Самойленко Є. А., Завгородня В. М. Вільний рух капіталу у правовому регулюванні фінансового ринку Європейського Союзу та перспективи використання європейського досвіду для України. *Правове регулювання відносин на фінансовому ринку: стан та напрями вдосконалення*: монографія / відп. ред. В. Д. Чернадчук. Суми: ВВП «Мрія» ТОВ, 2013. С. 277–291.
11. European Union Law / ed. By R. Schutze. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 1018 p.
12. European Union Law: Texts, cases and materials / ed. D. Chalmers, G. Davies. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 1226 p.
13. The Foundations of European Union Law / T. Harley. Oxford: Oxford University Press, 2014. 576 p.
14. The European Union: What it is and how it works / I. Toemmel. : Oxford: The European Union Series, 2014. 380 p.
15. The Politics of the European Union / H. Lelieveldt, S. Princen.: Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 342 p.
16. The Routledge Guide to the European Union / D. Leonard, R. Taylor. New York: Routledge, 2016. 339 p.
17. Access to the European Union: Law, Economics, Policies / N. Moussis. London: Intersentia, 2016. 776 p.
18. The Government and Politics of the European Union / N. Nugent. London: Red Globe Press, 2017. 512 p.

Електронні посилання

1. <http://eulaw.ru/treaties/teu>
2. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_027
3. <http://europa.eu/>
4. <http://eulaw.ru/treaties/protocols>

План лекції

1. Поняття єдиного внутрішнього ринку та його мета. Свободи внутрішнього ринку ЄС.
2. Свободи внутрішнього ринку ЄС: поняття, сутність, юридичне закріплення. Позитивна і негативна інтеграція.
3. Принцип вільного руху товарів: поняття, зміст. Скасування митних зборів та мита з рівнозначним ефектом на території ЄС. Заборона дискримінаційного внутрішньодержавного оподаткування.

Заборона кількісних обмежень та заходів з рівнозначним ефектом. Винятки з принципу вільного руху товарів.

4. Принцип вільного руху робочої сили: поняття, зміст. Рівність у праві на працевлаштування. Рівність умов праці. Винятки з принципу вільного руху робочої сили (публічний порядок, суспільна безпека та здоров'я населення, державні службовці).
5. Право вільного надання послуг: поняття, зміст.
6. Принцип свободи заснування. Право на заснування підприємницької діяльності фізичними особами. Право на підприємницьку діяльність юридичних осіб.
7. Принцип вільного руху (переміщення) капіталу. Історія розвитку принципу вільного руху капіталу. Форми реалізації принципу вільного руху капіталу на сучасному етапі: свобода руху капіталу між державами-членами; свобода руху капіталу між державами-членами і третіми країнами. Винятки з принципу вільного руху капіталу. Принцип свободи платежів: поняття, зміст.
8. Доступ до внутрішнього ринку держав-членів Європейської асоціації вільної торгівлі. Європейський економічний простір. Угоди про асоціацію з третіми країнами та внутрішній ринок ЄС. Питання внутрішнього ринку ЄС в Угоді про асоціацію з Україною.

Основний зміст

Історично першим завданням європейської інтеграції, поставленим перед попередниками сучасного ЄС, було об'єднання національних економік держав-членів у єдиний народногосподарський комплекс – «загальний ринок». Внутрішній ринок є основою, ядром, навколо якого розвивається і право Європейського Союзу, і сам Європейський Союз.

Всі чотири свободи перераховані в тексті договору, який став фундаментом Європейського Союзу:

- вільний рух товарів
- вільний рух осіб
- вільний рух послуг
- вільний рух капіталу.

Термін «свободи» має декілька значень: по-перше, кожна з цих свобод є принципом внутрішнього ринку, без якого він не зміг би існувати; по-друге, кожна із свобод означає певне суб'єктивне право

громадян ЄС, а також у деяких випадках і іноземців; по-третє, цей термін означає не тільки власне свободу здійснювати ті чи інші дії, але й весь комплекс прав і обов'язків, пов'язаних з такою свободою і закріплених у нормативних актах Союзу.

Вільний рух товарів.

Створення спільного ринку вимагало ліквідації митних перешкод у торгівлі між державами-членами, а також ліквідації різноманітних нетарифних бар'єрів: технічних, фіскальних і фізичних. Митні бар'єри було остаточно скасовано 1968 р. 1 липня 1968 р. було встановлено спільний митний тариф щодо третіх країн.

Згідно із ст. 23 Договору, митний союз ЄС складається з двох рівнозначних компонентів:

- заборони як експортного, так і імпортного мита, всіх зборів еквівалентних їм, а також кількісних обмежень між державами-членами;
- прийняття спільного митного тарифу, тобто єдиної системи регулювання експортно-імпортних операцій з третіми країнами.

Кількісні обмеження і дії, що рівнозначні їм у праві ЄС.

Статті 28, 29 Договору забороняють кількісні обмеження (квоти) на експорт та імпорт товарів між державами-членами, а також дії, що рівнозначні їм.

Дії, які мають ефект, рівнозначний кількісним обмеженням, визначила Комісія на основі рішень Суду (ЄСП).

Вільний рух осіб.

Право на вільне пересування по території Європейського Союзу мають насамперед громадяни держав-членів, котрі: є найманими працівниками, створюють компанії, користуючись свободою підприємництва, або надають послуги на території ЄС.

Свобода руху працівників включає права на:

- прийняття запропонованої праці;
- вільне пересування з цією метою територією держав-членів ЄС;
- перебування в одній з держав-членів ЄС з метою знайти там роботу;
- поселення на території однієї з держав-членів ЄС після знаходження роботи.

Наймані працівники, працівники вільних професій, особи, що займаються підприємництвом або надають послуги, а також їхні сім'ї мають право на працю, поселення, проживання, соціальний захист та

мінімальну допомогу для інтеграції в суспільство обраної ними держави-члена. Проте вищезгадані права не поширюються на зайнятість у державній адміністрації. Іноземці не мають права керувати державними органами і виконувати функції публічно-правового характеру.

Право на вільне пересування та проживання на території держав-членів мають не лише економічно активні особи (ті, що працюють або шукають працю) та їхні сім'ї, але також і студенти, пенсіонери та інші громадяни держав-членів за умови, що у них достатньо коштів на утримання та медичне страхування.

Вільний рух послуг.

Цю свободу визначає ст. 49 Договору: «У рамках положень... заборонено обмежувати свободу надавати послуги в межах Союзу громадянам держав-членів, які здійснюють підприємницьку діяльність на території держави-члена, з інших підстав, ніж для громадян країни, в якій реалізується призначена послуга».

Стаття 50 Договору визначає такі види послуг:

- діяльність промислового характеру
- діяльність торговельного характеру
- діяльність ремісників
- діяльність осіб вільних професій.

Тлумачення Судом ст. 49 Договору свідчить, що Суд визнає згідно з цією нормою держави-члени зобов'язані скасувати будь-які правила, що встановлюють дискримінаційні норми між іноземними громадянами ЄС, які надають послуги на їхній території, і своїми громадянами. Це положення поширюється як на фізичних, так і на юридичних осіб, крім некомерційних.

Виконання послуг є обмеженим у часі й передбачає будь-який спосіб перетинання один із внутрішніх кордонів ЄС. Наприклад, особа діє на підставі законодавства про вільний рух послуг, коли вона надає послуги на території однієї держави, а постійно проживає на території іншої держави-члена. Надання послуг постійного характеру в будь-якій з держав-членів пов'язано із здійснюванням економічної діяльності й регулюється законодавством про свободу підприємництва. Наприклад, якщо німецький перукар відкриває перукарню в Парижі, він діє на підставі законодавства про свободу підприємництва, проте якщо він має перукарню у Берліні, а в Парижі виконує одноразову послугу (наприклад, стрижку), то діє на підставі законодавства про вільний рух послуг.

Свобода руху послуг включає три випадки:

- виконавець послуг вирушає на певний час до країни клієнта, щоб виконати послугу іншій державі-члену ЄС (наприклад, послуги юристів, лікарів, перукарів);
- клієнт вирушає до країни виконавця послуги та користується його послугами (наприклад, турист);
- виконавець і клієнт залишаються у своїх країнах, і лише послуга перетинає кордон (наприклад, телевізійна програма).

Свобода пересування капіталу.

Принцип вільного руху платежів є необхідним для вільного руху товарів, працівників, послуг. Без нього неможливою була б оплата за товари, вислані за кордон, здійснення оплати за послугу, а також виплата винагороди за роботу осіб, що працюють у іншій державі-члені.

Вільне «переміщення капіталу» складається з:

- наявності фінансових операцій, пов'язаних з інвестиціями;
- інвестування ресурсів у іншу країну;
- неповернення в країну свого початкового місцезнаходження в розумний строк інвестування фінансових ресурсів.

Методичні вказівки до теми

При вивченні даної теми перш за все необхідно сформулювати уявлення про поняття єдиного внутрішнього ринку ЄС, та його мету, а також про свободу внутрішнього ринку ЄС, його сутність та юридичне закріплення.

Студент обов'язково має звернути увагу на такі принципи, як «принцип вільного руху товарів», «принцип вільного руху робочої сили», «принцип свобод заснування», «принцип вільного переміщення капіталу», а також детально їх розглянути.

Потрібно розглянути право вільного надання послуг, а також з'ясувати поняття й зміст цього права. Важливим також є питання внутрішнього ринку ЄС в Угоді про асоціацію з Україною.

Контрольні запитання

1. Надайте визначення поняттю «внутрішній ринок ЄС» та його елементам.
2. Розкрийте свободу вільного заснування в ЄС.

3. Охарактеризуйте свободу вільного руху товарів.
4. Надайте винятки зі свободи вільного пересування товарів.
5. Назвіть винятки з принципу вільного руху робочої сили.
6. Розкрийте принцип свободи платежів: поняття та зміст.
7. Поясніть зв'язок між свободою надання послуг та свободою заснування.
8. Розкрийте умови доступу до внутрішнього ринку держав-членів Європейської асоціації вільної торгівлі.
9. Яким чином співвідносяться Європейський економічний простір та внутрішній ринок ЄС?
10. Охарактеризувати правовий режим інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС.

План практичного заняття

1. Етапи формування Внутрішнього ринку ЄС.
2. «Основні свободи» Внутрішнього ринку: поняття, сутність, юридичне закріплення.
3. Принцип вільного руху товарів: поняття, зміст – від митного Союзу до єдиного цифрового внутрішнього ринку ЄС.
4. Принцип вільного руху працівників: рівність у праві на працевлаштування у Внутрішньому ринку ЄС.
5. Свобода заснування: значення для Єдиного Внутрішнього ринку ЄС.
6. Принцип вільного надання послуг: поняття, зміст.
7. Принцип вільного руху (переміщення) капіталу. Принцип свободи платежів: поняття, зміст.
8. Доступ до внутрішнього ринку держав-членів Європейської асоціації вільної торгівлі та співвідношення з ЄЕП.
9. Умови створення ЗВТ та доступ України на внутрішнього ринку ЄС, згідно Угоди про асоціацію з Україною.

ЕКОНОМІЧНИЙ І ВАЛЮТНИЙ СОЮЗ ЄС

Мета навчання

1. Дослідити історію політичних ідей створення Економічного і валютного союзу на території європейського континенту, особливості їх втілення на практиці.
2. Проаналізувати основні нормативно-правові положення, які регламентують функціонування Економічного і валютного союзу.
3. Розглянути правові та економічні передумови введення єдиної європейської валюти євро та функціонування «зони євро».
4. Розкрити роль конкретних інститутів та органів ЄС, що реалізують політику в рамках Економічного і валютного союзу.

Література

1. Боринець С. Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини: підручник. Київ: Знання, 2008. 582 с.
2. Довгоруک Л. Про організацію, що контролює фінансову діяльність Європейського Союзу. *Економіка. Фінанси. Право*. 2003. № 10. С. 34–35.
3. Єрємін Є. Становлення Європейського валютного союзу. *Вісник податкової служби України*. 2009. № 19. С. 60–63.
4. Зоріна О. Фінансова система Європейського Союзу: історико-правові аспекти становлення і розвитку. *Юридичний журнал. Коментарі. Судова практика*. 2011. № 1. С. 48–52.
5. Казарінов Д. В. Міжнародний досвід регіональної валютної інтеграції. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Серія: Економіка і менеджмент*. 2012. № 3. С. 140–153.
6. Кузнецов О. В. Оцінка економічної ефективності Європейського валютного союзу. *Економіка і прогнозування*. 2001. № 4. С. 113–127.
7. Матюшенко І. Ю. Євроінтеграція України в системі міжнародної економічної інтеграції: навч. посіб. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. 495 с.
8. Перелигін Є. Правове регулювання економічної інтеграції в контексті укладення угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. *Європейське право*. 2012. № 2-4. С. 14–23.

9. Попко В. В. Правові засади функціонування Економічного і валютного союзу Європейського Співтовариства. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 3. С. 95–98.
10. Право экономического и валютного союза: учеб. пособие / А. И. Анищенко и др. Минск: Зорны Верасок, 2010. 152 с.
11. Працownik Т. Р. Характерні особливості Європейського Центрального Банку з інститутами та органами ЄС. *Часопис Київського університету права*. 2008. № 3. С. 305–310.
12. Снігир О. В. Інституційна трансформація Європейського Союзу під впливом кризи у єврозоні. *Стратегічні пріоритети*: наук.-аналіт. щокварт. зб. 2013. № 1. С. 139–145.
13. Тимченко М. Н. История введения единой европейской валюты и его последствия. *Финансовый менеджмент*. 2001. № 1. URL: <http://www.finman.ru/articles/2001/1/577.html> (дата звернення: 11.01.2019).
14. Федірко М. Трансмісійний механізм монетарної політики Європейського валютного союзу. *Світ фінансів*. 2012. Вип. 4. С. 218–230.
15. Чугаєв О. А. Валютна інтеграція в Європейському Союзі. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2010. 192 с.
16. Шаров О. Європейський валютний союз: межі зростання або точка біфуркації. *Міжнародна економічна політика*. 2014. № 1. С. 23–45.
17. European Union Law / ed. By R. Schutze. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 1018 p.
18. European Union Law: Texts, cases and materials / ed. D. Chalmers, G. Davies. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 1226 p.
19. The Foundations of European Union Law / T. Harley. Oxford: Oxford University Press, 2014. 576 p.
20. The European Union: What it is and how it works / I. Toemmel. : Oxford: The European Union Series, 2014. 380 p.
21. The Politics of the European Union / H. Lelieveldt, S. Princen.: Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 342 p.
22. The Routledge Guide to the European Union / D. Leonard, R. Taylor. New York: Routledge, 2016. 339 p.
23. Access to the European Union: Law, Economics, Policies / N. Moussis. London: Intersentia, 2016. 776 p.
24. The Government and Politics of the European Union / N. Nulgent. London: Red Globe Press, 2017. 512 p.

Електронні посилання

1. <https://www.ecb.europa.eu/ecb/history/emu/html/index.en.html>
2. https://ec.europa.eu/info/topics/economy-finance-and-euro_enhttps://minjust.gov.ua/eurointegration/ugoda_ukr_es

3. https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/euro-area_en
4. https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination_en
5. План лекції
6. Історія створення Економічного і валютного союзу ЄС.
7. Правові засади Економічного і валютного союзу ЄС.
8. Запровадження єдиної європейської валюти євро.
9. Інституційний механізм ЄС, відповідальний за монетарну політику.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

Ідея створення єдиної валюти на Європейському континенті виникла давно. Однак з особливою гостротою це питання постало після Другої світової війни, яка завдала серйозного удару по міжнародній валютній системі. 1951 р. було підписано Паризький договір про створення Європейського об'єднання вугілля та сталі, що поклато початок європейській економічній інтеграції. Водночас перші реальні передумови повноцінного валютного співробітництва з'явилися з підписанням 25 березня 1957 р. Римського договору про заснування Європейського економічного співтовариства.

Визначення цілей і шляхів створення Економічного і валютного союзу (ЕВС) було остаточно закріплено в тексті Маастрихтського договору про утворення Європейського Союзу. Фактично тільки після підписання цього договору країни ЄС перейшли до проведення загальної економічної і фінансової політики, кінцевою метою якої було введення єдиної валюти. Договір передбачав поетапний графік її введення і встановлював загальні правила у сфері державного бюджету, інфляції, процентних ставок для всіх членів майбутнього валютного союзу. У процесі побудови ЕВС головними стратегічними цілями були названі незалежна єдина грошово-кредитна політика, спрямована на підтримку цінової стабільності, та створення єдиного внутрішнього ринку, який передбачав повне зняття обмежень на переміщення капіталів.

Оскільки валютний союз мів об'єднати тільки держави з добре регульованою економікою, його учасники зобов'язані були забезпечити високий рівень зближення. Для визначення ступеня його достатності в Маастрихтському договорі були зафіксовані такі критерії: рівень інфляції не мусить перевищувати середнього рівня трьох держав з найменшим рівнем інфляції більш ніж на 1, 5 %; довгострокові від-

соткові ставки не мають перевищувати більш ніж на 2 % середній показник довгострокових відсоткових ставок трьох держав з найменшим рівнем інфляції; національна валюта не мусить девальвувати протягом останніх двох років і має залишатися в межах коливань курсів на рівні 2, 25 %, передбачених Європейською валютною системою; дефіцит державного бюджету не мусить перевищувати 3 % від ВВП; державний борг – не вище 60 % від ВВП.

Правову основу створення Економічного і валютного союзу в остаточному вигляді було закладено установчими договорами ЄС 2007 р. Відповідно до ст. 3 ДЄС, сприяння гармонійному та збалансованому розвитку економічної діяльності ЄС, створення ринку праці та підвищення добробуту населення через, зокрема, заснування внутрішнього ринку ЄС та ЕВС визнаються пріоритетними цілями ЄС. Стаття 119 ДФЄС передбачає, що дії держав-членів на виконання положення ст. 3 ДЄС мають включати, зокрема, запровадження в межах запланованого періоду єдиної економічної політики, відповідно до принципу відкритої ринкової економіки з вільною конкуренцією, а також установлення незмінних обмінних курсів валют на шляху до запровадження єдиної європейської валюти та здійснення єдиної валютної та обмінної політики передусім для підтримання цінової стабільності. Метою встановлення та здійснення єдиної економічної та валютної політики має стати її відповідність принципам стабільних цін, міцний стан суспільних фінансів та стійкий платіжний баланс.

Валюта євро була введена у 1999 р. в безготівковий обіг як паралельна валюта в країнах Економічного і валютного союзу ЄС. 11 з 15 країн ЄС відповідали маастрихтським критеріям і утворили Єврозону з офіційним запуском євро в безготівковий обіг 1 січня 1999 р. Греція стала відповідати цим критеріям з 2000 р. і була прийнята до Єврозони 1 січня 2001 р. Реальні монети і банкноти були введені в обіг 1 січня 2002 р. Словенія стала відповідати зазначеним критеріям з 2006 р. й увійшла в Єврозону 1 січня 2007 р. Кіпр і Мальта вступили 1 січня 2008 р., Словаччина – 1 січня 2009 р., Естонія – 1 січня 2011 р., Латвія – 1 січня 2014 р., Литва – 1 січня 2015 р. На даний момент до Єврозони входить 19 держав-членів. Низка держав за межами ЄС використовують євро як свою валюту. Для формального прийняття в Єврозону, включаючи право на карбування власних монет, мусить бути укладена монетарна угода. Така угода була укладена з Ватиканом, Монако, Сан-Марино і Андоррою. Косово і Чорногорія офіційно

прийняли євро як свою валюту без угоди і, отже, не мають права на карбування. Ці держави не є частиною Єврозони з точки зору Європейського Центрального Банку. Данія та Сполучене Королівство отримали спеціальні винятки в Маастрихтському договорі. Обидві країни юридично звільнені від приєднання до Єврозони, якщо їхні уряди не вирішать інше або шляхом парламентського голосування, або шляхом референдуму. Інші сім країн зобов'язані приєднатись до Єврозони в майбутньому, хоча ЄС досі не запровадив будь-який конкретний план щодо цього.

Основним інституційним елементом грошової системи Європейського економічного і валютного союзу є Європейська система центральних банків (ЄСЦБ), яку очолює Європейський Центральний Банк (ЄЦБ). Основними її функціями відповідно до ст. 127 ДФЄС є: визначення та здійснення грошової політики Союзу; проведення валютних операцій; зберігання офіційних валютних резервів держав-членів та управління ними; сприяння нормальному функціонуванню платіжних систем.

Згідно ст. 282 ДФЄС, ЄСЦБ включає ЄЦБ і національні центральні банки всіх держав-членів ЄС. Основною метою грошово-кредитної політики ЄСЦБ можна вважати збереження середньострокової стабільності внутрішніх цін в ЕВС. Ця мета має пріоритет у порівнянні з усіма іншими цілями економічної політики ЕВС. Свою діяльність ЄСЦБ здійснює на основі принципів відкритої ринкової економіки з вільною конкуренцією (ст. 4 Договору про функціонування ЄС). ЄЦБ є основою ЄСЦБ та європейської грошової системи в цілому. Він почав реально функціонувати 1 грудня 1998 р. і знаходиться у Франкфурті-на-Майні.

Методичні вказівки до теми

Студенти мають розглянути історію виникнення політичних ідей створення Економічного та валютного союзу, основні фази їх втілення в реальність. На основі аналізу Лісабонського договору та вторинного права ЄС необхідно дослідити основні правові положення функціонування ЕВС: його мету, цілі, зобов'язання держав-членів, а також роль конкретних інститутів та органів ЄС, що реалізують дані правові положення (їх повноваження, способи прийняття рішень, відповідальність та ін.). Слід розглянути правові та економічні передумови

введення єдиної європейської валюти «євро», порядок входження країн-членів до «зони євро», проблеми та перспективи цієї валюти.

Контрольні запитання

1. Назвіть історичні причини, що спонукали до запровадження Економічного і валютного союзу ЄС.
2. Охарактеризуйте органи, які було створено як частину Економічного і валютного союзу, та їхню компетенцію.
3. Назвіть аргументи прибічників запровадження євро та його скептиків.
4. Розкрийте вимоги до держав для приєднання до Єврозони та можливість виходу держави, що вже входить у неї.

План практичного заняття

1. Історичні передумови та доктринальні концепції створення економічного та валютного союзу в Європі.
2. Фіксація положень щодо ЕВС в установчих договорах та вторинному праві Союзу.
3. Запровадження «Екю»: причини та особливості викортстання.
4. Єдина європейська валюта «Євро»: історія введення, переваги та недоліки приєднання для держав-членів.
5. Роль ЄЦБ та ЄСЦБ у реалізації спільної економічної та валютної системи.

ЦІННОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ЄС

Мета навчання

1. Сформувати у студентів знання про дефініцію «цінностей» ЄС.
2. Розглянути системи цінностей ЄС.
3. Розкрити правові джерела цінностей ЄС.
4. Дослідити зміст і сутність цінностей ЄС.

Література

1. Амельченко Н. Цінності об'єднаної Європи. Київ: ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив», 2013. 42 с.
2. Аракелян М. Р., Василенко М. Д. Право Європейського Союзу: підручник. Одеса: Фенікс, 2012. 390 с.
3. Європейська комісія «за демократію через право» (венеційська комісія), верховенство права. *Право України*. 2011. № 10. С. 168–184.
4. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 04.12.2018).
5. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. / за ред. Л. В. Губерського. 2-е вид., випр. і допов. Київ: Знання, 2012. 759 с.
6. Мадрига Т. Б. Європейські цінності та ціннісні орієнтації українського суспільства: проблеми співвідношення. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2015. № 3. С. 96–103.
7. Основи права Європейського Союзу: нормат. матеріали (із змінами, внесеними Лісабонським договором) / за заг. ред. М. В. Буроменського. Харків: ФІНН, 2010. 392 с.
8. Підгородинський В. Поняття честі та гідності особи. *Вісник прокуратури*. 2009. № 10. С. 88–94.
9. Право Європейського Союзу: навч. посіб. / за заг. ред. Р. А. Петрова. 3-є вид., змін. і допов. Київ: Істина, 2011. С. 20–25.
10. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В. І. Муравйова. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.
11. Рабінович П. М. Право людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). Харків: Право, 1997. 64 с.

12. Сакало О. Є. Європейські цінності: сутнісні основи та практичне втілення. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4335/1/Sakalo.pdf> (дата звернення: 21.12.2018).
13. Сахань О. М., Шевчук Н. В. Європейські цінності як запорука процвітання суспільства: український вибір. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2018. № 2 (37). С. 177–196.
14. Скриль С. А. Вплив європейських цінностей на трансформаційні процеси в сучасній Україні. *Політичне життя*. 2016. № 1–2. С. 67–71.
15. Стрельцов Д. Управління за цінностями в ЄС та його вплив на сусідні країни. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putr> (дата звернення: 04.02.2019).
16. Хартія основних прав Європейського Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524 (дата звернення: 04.02.2019).
17. Шубіна І. О. Основні цінності Європейського Союзу, зміст і значення для вступу нових держав. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/> (дата звернення: 04.02.2019).
18. Щербакова Ю. Цінності об'єднаної Європи. Київ: ВЦ «Академія», 2014. 208 с.
19. European Union Law / ed. By R. Schutze. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 1018 p.
20. European Union Law: Texts, cases and materials / ed. D. Chalmers, G. Davies. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 1226 p.
21. The Foundations of European Union Law / T. Harley. Oxford: Oxford University Press, 2014. 576 p.
22. The European Union: What it is and how it works / I. Toemmel. : Oxford: The European Union Series, 2014. 380 p.
23. The Politics of the European Union / H. Lelieveldt, S. Princen.: Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 342 p.
24. The Routledge Guide to the European Union / D. Leonard, R. Taylor. New York: Routledge, 2016. 339 p.
25. Access to the European Union: Law, Economics, Policies / N. Moussis. London: Intersentia, 2016. 776 p.
26. The Government and Politics of the European Union / N. Nulgent. London: Red Globe Press, 2017. 512 p.

Електронні посилання

1. <http://eulaw.ru/treaties/teu>
2. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_027
3. <http://europa.eu/>
4. <http://eulaw.ru/treaties/protocols>

План лекції

1. Поняття терміна «цінності ЄС».
2. Правові джерела цінностей ЄС.
3. Система цінностей ЄС.

Основний зміст

Відданість спільним ідеалам, засадам і цінностям – одна з найважливіших умов формування і стабільності інтеграційних об'єднань. Стосовно загальних ідеалів – йдеться про об'єднуючі історичні цінності, моральні засади, які отримали своє відображення і закріплення в суспільній свідомості. Право не встановлює цих цінностей та ідеалів, воно лише фіксує і підтверджує їх існування, ґрунтується і спирається на них, що забезпечує його максимально повну реалізацію. На базі спільних цінностей формується інституційна структура, визначаються і закріплюються в праві цілі й завдання, які ставить перед собою інтеграційне об'єднання. Спільність підвалин надає інтеграційним процесам стабільність і певну спрямованість. Основоположні цінності переважно залишаються незмінними і за загальним правилом зберігаються і проголошуються в усіх установчих актах ЄС. Безпосередньо в документах вони можуть по-різному формулюватися, зазнавати певних змін, але по суті залишаються незмінними.

У системі правових засад Європейського Союзу європейські цінності мають засадниче значення. Сама категорія «цінність» є поняттям, що належить скоріше до сфери моралі, аніж права як юридичного явища. Філософський аналіз категорії «цінність» дає змогу надати визначення цьому феномену. Цінності ЄС – це сукупність основних принципів розбудови сім'ї, суспільства та держави, політико-економічних, культурних, правових та інших норм, що об'єднує більшість жителів Європи та становить основу їх ідентичності. Кожний історичний епосі характерна певна система цінностей. Ідеологічний базис європейських цінностей почав формуватися в часи Великої французької революції. У сучасний період на перший план виходять такі цінності, як права і свободи людини. 2010 р. Європейський Парламент у своїх спеціальних резолюціях щодо України від 25 лютого та 25 листопада на концептуальному рівні також цілком однозначно

проголосив: «Україна як європейська країна має спільну історію та спільні цінності з країнами Європейського Союзу».

У преамбулі Договору про Європейський Союз зазначено, що в його основі лежить «...натхнення від культурної, релігійної та гуманістичної спадщини Європи, на основі якого сформувалися універсальні цінності – недоторкані й невідчужувані права людської особистості, свобода, демократія, рівність і правова держава».

У Європейському Союзі система цінностей включає не тільки власне цінності, які є обов'язковими для ЄС і всіх його держав-членів, але також основоположні цілі та принципи функціонування Союзу в усіх сферах. Європейські цінності не є абстрактним відображенням певних стандартів, а мають конкретне втілення у писаних правових джерелах.

Джерелами відповідних норм виступають початкові розділи установчих документів, перш за все розділи I і II Договору про Європейський Союз («Загальні положення», «Положення про демократичні принципи») і розділ I частини I Договору про функціонування ЄС («Положення загального застосування»).

Першими в установчих документах (ст. 2 Договору про Європейський Союз) зазначаються цінності Союзу, які є правовою категорією, введеною в установчі документи ЄС Лісабонським договором 2007 р.

Відданість цінностям ЄС виступає непорушною умовою, що ставиться до держав, які бажають вступити до складу Союзу. Водночас, як це зазначено у ст. 7 ДЄС, у разі тривалого та суттєвого порушення цінностей ЄС, Європейська Рада може кваліфікованою більшістю ухвалити рішення, що зупиняє деякі права держави-порушниці, зокрема право голосу представника уряду цієї держави-члена в Раді.

У ст. 2 ДЄС закріплені цінності, які є спільними для всіх держав-членів: людська гідність, свобода, демократія, рівність, верховенство права, шанування прав людини, зокрема прав осіб, що належать до меншин.

Стаття 2 ДЄС не пояснює змісту цінностей, а також не згадує інституції ЄС, які можуть давати тлумачення їхньому змісту. Тому необхідно визначитися зі змістом цінностей ЄС.

Гідність. Гідність людини – це її цінність як такої (самоцінність) незалежно від будь-яких біологічних чи соціальних властивостей. З цього випливає і засада рівності всіх людей з огляду на їх гідність. Гідність – це моральна риса, яка відображає унікальну

природу людини, позитивна самооцінка конкретної людини. Право на повагу до гідності особи надає їй можливість усвідомлювати і відчувати свою цінність як людини, мати позитивну моральну оцінку щодо себе, повністю уникати катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує її гідність, поводження, принизливого покарання, вільно погоджуватися на медичні, наукові чи інші досліді.

Свобода. Сучасне розуміння свободи в суспільних стосунках (так звана особиста індивідуальна свобода) зазвичай зводиться до поєднання двох типів (концепцій) свободи: 1) негативної свободи, яка передбачає відсутність втручання з боку інших людей; 2) позитивної свободи, яка має на увазі коли спроможність особи самостійно приймати рішення щодо вчинення власних дій. Поза будь-яким сумнівом, обидва аспекти свободи мають певний спільний ґрунт: вони передбачають можливість самореалізації особи, її самостійного мислення, дій за власним розсудом, допускають взяття людиною на себе персональної відповідальності за свій вибір. Свобода становить собою первісне єдине право, сутність свідомості, самодостатню цінність, що не вимагає обґрунтувань.

Демократія – влада народу, що виходить з організації та функціонування державної влади на засадах визнання народу її джерелом і носієм, ґрунтується на прагненні забезпечити справедливість, рівність і добробут усіх громад при вирішенні проблем і питань суспільного врядування. Демократія виникла й існує як намагання і можливість для людей вирішувати свої справи власними силами. Демократія – це насамперед суспільне самоврядування, самокерування, самостійність. Це система, яку А. Лінкольн визначав як «правління народу через посередництво самого народу, для народу».

Рівність – це рівне становище людей у суспільстві, що виражається в однаковому відношенні до засобів виробництва і в користуванні однаковими самими політичними і громадянськими правами. Вона поділяється на загальносоціальну та юридичну. Загальносоціальна рівність (рівноправність) – це однаковість основних прав і свобод кожної людини. Юридична рівність (рівноправність) – це однаковість, рівність юридичного статусу державно-правоздатних суб'єктів, насамперед рівність їх основних (конституційних) прав та юридичних обов'язків.

Верховенство права – це сукупність найважливіших соціальних і правових цінностей, набутих у процесі суспільного розвитку, які необхідні людині для забезпечення гідного життя та розвитку своєї особистості, для того, щоб вона відчувала себе повноправним членом громадянського суспільства. Сутність принципу верховенства права можна виразити за допомогою таких положень: 1) забезпечення прав і основоположних свобод людини; 2) презумпція невинуватості; 3) юридична рівність усіх осіб незалежно від соціального, майнового статусу, релігійних уподобань тощо; 4) судовий механізм реалізації та захисту прав людини. Принцип верховенства права означає, що не держава утворює право, а право є умовою існування держави.

Права людини – невід’ємні та обов’язкові для дотримання всіма громадянами політичні, економічні, соціальні, культурні та інші можливості життєдіяльності, надані людині від природи, без яких вона не може повноцінно існувати як людська істота.

Цей перелік доповнений характеристиками суспільства держав-членів, які теж обґрунтовано вважають належними до системи цінностей ЄС, а саме: плюралізм, недискримінація, толерантність, справедливість, солідарність, гендерна рівність жінок і чоловіків.

Базові ціннісні основи ЄС знайшли своє відображення й у Хартії основних прав Європейського Союзу, у преамбулі якої зазначено:

«Народи Європи, утворюючи дедалі більш згуртований і тісний союз, прийняли рішення будувати разом мирне майбутнє на основі загальних цінностей. Усвідомлюючи своє духовне і моральне надбання, Європейський Союз ґрунтується на неподільних і загальних цінностях – гідність людини, свобода, рівність і солідарність; він спирається на принципи демократії та правової держави, прагне сприяти збалансованому і сталому розвитку та забезпечує вільне пересування осіб, товарів, послуг і капіталів, а також свободу установи суб’єктів підприємницької діяльності».

ДЕС закріплює цінності, інтереси і принципи, що визначають відносини Європейського Союзу з третіми країнами. Так, відповідно до § 5 ст. 3 Договору про Європейський Союз такими є: мир, безпека, стійкий розвиток планети, солідарність і взаємоповага народів, вільна і справедлива торгівля, викорінювання бідності й захист прав людини, у тому числі прав дитини, принципи міжнародного права, особливо принципи Статуту ООН.

Методичні вказівки до теми

Вивчення теми полягає в поглибленні уявлень студентів про цінності Європейського Союзу як правову категорію, основні етапи формування системи Європейських цінностей, джерела цінностей ЄС, змістовне наповнення цінностей та тлумачення їх змісту, значення цінностей ЄС для поглиблення європейської інтеграції.

Вивчення теми дає студенту можливість закріпити теоретичні знання щодо цінностей ЄС, оволодіти навичками самостійної праці з різними інформаційними джерелами, інтерпретувати матеріали періодичної літератури, аналізувати наукову літературу, набувати досвіду дослідницької роботи.

Контрольні запитання

1. Як ви розумієте зміст категорії «цінність»?
2. Яке значення мають європейські цінності для європейської інтеграції та Європейського Союзу?
3. Назвіть основні положення щодо цінностей Преамбули Договору про Європейський Союз.
4. Що, крім власне цінностей, включає в себе система цінностей ЄС?
5. Назвіть джерела цінностей ЄС.
6. Як ви розумієте зміст основних цінностей ЄС?

План практичного заняття

1. Поняття терміна «цінності ЄС».
2. Правові джерела цінностей ЄС.
3. Система цінностей ЄС.

ПРОСТІР СВОБОДИ, БЕЗПЕКИ ТА ЮСТИЦІЇ ЄС

Мета навчання

1. Визначити поняття «інтеграція» та інтерпретувати сучасні інтеграційні теорії.
2. Вміти аналізувати англомовні наукові джерела та вести активну дискусію англійською мовою.
3. Узагальнити досвід інтеграційних процесів для його використання в процесі практичної діяльності з адаптації українського законодавства до права ЄС.
4. Розглянути особливості функціонування права Європейського Союзу.

Література

1. Вишняков О. К. Перспективи входження України до внутрішнього ринку Європейського Союзу та інтеграційне правове регулювання. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. пр. / голов. ред. С. В. Ківалов; МОН молодьспорт України, Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. Вип. 62. С. 361–366.
2. Кацин М. Ю. Європейська економічна міждержавна інтеграція (XIX ст. – кін. 40-х рр. XX ст.): історико-правове дослідження: монографія. Одеса: Фенікс, 2016. 286 с.
3. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз. Історія і засади функціонування. Київ: Істина, 2009. 751 с.
4. Kaczorowska A. European Union law. New York: Routledge, 2008. 951 p.
5. The European Union as an Area of Freedom, Security and Justice / ed. by M. Fletcher, E. Herlin-Karnell. New York: Routledge, 2018. 400 p.
6. Constitutional life and Europe's Area of Freedom, Security and Justice / ed. by A. Howard, Mr. Gibbs. New York: Ashgate, 2013. 169 p.
7. Crime within the Area of Freedom, Security and Justice / ed. by C. Eckes. New York: Cambridge University Press, 2011. 327 p.

8. Europe's Area of Freedom, Security and Justice / N. Walker. Oxford: Oxford University Press, 2004. 332 p.
9. European Arrest Warrant / ed. by L. Klimek. Berlin: Springer, 2015. 375 p.
10. EU Criminal Justice: Fundamental rights, transnational proceedings and the European Public Prosecutor's office / T. Rafaraci, R. Belfiore. Berlin: Springer, 2018. 214 p.
11. European Union Law / ed. By R. Schutze. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 1018 p.
12. European Union Law: Texts, cases and materials / ed. D. Chalmers, G. Davies. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 1226 p.
13. The Foundations of European Union Law / T. Harley. Oxford: Oxford University Press, 2014. 576 p.
14. The European Union: What it is and how it works / I. Toemmel. : Oxford: The European Union Series, 2014. 380 p.
15. The Politics of the European Union / H. Lelieveldt, S. Princen.: Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 342 p.
16. The Routledge Guide to the European Union / D. Leonard, R. Taylor. New York: Routledge, 2016. 339 p.
17. Access to the European Union: Law, Economics, Policies / N. Moussis. London: Intersentia, 2016. 776 p.
18. The Government and Politics of the European Union / N. Nulgent. London: Red Globe Press, 2017. 512 p.

Електронні посилання

1. <http://eulaw.ru/treaties/teu>
2. <http://eulaw.ru/treaties/tfeu>
3. <http://eulaw.ru/treaties/protocols>
4. http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/association_agreement/index_uk.htm
5. <http://eulaw.ru/treaties/charter>

План лекції

1. Історія становлення простору свободи та юстиції Європейського Союзу.
2. Правова характеристика простору свободи, безпеки та юстиції (ПСБЮ).
3. Принципи заснування та функціонування ПСБЮ.
4. Європол та Євроюст: характеристики та функції.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

Відповідно до ст. 3 (2) Договору про Європейський Союз, одним із напрямів діяльності ЄС є формування простору свободи безпеки та юстиції (далі ПСБЮ), у рамках якого забезпечується вільний рух осіб разом із запровадженням ефективного прикордонного контролю щодо третіх держав та превенції кримінальних злочинів. Безумовно, створення такого простору є складним завданням, оскільки він має внутрішній і зовнішній аспекти і вимагає гармонійного розвитку всіх трьох його складових (свободи, безпеки та юстиції). Відповідно до ст. 67 Договору про функціонування Європейського Союзу, ПСБЮ має повинно виконувати наступні завдання:

- забезпечувати відсутність контролю осіб на внутрішніх кордонах та формувати спільну політику притулку, імміграції та контролю на зовнішніх кордонах на основі солідарності держав-членів та справедливого ставлення до громадян третіх країн;
- забезпечувати високий рівень безпеки за допомогою заходів запобігання та боротьби проти злочинності, расизму й ксенофобії, та заходів з координації та співпраці органів поліції, правосуддя та інших компетентних органів, а також шляхом взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах та, в разі потреби, наближення норм кримінального права.
- полегшувати доступ до правосуддя, зокрема за допомогою принципу взаємного визнання судових та позасудових рішень у цивільних справах.

Доцільно зазначити, що перше закріплення співробітництва держав-членів у сфері внутрішніх справ та юстиції на рівні Європейського Союзу відбулось у Маастрихтському договорі, розділ 6 якого отримав назву «Співробітництво у сфері правосуддя та внутрішніх справ». Саме в ньому передбачалася розробка політики надання притулку, правил, що регулюють перетин зовнішніх кордонів, імміграційної політики, боротьби з поширенням наркотиків, митного співробітництва, співробітництва поліцейських органів.

Важливим етапом у формуванні простору свободи, безпеки та юстиції став Амстердамський договір 1997 р., відповідно до якого відбулася часткова комунітаризація третьої опори, що означало передачу питань політичного притулку та імміграції, а також

порядку перетину зовнішніх кордонів до компетенції Співтовариства. Цей факт можна назвати першим справжнім кроком у створенні європейського простору свободи, безпеки та юстиції. Реалізація проекту стала пріоритетним завданням Європейського Союзу. З укладенням Амстердамського договору інтеграція ЄС у сфері внутрішньої політики та правосуддя здійснюється на двох рівнях: наднаціональному та міжурядовому. У рамках останнього реалізується співробітництво поліцейських, судових і митних органів держав-учасниць.

Прийнятий у грудні 2009 р. Лісабонський договір містить окремий розділ, під назвою «Простір свободи, безпеки та правосуддя». Відповідно до положень цього договору, Європейський Союз забезпечує відсутність контролю осіб на внутрішніх кордонах та розвиває:

- спільну політику у сфері притулку, міграції та контролю на зовнішніх кордонах;
- судове співробітництво в цивільних і кримінальних справах;
- співробітництво поліції.

Лісабонський договір поширює комунітарний метод практично на всі аспекти внутрішніх справ та правосуддя, скасовуючи поділ Європейського Союзу на три опори.

З метою ліпшого розуміння теми слід також проаналізувати Стокгольмську програму, яка була ухвалена Європейською комісією у 2009 р. Вона визначала основні напрями дій ЄС на 2010–2014 рр. у процесі забезпечення свободи, безпеки та правопорядку. Пріоритетними напрямками цієї програми були визнані такі:

Європа прав. Це передусім означає, що європейське громадянство з абстрактного поняття має стати реальністю. ЄС має забезпечити захист основних прав і свобод своїх громадян, а також надати реальні можливості їх реалізації;

Європа правосуддя, що полягає в більш тісному співробітництві судових органів, взаємному визнанні судових рішень як у цивільних, так і в кримінальних справах, певному зближенні кримінального та цивільного права держав-членів;

Європа – захисниця. Йдеться про розробку стратегії внутрішньої безпеки в ЄС з метою більш ефективного захисту громадян та посилення боротьби з організованою злочинністю і тероризмом;

доступна Європа. Цей напрям стосується управління зовнішніми кордонами Європейського Союзу та візової політики з метою органі-

зації легального в'їзду до ЄС вихідців з третіх країн, за умови гарантування безпеки власних громадян;

Європа солідарності. На підставі Європейського пакту про міграцію та притулок ЄС має працювати над розвитком своєї міграційної політики, яка відповідає б інтересам держав-членів та мігрантів. Визначається необхідність докласти зусиль для реалізації до 2012 р. спільного європейського режиму притулку;

Європа та глобалізація. Цей напрям є підтвердженням того, що простір свободи, безпеки та юстиції має також свій зовнішній вимір. Співробітництво з третіми країнами безпосередньо впливає на забезпечення свободи і безпеки у Європейському Союзі.

Принциповою заслугою Лісабонського договору є запровадження принципу «солідарності» безпосередньо до сфери ПСБЮ. Так, у ст. 63 ДЄС зазначено, що «політики Союзу, сформульовані в підрозділі «Прикордонний контроль, притулок та імміграція», та їх виконання належить здійснювати, керуючись принципом солідарності та справедливого розподілу відповідальності, зокрема фінансових наслідків, між державами-членами. У разі потреби актам Союзу, ухваленим у сфері прикордонного контролю, притулку та імміграції, належить містити доцільні заходи з реалізації цього принципу».

Якщо ПСБЮ є простором, у рамках якого держави-члени націлені на пошук спільних відповідей на спільні загрози, то цілком природно, що в цьому процесі держави-члени мають демонструвати солідарність одна з однією, зокрема щодо фінансових витрат. Прикладом потреби в солідарності є захист зовнішніх кордонів ЄС, де держави-члени стикаються з різними викликами та проблемами через їх різне географічне положення, що зумовлює більш значні зусилля та витрати однієї групи держав порівняно з іншою щодо забезпечення спільних стандартів безпеки на зовнішніх кордонах ЄС.

Що стосується принципу «взаємного визнання» судових рішень, то цей принцип вперше було визначено як основоположний принцип однієї із свобод внутрішнього ринку ЄС – свободи руху товарів. Згодом його застосування було поширено на свободу руху осіб (а саме, на систему визнання дипломів про вищу освіту), а також Суд ЄС зробив можливим застосування принципу «взаємного визнання» в кримінальному праві. Застосування цього принципу передбачає виявлення взаємної довіри (mutual trust) та бажання співпрацювати (comity) з боку національних поліцейських органів держав-членів ЄС.

Визначення принципу недискримінації було здійснено прецедентним правом ЄС. Формула принципу недискримінації, або, як його ще називають, рівності, полягає в забороні однакового ставлення до різних ситуацій чи різного ставлення до однакових ситуацій, за винятком тих випадків, коли таке ставлення є об'єктивно виправданим. Практика Суду ЄС установлює правило, відповідно до якого діяльність ЄС у межах його компетенції має відповідати загальним принципам права ЄС, у тому числі принципу рівності чи недискримінації.

Європейський поліцейський офіс координує оперативно-розшукові дії поліцій та інших компетентних органів держав-учасниць ЄС з метою підвищення ефективності співпраці компетентних органів у боротьбі з міжнародною злочинністю. Європол також виступає провідним центром експертизи в ключових сферах правоохоронної діяльності та як європейський центр стратегічних даних про організовану злочинність.

Він є центральним офісом щодо боротьбу з підробкою євро, основною метою якого є підвищення ефективності роботи національних служб та їх співпраці у запобіганні та боротьбі з тероризмом, нелегальним обігом наркотиків та іншими проявами міжнародної організованої злочинності.

Основними завданнями Європолу є координація роботи національних служб у боротьбі з міжнародною організованою злочинністю і поліпшення інформаційного обміну між національними поліцейськими службами. Серед основних напрямів роботи Європолу можна виділити боротьбу з тероризмом, нелегальною торгівлею зброєю, наркаторгівлею, дитячою порнографією і відмиванням грошей.

Починаючи з 2002 р. Європол має право брати участь у спільних розслідуваннях країн-учасниць, а також вимагати від них проведення розслідувань.

На сьогоднішній час Європол координує роботу поліцейських служб усіх 28 держав-членів Європейського Союзу. На відміну від національних поліцейських сил, Європол не має власних слідчих органів. Він тісно співпрацює з правоохоронними органами 28-ми держав-членів ЄС та інших країн-партнерів і організацій, що не входять до ЄС, таких як Австралія, Канада, США і Норвегія.

Главою Європолу є директор, який призначається Радою одноголосно, після отримання висновку правління Європолу. Призначення відбувається на чотири роки з правом пролонгації на додатковий

строк. Директор має трьох заступників, яких Рада призначає на чотири роки з правом пролонгації ще на один строк.

Методичні вказівки до теми

При вивченні даної теми перш за все необхідно розглянути історію становлення простору свободи, безпеки та юстиції Європейського Союзу, його правову характеристику.

Важливим питанням є принципи заснування та функціонування ПСБЮ для розуміння цього поняття взагалі.

Для чіткого і повного засвоєння цієї теми також слід потрібно звернути увагу на такі органи, як Європол та Євроюст, їх характеристику та функції.

Контрольні питання

1. Яку роль відіграє ПСБЮ в умовах сучасних конфліктів на території континенту?
2. Назвіть перспективи розвитку ПСБЮ у найближчі десятиріччя?
3. У чому полягають відмінності застосування принципу взаємності в умовах внутрішнього ринку ЄС та ПСБЮ?

План практичного заняття

1. Історія становлення простору свободи та юстиції Європейського Союзу.
2. Правова характеристика простору свободи, безпеки та юстиції (ПСБЮ).
3. Принципи заснування та функціонування ПСБЮ.
4. Європол та Євроюст: характеристики та функції.

СПІЛЬНА ТОРГОВЕЛЬНА ПОЛІТИКА ЄС

Мета навчання

1. Формувати у студентів знання про правовий режим внутрішнього ринку ЄС.
2. Розглянути поняття та елементи внутрішнього ринку ЄС.
3. Ознайомити студентів зі свободами внутрішнього ринку ЄС.
4. Надати студентам знання про виключення з вільного пересування осіб, товарів, послуг та капіталу.
5. Розглянути специфіку імплементації норм права ЄС у внутрішні правопорядки країн-членів і третіх країн.

Література

1. Аракелян М. Р., Василенко М. Д. Право Європейського Союзу: підручник. Одеса: Фенікс, 2012. 390 с.
2. Белоглазек О. Економічне право Європейського Союзу / пер. І. В. Гріліхес. Київ: Таксон, 2003. 746 с.
3. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу: монографія / за заг. ред. І. В. Яковюка; НАПрН України, НДІ держ. буд-ва та місцевого самоврядування. Київ: Ред. журн. «Право України»; Харків: Право, 2013. Вип. 14. 208 с. (Академічні правові дослідження).
4. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 04.02.2019).
5. Мозіль З. Правове регулювання міжнародної торгівлі в рамках Європейського Союзу: монографія. Львів, 2005. 199 с.
6. Право Европейского Союза: правовое регулирование торгового оборота: учеб. пособие / под ред. В. В. Безбаха, А. Я. Капустина, В. К. Пучинского. Москва: Зерцало, 1999. 400 с.
7. Право Європейського Союзу: навч. посіб. / за ред. Р. А. Петрова. 4-е вид. Київ: Істина, 2011. 115 с.
8. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В. І. Муравйова. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.

9. Решота О. А. Внутрішній ринок Європейського Союзу та міжнародна економічна інтеграція: навч. посіб. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2012. 153 с.
10. Самойленко Є. А. Вільний рух капіталу у правовому регулюванні фінансового ринку Європейського Союзу та перспективи використання європейського досвіду для України. *Правове регулювання відносин на фінансовому ринку: стан та напрями вдосконалення*: монографія / відп. ред. В. Д. Чернадчук. Суми: ВВП «Мрія» ТОВ, 2013. С. 277–291.
11. European Union Law / ed. By R. Schutze. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 1018 p.
12. European Union Law: Texts, cases and materials / ed. D. Chalmers, G. Davies. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 1226 p.
13. The Foundations of European Union Law / T. Harley. Oxford: Oxford University Press, 2014. 576 p.
14. The European Union: What it is and how it works / I. Toemmel. : Oxford: The European Union Series, 2014. 380 p.
15. The Politics of the European Union / H. Lelieveldt, S. Princen.: Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 342 p.
16. The Routledge Guide to the European Union / D. Leonard, R. Taylor. New York: Routledge, 2016. 339 p.
17. Access to the European Union: Law, Economics, Policies / N. Moussis. London: Intersentia, 2016. 776 p.
18. The Government and Politics of the European Union / N. Nulgent. London: Red Globe Press, 2017. 512 p.

Електронні посилання

1. <http://eulaw.ru/treaties/teu>
2. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_027
3. <http://europa.eu/>
4. <http://eulaw.ru/treaties/protocols>

План лекції

1. Поняття та джерела торгового права ЄС. ЄС у системі світової торгівлі.
2. Правове регулювання експорту та імпорту. Заходи зовнішньоекономічного захисту в ЄС. Особливості регулювання окремих секторів зовнішньої торгівлі ЄС (продукція металургії, текстиль та ін.).
3. Митна територія і кордон ЄС. Поняття «митний союз» і його відмінність від суміжних понять («тарифне співтовариство», «асоціація вільної торгівлі», «зона вільної торгівлі»). Історія створення митного союзу ЄС.

4. Скасування мит на внутрішніх кордонах ЄС. Ліквідація кількісних обмежень. Заходи у сфері непрямого оподаткування.
5. Режим генералізованих тарифних преференцій.
6. Основні нормативні акти, що регулюють торгівлю Європейського Союзу з третіми країнами. Основні митні режими Європейського Союзу. Спільний митний тариф: поняття, зміст, етапи формування, основні умови застосування. Міжнародні угоди Європейського Союзу (ГАТТ і Світова організація торгівлі, Ломейська конвенція, Конвенція Котону, Угода про Європейський економічний простір).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

Однією з найважливіших серед політик ЄС є спільна торговельна політика щодо інших країн. Свідченням провідної ролі спільної торговельної політики ЄС є той факт, що майже всі питання зовнішньої торгівлі товарами належать до виключної компетенції ЄС. Згідно із ст. 133 Договору про ЄС, спільна торговельна політика базується на єдиних принципах, зокрема щодо змін у ставках митного тарифу, укладення тарифних та торговельних угод, досягнення уніфікації заходів щодо лібералізації та експортної політики, щодо захисту торгівлі, зокрема в разі демпінгу або субсидіювання.

Спільна торговельна політика ЄС бере за основу митний союз між державами-членами ЄС (ст.ст. 25–27 Договору про ЄС), що створений не тільки заради формування та зміцнення єдиного внутрішнього ринку, а й задля сприяння розвитку торгівлі між державами-членами ЄС та іншими державами. Його основні завдання:

усунення митних бар'єрів між державами-членами, зокрема заборону мита на експорт і імпорт та митних зборів у торгівлі між ними, а також інших подібних заходів;

ведення спільної уніфікованої політики в торгівлі щодо інших країн, у тому числі застосування спільного митного тарифу щодо імпорту таких країн.

Отже, заборона кількісних обмежень та будь-яких еквівалентних заходів у торгівлі між державами-членами ЄС є основою для запровадження таких заходів і обмежень у торгівлі з іншими країнами.

Правовим забезпеченням спільної торговельної політики є торгове право ЄС – галузь права, предмет якої складають відно-

сини, що виникають у торгівлі з іншими країнами держав-членів ЄС, інституції ЄС та, інших країн, міжнародних організацій, приватних осіб. Ці відносини мають публічно-правовий характер, оскільки їх суб'єктами (або одним із суб'єктів) є владні структури. Отже, методом регулювання таких відносин є публічно-правовий метод.

Торговельні відносини на приватно-правовому рівні, тобто між приватними особами-резидентами ЄС, з одного боку, та приватними особами-нерезидентами ЄС – з іншого, регулюються міжнародним приватним правом. Проте торгове право ЄС має завданням у кінцевому підсумку обслуговувати відносини між товаровиробниками і торговцями-резидентами та нерезидентами, або втручатися в них, і таким чином регулювати їх у похідному порядку. Отже, предметом торгового права ЄС є публічні відносини, що виникають у зв'язку з приватними і договірними.

Суб'єктами як торгового права ЄС у цілому, так і торговельних правовідносин зокрема виступають як публічні, так і приватні особи, але суб'єктний склад власне торговельних правовідносин є, по-перше, вузьчим, ніж склад правовідносин, пов'язаних з торговельними, а по-друге, має відрізнятися за ознакою резидентства ЄС. Отже, виходячи з єдності митної території ЄС, резидентом ЄС слід уважати особу, зокрема юридичну особу, місцезнаходженням органу управління якої є митна територія будь-якої держави-члена ЄС, та фізичну особу, місцем реєстрації якої як підприємця або місцем її постійного проживання є території держави-члена ЄС.

Сферою дії торгового права ЄС є торговельні операції з товарами за участю резидентів ЄС, тобто йдеться про зовнішню торгівлю у вузькому значенні, яка не охоплює торгівлю послугами та об'єктами інтелектуальної власності. У цю сферу не включаються і деякі інші зовнішньоекономічні операції щодо інших країн, зокрема з інвестування, технічної допомоги, транскордонного руху капіталів і платежів, цінних паперів, транскордонної неплатоспроможності (банкрутства), фінансові та страхові операції тощо. Торгове право ЄС регулює лише деякі питання транскордонної економічної конкуренції на ринку товарів, оскільки загалом не регулює питань конкурентного права ЄС та спільної конкурентної політики, що пов'язані з іноземним елементом.

Торгове право ЄС регулює зазначені питання лише тоді, коли вони пов'язані з товарними експортно-імпортними відносинами, наприклад операції з товарами, що порушують право інтелектуальної власності.

Слід звернути увагу, що регулювання має спеціальний характер, коли йдеться про акти, які регулюють заснування спільної організації ринків у галузі рибальства та аграрних ринків, а також щодо спеціальних правил щодо переробленої сільськогосподарської продукції виданих у порядку, передбаченому ст. 308 Договору про ЄС.

Торгове право ЄС регулює відносини тільки у сфері товарного обігу. На відміну від торгового права митне право як окрема галузь права ЄС регулює відносини, пов'язані як з товарним, так і нетоварним обігом, тобто поширюється і на предмети некомерційного характеру. З іншого боку, митне право регулює вузьке коло відносин, пов'язаних з перетином товарами, предметами митного кордону ЄС, оперує специфічними засобами контролю, такими як, наприклад, митний режим. Щодо торгового права ЄС, митне право є лише одним з інструментів контролю торгових правовідносин.

Особливостями джерел торгового права ЄС є те, що у якості нормативного акта «вторинного права» ЄС, яким таке регулювання здійснюється, виступає, як правило, регламент, тобто акт прямої дії, що не «гармонізує», норми національного законодавства держав-членів, як це притаманно директиві, а уніфікує певні національні правила чи створює нові єдині загальнообов'язкові правила. Ще однією особливістю джерел торгового права ЄС є специфічні міжнародні угоди ЄС: угода про Європейський економічний простір з Норвегією, Ісландією та Ліхтенштейном, угоди про асоціацію із «заморськими» країнами та територіями, угоди про «стабілізацію й асоціацію».

Структурно торгове право ЄС як галузь законодавства поділяється на експортну та імпортну підгалузі. Разом з тим існують окремі питання, які теж можна вважати належними до підгалузевого рівня у структурі, – це особливі правила регулювання торгівлі: щодо одних країн – більш жорсткий захисний режим, а щодо інших – режим пільговий. Крім того, діє низка особливих правил за ознакою специфіки товару, наприклад щодо небезпечних хімічних речовин, необроблених алмазів, так званих «чутливих» товарів (наприклад, легкових автомобілів), ядерних матеріалів тощо.

Методичні вказівки до теми

При вивченні даної теми перш за все необхідно з'ясувати поняття та джерела торговельного права ЄС, а також роль ЄС у системі світової торгівлі взагалі.

Студентам потрібно розглянути й засвоїти основні нормативні акти, що регулюють торгівлю Європейського Союзу з третіми країнами.

Важливими для дослідження є також питання щодо правового регулювання експорту та імпорту, заходів зовнішньоекономічного захисту в ЄС, особливостей регулювання окремих секторів зовнішньої торгівлі ЄС.

Студенти мають також розглянути поняття «митний союз», історію його створення.

Для повного засвоєння даної теми також варто звернути увагу на питання щодо генералізованих тарифних преференцій.

Контрольні запитання

1. Розкрийте підстави заборони кількісних обмежень та будь-яких еквівалентних заходів у торгівлі між державами-членами ЄС.
2. Надайте визначення митної території і кордону ЄС, митного союзу і його відмінності від суміжних понять.
3. У чому полягає важливість режиму генералізованих тарифних преференцій?
4. Назовіть нормативні акти, що регулюють торгівлю Європейського Союзу з третіми країнами?
5. Охарактеризуйте основні митні режими Європейського Союзу.

План практичного заняття

1. Загальна торгова політика і торгове право ЄС. ЄС в системі світової торгівлі.
2. Правові заходи ЄС щодо експорту та імпорту. Заходи зовнішньоекономічного захисту в ЄС.
3. Виключення окремих секторів зовнішньої торгівлі ЄС та встановлення спеціальних режимів (продукція металургії, текстиль та ін.).

4. Митна територія і кордон ЄС. Поняття «митний союз» і його відмінність від суміжних понять («тарифне співтовариство», «асоціація вільної торгівлі», «зона вільної торгівлі»).
5. Скасування мит на внутрішніх кордонах ЄС. Ліквідація кількісних обмежень. Заходи у сфері непрямого оподаткування.
6. Режим генералізованих тарифних преференцій. Регламент ЄС № 978/2012 від 25.10.2012 р. щодо умов приєднання до схеми генералізованих тарифних преференцій.
7. Нормативне регулювання торгівлі Європейського Союзу з третіми країнами та організаціями (ГАТТ і Світова організація торгівлі, Ломейська конвенція, Конвенція Котону, Угода про Європейський економічний простір).
8. Комплексна програма адаптації регуляторних норм у сферах, пов'язаних з торгівлею.

УКРАЇНА-ЄС: СТАН ВИКОНАННЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ

Мета навчання

1. Формувати у студентів знання про історію відносин між Україною та ЄС.
2. Розглянути студентами юридичну специфіку угод про асоціацію між Україною та ЄС в праві ЄС.
3. Ознайомити з студентів з текстом Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також визначити її цілі та принципи.
4. Проаналізувати структуру та основні положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.
5. Розглянути значення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС для української правової системи.

Література

1. Анакіна Т. Порівняльно-правова характеристика Угоди про асоціацію та Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським Союзом. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 123–132.
2. Ван Елсуwege П. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом як інноваційний правовий інструмент. *Право України*. 2015. № 8. С. 9–16.
3. Вишняков О. К. Апроксимація правового забезпечення цивільних майнових відносин в Україні до умов внутрішнього ринку Європейського Союзу: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2008. 36 с.
4. Вишняков О. К. Щодо сутності майбутньої угоди про асоціацію Україна – Європейський Союз. *Актуальні проблеми європейської інтеграції*: зб. ст. з питань європейської інтеграції та права / за ред. Д. В. Ягунова. Одеса: Фенікс, 2009. Вип. 5. С. 6–15.
5. Галецька Н. Б. Національна імплементація угоди про асоціацію між ЄС і Україною: деякі теоретичні аспекти. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 66. С. 27–35.

6. Гладенко О. М. Міжнародно-правове співробітництво України з Європейським Союзом у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2010. 21 с.
7. Євглевська О. Л. Адаптація законодавства як умова майбутнього членства України в Європейському Союзі. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2009. № 17. С. 118–129.
8. Кишко-Єрлі О. Б. Адаптація екологічного законодавства України до права навколишнього середовища Європейського Союзу. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 215–219.
9. Кушнір Н. О. Асоціація Україна-ЄС: потенційні вигоди та можливі ризики для економіки України. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка* / ред. кол.: В. П. Мікловда, В. І. Ярема, В. О. Приходько та ін. Ужгород: УжНУ «Говерла», 2014. Вип. 2 (43). С. 224–228.
10. Малик Я. Й. Угода про асоціацію Україна-ЄС як шлях реформування українського суспільства. *Демократичне врядування*. 2013. Вип. 11. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeVr_2013_11_3.pdf (дата звернення: 06.02.2019).
11. Медведєв Ю. Л. Імплементация норм міжнародного права в право України: зміст та способи реалізації. *Публічне право*. 2014. № 1. С. 129–135.
12. Медведєв Ю. Л. Наближення права України до права Європейського Союзу: понятійно-категоріальний апарат та способи узгодження. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2014. Вип. 1. С. 52–59.
13. Муравйов В. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Віче*. 2013. № 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2013_8_6 (дата звернення: 06.02.2019).
14. Муравйов В. Правовий механізм реалізації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. *Віче*. 2015. № 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2015_8_4 (дата звернення: 06.02.2019).
15. Перелигін Є. Правове регулювання економічної інтеграції в контексті укладення угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. *Європейське право*. 2012. № 2–4. С. 14–23.
16. Подорожна Т. Проблеми оновлення Конституції України та національного законодавства в контексті підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Віче*. 2015. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2015_6_8 (дата звернення: 06.02.2019).
17. Пустовойт О. В. Політика розвитку внутрішнього ринку та Угода про асоціацію Україна-ЄС: спільність і суперечність завдань. *Економіка і прогнозування*. 2015. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2015_1_6 (дата звернення: 06.02.2019).

18. Рабінович С. П. Гармонізація права України з правом Євросоюзу у контексті проблеми балансування пріоритетів національної правової політики. *Приватне право і підприємництво*. 2009. Вип. 8. С. 152–155.
19. Сібекина А. Ю. Проблеми висвітлення основних параметрів та переваг майбутньої угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 115 (1). С. 151–157.
20. Угода про асоціацію Україна-ЄС: дороговказ реформ / О. Сушко та ін. Київ: Фонд Конрада Аденауера, Інститут Євро-Атлантичного співробітництва. 2012. 53 с.
21. Чистякова Ю. В. Євро регіони як засіб децентралізації влади в Україні. *Право і суспільство*. 2014. № 6-2. С. 38–44.
22. Чистякова Ю. В. Розвиток громадянського суспільства в Україні з огляду на положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15–16 трав. 2015 р.): у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса: Юрид. літ., 2015. С. 419–421.
23. Шмиголь Н. М. Вплив угоди про асоціацію між Україною та ЄС на економічне становище. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2013. № 6. С. 27–30.
24. European Union Law / ed. By R. Schutze. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 1018 p.
25. European Union Law: Texts, cases and materials / ed. D. Chalmers, G. Davies. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 1226 p.
26. The Foundations of European Union Law / T. Harley. Oxford: Oxford University Press, 2014. 576 p.
27. The European Union: What it is and how it works / I. Toemmel. : Oxford: The European Union Series, 2014. 380 p.
28. The Politics of the European Union / H. Lelieveldt, S. Princen.: Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 342 p.
29. The Routledge Guide to the European Union / D. Leonard, R. Taylor. New York: Routledge, 2016. 339 p.
30. Access to the European Union: Law, Economics, Policies / N. Moussis. London: Intersentia, 2016. 776 p.
31. The Government and Politics of the European Union / N. Nugent. London: Red Globe Press, 2017. 512 p.

Електронні посилання

1. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011
2. https://minjust.gov.ua/eurointergration/ugoda_ukr_es
3. <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/page/open/id/2900>
4. <https://eu-ua.org/uhoda-pro-asotsiatsiiu>

План лекції

1. Розвиток відносин між Україною та ЄС. Підписання Угоди про асоціацію.
2. Юридична специфіка та особливості Угоди про асоціацію.
3. Цілі та принципи асоціації України та ЄС.
4. Структура та зміст Угоди про асоціацію.
5. Значення та поточний стан виконання Угоди про асоціацію.

Основний зміст

Протягом багатьох років правовою основою відносин між Україною та ЄС є Угода про партнерство та співробітництво від 14 червня 1994 р. (набрала чинності 1 березня 1998 р.). Ця угода започаткувала співробітництво щодо широкого кола політичних, торговельно-економічних та гуманітарних питань. Крім того, було укладено низку галузевих угод та документів міжнародно-правового характеру, згідно з якими здійснюється співробітництво між Україною та ЄС. Україна співпрацює з ЄС у рамках проекту «Східне партнерство». Переговори між Україною та Європейським Союзом щодо укладення нової посиленої угоди на заміну Угоди про партнерство та співробітництво розпочалися в березні 2007 р. відповідно до Плану дій Україна-ЄС.

Переговори між Україною та Європейським Союзом щодо укладення нової посиленої угоди на заміну Угоди про партнерство та співробітництво розпочалися в березні 2007 року, відповідно до Плану дій Україна-ЄС.

На саміті «Україна-ЄС» (вересень 2008 р., м. Париж) сторони досягли домовленості, що нова посилена угода буде називатися «Угодою про асоціацію» (УА). 21 листопада 2013 р. Кабінет Міністрів України вирішив призупинити процес підготовки до підписання УА з Європейським Союзом, внаслідок чого по всій території країни почалися масові демонстрації проти призупинення процесу євроінтеграції.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС відбулося в два етапи. 21 березня 2014 р. під час позачергового саміту Україна-ЄС було підписано політичну частину УА та Заключний акт саміту. Зокрема, підписані Преамбула, Стаття 1, Розділи I «Загальні принципи», Розділи II «Політичний діалог та реформи, політична

асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері зовнішньої та безпекової політики» і VII «Інституційні, загальні та прикінцеві положення». 27 червня 2014 р. під час засідання Ради ЄС, Президент України П. Порошенко та керівництво Європейського Союзу і глави держав та урядів 28 держав-членів ЄС підписали економічну частину УА, яка разом з рештою тексту Угоди становить єдиний документ. Угода набрала чинності 1 вересня 2017 р. Якщо з точки зору українського законодавства УА вважається звичайним міжнародним договором, то установчі договори ЄС відрізняються від Угоди про асоціацію серед інших міжнародних угод, оскільки йдеться про вчинення надзвичайно важливої політичної дії. Передусім установлені більш суворі вимоги до процедури їх укладення. Зокрема, в ЄС ратифікація здійснюється на двох рівнях – союзному і національному. Від імені самого Європейського Союзу рішення про ратифікацію ухвалює одногolosно Рада ЄС за умови отримання попередньої згоди Європейського Парламенту. Крім того, УА мусить ратифікувати кожна з держав-членів ЄС відповідно до вимог її конституційного права.

Перша стаття УА визначає цілі асоціації: а) сприяти поступовому зближенню Сторін, ґрунтуючись на спільних цінностях і тісних привілейованих зв'язках; б) забезпечити посилений політичний діалог у усіх сферах, які становлять взаємний інтерес; в) сприяти, зберігати і зміцнювати мир та стабільність у регіональному та міжнародному вимірах; г) запровадити умови для посилення економічних та торговельних відносин, які сприятимуть до поступовій інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС; д) посилювати співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод; е) запровадити умови для дедалі тіснішого співробітництва в інших сферах, які становлять взаємний інтерес, унаслідок чого сторони можуть поширити відносини асоціації, по суті, на будь-яке питання. Друга стаття УА викладає систему загальних принципів (повага до основоположних прав і свобод, плюралістична демократія, верховенство права, вільна ринкова економіка на основі чесної конкуренції). Їх дотримання забезпечується правовим механізмом, що ґрунтується на понятті «порушення суттєвого елементу Угоди»: якщо таке має місце, то інша Сторона має право у спрощеному порядку вжити заходів у

відповідь на порушення, що можуть полягати в односторонньому призупиненні дії положень Угоди.

За своєю структурою УА про асоціацію складається із 7 розділів, 486 статей, додатків.

Наслідки імплементації УА є комплексними. УА забезпечує створення зовнішнього каркасу для розвитку української політики та економіки, фіксує зовнішні зобов'язання щодо необхідних реформ. Імплементація УА сприятиме зближенню регуляторного середовища України та ЄС, а відтак – усуненню не лише митних зборів, але і нетарифних торговельних бар'єрів, що сприятиме інтеграції України до європейського економічного та правового простору загалом, зокрема до внутрішнього ринку ЄС та Європейського економічного простору.

Методичні вказівки до теми

Студентам необхідно розглянути еволюцію відносин між Україною та ЄС, у тому числі за рахунок визначення специфіки їх правової фіксації. Слід визначити положення Лісабонського договору, які розкривають юридичні особливості Угоди про асоціацію в праві ЄС, що впливає на особливу процедуру її підписання, ратифікації та застосування положень.

З огляду на текст Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, слід: виділити її цілі, принципи та їх юридичне значення для сторін Угоди; охарактеризувати структуру та зміст даної Угоди; визначити специфіку застосування окремих її положень до моменту повної ратифікації (в разі актуальності).

У зв'язку з тим, що Угода про асоціацію за своїм обсягом і тематичним охопленням є найбільшим міжнародно-правовим документом за всю історію України, треба чітко усвідомлювати правове, політичне, економічне значення її виконання.

Контрольні запитання

1. Розкрийте основні стадії підписання угод про асоціацію згідно з положеннями Лісабонського договору.
2. Охарактеризуйте співвідношення програми східного партнерства ЄС та підписання угод про асоціацію ЄС з третіми державами.

3. Поясніть суть процесу адаптації українського права до права ЄС.
4. Назвіть основні цілі та принципи асоціації між Україною та ЄС і поясніть їхню роль для сторін Угоди.
5. Перерахуйте пріоритетні сфери співробітництва України та ЄС.

План практичного заняття

1. Історія взаємовідносин між Україною та ЄС. Політика добросусідства ЄС та Східне партнерство.
2. Процес підписання та ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.
3. Юридичне значення фіксації цілей та принципів Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.
4. Процес адаптації українського законодавства до права ЄС: досягнення та недоліки.
5. Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною та ЄС як шлях входження до внутрішнього ринку ЄС

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ ЗА ДЕМОКРАТІЮ ЧЕРЕЗ ПРАВО (ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ КОМІСІЇ) В ПРОЦЕСІ НАБЛИЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ПРАВА ЄС

Мета навчання

1. Сформулювати уявлення про Венеціанську комісію як автономну міжнародно-правову організацію та виявити її причетність до ЄС;
2. Розглянути етапи становлення Венеціанської комісії та її статус;
3. Розглянути статутну діяльність Венеціанської комісії та визначити документи, які вона аналізує;
4. Охарактеризувати статутні цілі та особливості Венеціанської комісії;
5. Правотлумачна діяльність Комісії та її внесок у наближення українського законодавства до права ЄС.

Література

1. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: матеріали Венеціанської комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи: пер. з англ. / за ред. Ю. Ключковського. 2-е вид., випр. і допов. Київ, 2009. С. 12, 16.
2. Лимонникова М. Венецианская комиссия Совета Европы: правовые аспекты создания и деятельности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 2010. URL: <http://lawtheses.com/venetsianskaya-komissiya-soveta-evropy> (дата звернення: 10.02.2019).
3. Сидоренко С. Президент Венеціанської комісії: В Україні антикорупційний суд є справді необхідним. *Європейська правда*. 2016. 13 жовт. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/interview/2016/10/13/7055823/> (дата звернення: 10.02.2019).
4. Buquicchio G., Granata-Menghini S. The Venice Commission Twenty Years on. Challenge met but new Challenges ahead. URL: <http://www.venice.coe.int/files/articles/> (дата звернення: 10.02.2019).

5. Opinion on the draft Law on Amendments of the law on minority rights and freedoms // European Commission for democracy through law / B. Aurescu, S. Kivalov, J-C. Scholsem. URL: <https://www.venice.coe.int/>
6. Opinion on the draft law on the prosecution service of the Republic of Moldova // European Commission for democracy through law / S. Kivalov, J. Sorensen, K. Tuori. URL: <https://www.venice.coe.int>
7. Opinion on the draft amendments to the law on the prosecutor's office // European Commission for democracy through law / R. Barrett, N. Esanu, S. Kivalov. URL: <https://www.venice.coe.int>
8. Cesare Pinelli, Parliaments, Constitutional Transitions and the Venice Commission. URL: http://www.venice.coe.int/files/articles/Pinelli_Parliaments_Constitutional_Transitions_Venice_Commission.pdf (дата звернення: 10.02.2019).
9. Visser Maartje, de. A Critical Assessment of the Role of the Venice Commission in Processes of Domestic Constitutional Reform. URL: http://ink.library.smu.edu.sg/cgi/viewcontent.cgi?article=3484&context=sol_research (дата звернення: 10.02.2019).
10. Wolfgang Hoffmann-Riem. The Venice Commission of the European Council – Standards and Impact. *The European Journal of International Law*. 2015. Vol. 25. №. 2. P. 581–584.

Електронні посилання

1. <https://www.venice.coe.int>
2. <https://www.coe.int>

План лекції

1. Заснування та склад Венеціанської комісії, її зв'язок з ЄС.
2. Організація, функції та особливості діяльності Венеціанської комісії.
3. Статутні цілі та документи, які аналізує Венеціанська комісія.
4. Правотлумачна діяльність Комісії.
5. Роль Венеціанської комісії в наближенні українського законодавства до права ЄС.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

Венеціанська комісія утворена 1990 р. в рамках Ради Європи і спочатку складалася з 18 держав-членів Ради Європи (у форматі Часткової Угоди) для можливої співпраці окремих держав-членів з питань,

що становлять взаємний інтерес. Повноправним членом Венеціанської комісії Україна стала у грудні 1996 р. після набрання чинності Закону України «Про приєднання України до Часткової Угоди про Європейську Комісію (скороч. Комісія) «За демократію через право». У 2002 р. Комісію Розширеною угодою було реорганізовано для створення можливостей участі в ній і інших країн, зокрема з інших регіонів світу. Станом на 1 березня 2019 р. у складі Венеціанської комісії налічується 61 держава-член: усі 47 держав-членів Ради Європи, а також 13 неєвропейських держав (Алжир, Бразилія, Чилі, Коста-Ріка, Ізраїль, Казахстан, Республіка Корея, Киргизстан, Марокко, Мексика, Перу, Туніс, США, Косово). Зазначимо, що всі держави-члени ЄС одночасно становлять собою і членів Ради Європи, тобто входять до складу Венеціанської комісії. Спираючись на свій досвід перебування у Венеціанській комісії, автор може стверджувати, що її роль є дуже важливою з точки зору розбудови пострадянських країн на основі демократичних стандартів та захисту прав людини. Зокрема, у грудні 2017 р. автор приймав активну участь у розгяді Венеціанською комісією змін до Конституції Польщі на їх відповідність змін цінностям Ради Європи.

Специфіка міжнародно-правового статусу Венеціанської комісії дозволяє зрозуміти її призначення і дати юридичну оцінку різним аспектам її діяльності. Міжнародно-правовою основою функціонування Венеціанської комісії визначена резолюція Комітету Міністрів Ради Європи, що має юридично обов'язковий характер. Відповідно, Статут Венеціанської комісії обов'язковий не тільки для країн-учасниць Розширеної угоди, що є членами Ради Європи, але і для держав-не членів Ради, включених в цю Угоду.

Статус Комісії можна визначити як автономний, а сама Комісія посідає особливе місце у структурі Ради Європи і не може розглядатися як допоміжний орган Комітету Міністрів Ради. Разом з тим її незалежність від Ради Європи не абсолютна, оскільки вона одержує підтримку з боку Генерального секретаря Ради Європи, її бюджет затверджує Комітет Міністрів, якому вона підзвітна і який за своєю ініціативою або на прохання Венеціанської комісії може вносити поправки в її Статут.

Статут Комісії визначає її взаємовідносини з державами-учасницями Розширеної угоди, зацікавленими міжнародними організаціями й органами як співробітництво. Згідно із Статутом, Комісія здійснює

дослідницьку й експертну діяльність (підготовка висновків щодо законів і законопроектів держав-членів Комісії, в яких надається аналіз різних галузей національного законодавства конституційного, кримінального, адміністративного, законодавства про судовий устрій та ін., що складає головний напрямок роботи і забезпечує партнерство з державами-членами та міжнародними організаціями. Крім того, до відання Комісії вважається належить проектування права (вивчення і розробка законодавчих актів і міжнародних угод).

Статутна діяльність Комісії виявляється в її документах і в документах, аналіз яких вона проводить. У Статуті відсутнє єдине найменування актів, що їх приймає Комісія. Використовуються терміни, які характеризують результати її роботи за кожним напрямом. Можна виділити дві групи документів Венеціанської комісії:

- 1) документи, ухвалення яких прямо передбачено Статутом (дослідження, доповіді, керівництво, проекти законів і міжнародних угод, висновки);
- 2) документи, які увійшли до практики діяльності Комісії, але про них умовчує її Статут (кодекси, регламенти, заяви, декларації).

Щодо міжнародно-правової основи ухвалення нестатутних видів документів – може скластися враження, що це перевищення повноважень з боку Комісії. Однак у цьому разі діє загальновизнане в міжнародному праві правило, за якого відсутність заперечень з боку держав-членів означає згоду з практикою міжнародної організації, що дозволяє визнати ухвалення вказаних документів правомірним. Якщо розглядати правовий статус Комісії як консультативного органу, є всі підстави стверджувати, що значення цих документів не виходить за межі актів органів міжнародних організацій, що мають рекомендаційний характер.

Статутними цілями Венеціанської комісії є: детальне вивчення правових систем держав-учасниць Угоди, спрямоване перш за все на зближення цих систем; втілення в життя принципів правової держави і демократії; дослідження проблем, пов'язаних з функціонуванням, зміцненням і розвитком демократичних інститутів. До пріоритетних належать питання, що стосуються: чинного конституційного й адміністративного законодавства держав-учасниць; механізмів, що забезпечують ефективне функціонування демократичних інститутів та їх зміцнення, а також реалізацію принципу верховенства права;

основних прав і свобод людини, у першу чергу права громадян брати участь у роботі суспільних інститутів; внеску органів місцевого і регіонального самоврядування в розвиток демократії. Зрозуміло, що діяльність Комісії за всіма перерахованими напрямками вимагає тлумачення норм національного права.

У документах Венеціанської комісії відображається і її правотлумачна діяльність. Природно, що вони відрізняються один від одного за їхньою роллю в тлумаченні законодавчих актів держав-учасниць. Найбільш важливими щодо цього є висновки, які більше, ніж решта документів, відомі та привертають увагу юридичної громадськості.

Висновки Венеціанської комісії розробляються в рамках її повноважень із забезпечення основних цінностей Ради Європи (правова держава (або верховенство права), права людини і демократія) відповідно запиту суб'єктів, перерахованих у її Статуті.

На відміну від міжнародних судових органів (наприклад, Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), Комісія не розглядає скарги на конкретні порушення норм міжнародного права, вона формулює власну оцінку відповідності законодавчих актів держави європейським правовим стандартам.

Венеціанська комісія – не єдиний орган Ради Європи, який займається тлумаченням національного права. Це робить ЄСПЛ, Європейський комітет із соціальних прав (ЄКСП), ГРЕКО та ін. Проте правотлумачна діяльність Комісії має низку особливостей, головна з яких, на наш погляд, полягає в тому, що за своєю природою це тлумачення має міжнародний характер. Процеси глобалізації та інтеграції міжнародних відносин, обумовлене ними зближення правових систем держав потребують розширення змісту традиційних правових категорій. Якщо в колишні епохи поняття міжнародного тлумачення зводилося перш за все до роз'яснення міжнародних договорів, то в сучасних умовах спостерігається наповнення його новими, раніше невідомими сенсами. По-перше, крім держав суб'єктами тлумачення національного права стають міжнародні організації. По-друге, міжнародні суди одночасно з тлумаченням договорів та інших джерел міжнародного права дедалі частіше вимушені вдаватися до інтерпретації норм національного права. По-третє, зростає значення експертних і оцінно-моніторингових органів (конвенційних або структурно включених у міжнародні організації) у цій діяльності.

Міжнародне тлумачення національного права міжнародні організації проводять відповідно до закріпленої за ними компетенції на основі й у межах міжнародного права. Через те, що документи Комісії мають рекомендаційний характер, не уявляється можливим розцінювати тлумачення Комісії як міжнародно-правове, точніше буде визначити його як різновид міжнародного тлумачення національного права. Наступна субстантивна особливість полягає в тому, що тлумачення здійснюється через призму поліфункціональних правових стандартів Ради Європи, зміст яких установлюється шляхом докладного і зваженого аналізу міжнародних договорів (у першу чергу Статуту Ради Європи, Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р., міжнародних договорів ООН, прецедентів, актів м'якого права (резолуцій і рекомендацій органів Ради Європи, актів ОБСЄ, ООН та ін.), документів самої Венеціанської комісії (доповідей, досліджень, керівництва, кодексів тощо). Наданий перелік актів, положення яких можуть включатися в зміст стандартів, не є вичерпним. Комісія може на свій розсуд проаналізувати й інші міжнародно-правові акти, а також використовувати їх для тлумачення змісту європейських правових стандартів.

На основі аналізу текстів документів, що їх приймає Комісія, можна виділити два види актів тлумачення: перший – це акт тлумачення у власному сенсі слова; другий вид можна вважати належним до нетипових актів тлумачення права. Визначення інших актів тлумачення Венеціанської комісії як нетипових обумовлено відсутністю згадки про них в її засновницьких документах. На нашу думку, такі акти приймаються на основі повноважень Комісії, яка, очевидно, не може оцінити положення аналізованого національного закону інакше як з погляду його відповідності європейським правовим стандартам, що мають на увазі, не використовуючи при цьому арсенал правотлумачної техніки. Нетипові акти (головним чином висновки) є різновидом актів офіційного тлумачення, оскільки вони виходять від міжнародного органу, покликаного оцінювати національні закони, що закріплено на міжнародно-правовому рівні в його Статуті.

Вивчення статутних документів і практики Комісії дозволяє констатувати відсутність явно виражених обмежень відносно тлумачення національного права. Особливістю правотлумачної діяльності Комісії є відсутність формалізованого порядку тлумачення, оскільки передбачено лише загальний порядок розгляду запитів. Особливість

тлумачення Венеціанською комісією полягає в тому, що допускається широкий розсуд при виборі застосовних європейських правових стандартів, якнайкращих національних практик; предметом тлумачення є вміст не тільки правових норм, але й права в цілому в соціально-політичному і концептуальному сенсі.

Правотлумачна діяльність Комісії здійснює як прямий, так і непряний вплив на розвиток правових систем держав-учасниць. Висновки Комісії приймаються до уваги і міжнародними організаціями, і міжнародними судами. Щодо співпраці України з Венеціанською комісією зауважимо, що в конституційному процесі чітко простежувався намір та готовність української влади дотримуватися наданих рекомендацій, які в переважній більшості (але не без винятків) було враховано в остаточному тексті ухвалених конституційних змін щодо правосуддя та в Законі про децентралізацію влади, але у сфері інших законодавчих змін були різні тенденції. Можна констатувати, що на сьогодні висловлені Венеціанською комісією зауваження та рекомендації до вже ухвалених законів остаточно не враховувались. Зазначимо, що переважно держави-члени враховують у своєму законодавстві рекомендації Комісії. При цьому слід брати до уваги, що Венеціанська комісія становить собою специфічний суб'єкт тлумачення національного права, діяльність якого не має аналогів ні в Раді Європи, ані в інших міжнародних організаціях. Тлумачення Венеціанської комісії можна вважати новим видом міжнародного тлумачення національного права, що виконує функції: оцінки і вдосконалення національного законодавства; консолідації підходів держав-учасниць і міжнародних організацій до розуміння змісту європейських правових стандартів і генерації правових понять і категорій. Отже, тлумачення Венеціанською комісією національного права реально стало новим феноменом у праві.

Методичні вказівки до теми

При вивченні даної теми перш за все необхідно дослідити історію створення Венеціанської комісії та виділити питання, які вона розглядає.

Студентам потрібно розглянути склад, статут, статус Венеціанської комісії як органу Ради Європи та її зв'язок з ЄС.

Необхідно звернути особливу увагу на документи, які аналізує Венеціанська комісія.

Обов'язково потрібно розкрити питання щодо право тлумачної діяльності Венеціанської комісії та наголосити на внесок Венеціанської комісії в наближення українського законодавства до права ЄС.

Контрольні питання

1. Яким чином і коли була утворена Венеціанська комісія?
2. Яке відношення вона має до України та ЄС?
3. Опишіть процес взаємодії Венеціанської комісії з Україною та іншими державами.
4. Які документи розглядає і які не розглядає Венеціанська комісія?
5. Хто очолює Венеціанську комісію, і як він призначається?
6. Що таке «правотлумачна діяльність» Комісії?
7. Які документи тлумачить Венеціанська комісія?
8. Як відбувається тлумачення Венеціанською комісією національного права?
9. Яким чином Венеціанська комісія сприяє наближенню українського законодавства до права ЄС?

План практичного заняття

1. Створення Венеціанської комісії (Часткова та Розширена Угода) та питання, які вона розглядає.
2. Склад Венеціанської комісії та її зв'язок з ЄС.
3. Статут Венеціанської комісії, як органу Ради Європи.
4. Документи, які аналізує Венеціанська комісія.
5. Правотлумачна діяльність Венеціанської Комісії.
6. Внесок Венеціанської комісії в наближення українського законодавства до права ЄС.

Навчальне видання

ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Навчально-методичний посібник для студентів бакалаврату
за спеціальністю «081» Право

**За редакцією професора
М. Р. Аракеляна**

Підписано до друку 20.03.2019.
Формат 60х84/16. Ум.-друк. арк. 9,8.
Зам. № 1903-10. Наклад 100 прим.

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.2002)
65059, м. Одеса, а/я 424, вул. Зоопаркова, 25,
тел. +38 048 7959160, +38 050 7775901
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com